

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА:
ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА**

**UKRAINIAN POLYCEISTICS:
THEORY, LEGISLATION, PRACTICE**

Випуск № 4(12) 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Вітвицький Сергій Сергійович – ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Заступник головного редактора:

Назимко Єгор Сергійович – перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Відповідальний секретар:

Волубуєва Олена Олексіївна – проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

Відповідальний редактор:

Стецюк Роксолана Іванівна – завідувач редакційно-видавничого відділення відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

Член міжнародної редколегії:

Войцех Войтила – доктор гуманітарних наук, науковий співробітник, Технологіко-гуманітарний університет ім. Казимера Пуласького (м. Радом, Республіка Польща)

Члени редакційної колегії:

Буга Ганна Сергіївна – начальник відділу організації наукової роботи Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Веселов Микола Юрійович** – професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Єпринцев Пилип Сергійович** – проректор університету – директор Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Захарченко Андрій Миколайович** – завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Зозуля Євген Вікторович** – професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Городецька Марина Сергіївна** – професор кафедри кримінального процесу і криміналістики факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Кононенко Тетяна Володимирівна** – професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор; **Макаренко Олександр Юрійович** – професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Пилипенко Дмитро Олексійович** – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Лоскутов Тимур Олександрович** – професор кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Мердова Ольга Миколаївна** – завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор; **Ніколенко Людмила Миколаївна** – науковий співробітник Інституту економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України, доктор юридичних наук, професор; **Одерій Олексій Володимирович** – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 530

“Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства” журнал Донецького державного університету внутрішніх справ “Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика” включено до Переліку фахових видань України як друковане наукове періодичне видання категорії “Б”.

Журнал включено до наукометричних баз:

Index Copernicus International (Республіка Польща); Crossref (США); Research Bib (Японія); EuroPub (Великобританія)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Донецького державного університету внутрішніх справ
(Протокол № 5 від 24.12.2024 р.)

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення
№ 1415 від 16.11.23 р. (Ідентифікатор медіа R30-01959).

Електронна сторінка видання: policeystika.dnuvs.ukr.education

ISSN 2709-9261 (Print)

ISSN 2709-927X (Online)

© Донецький державний університет внутрішніх справ, 2024

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 343.137.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-4-12-1>

Груздь Олександр Іванович,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0370-3791>

Квашук Олександр Дмитрович,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5969-4576>

Воробйов Максим Валерійович,

курсант факультету № 1

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2992-1547>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ IMSI-CATCHER

У статті розкрито сутність IMSI-catcher як технічного засобу, здатного ідентифікувати мобільні пристрої та маніпулювати мобільним зв'язком, що становить загрозу конфіденційності користувачів. Досліджено міжнародні та національні підходи до правового регулювання застосування цих пристроїв, зокрема органами Національної поліції України, їхній вплив на права, гарантовані Європейською конвенцією з прав людини. Зроблено висновок про необхідність чіткого правового регулювання та розроблення етичних стандартів для запобігання зловживанням і забезпечення прозорості використання IMSI-catcher.

Ключові слова: права людини, Європейський суд, Національна безпека, цифровізація, зловживання службовим становищем.

Постановка проблеми. Несанкціоноване використання IMSI-catcher у репресивних цілях, зокрема під час масових зібрань і протестів, є негативним явищем для суспільства, що порушує права людини. Технологічні аспекти, які уможливають зловживання та вплив на право на приватність і свободу зібрань, які будуть застосовані з метою чіткого правового регулювання та розроблення етичних стандартів для запобігання зловживанням і забезпечення прозорості використання IMSI-catcher.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані з механізмом використання правоохоронними органами в Україні спеціального технічного засобу, який дозволяє перехоплювати ідентифікаційні номери мобільних пристроїв – IMSI-catcher натеper не було широко масштабно досліджено вітчизняними вченими, але окремі аспекти захисту мобільних телефонних засобів зв'язку розглядали А. Барсук, А. Берцюк, С. Онищук, Л. Скачек, М. Частокол та інші. Проте значну увагу особливостям використання IMSI-catcher, а також проблемним питанням, пов'язаним із порушеннями прав люди, приділяли науковці країн Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки, як-от П. Алрашед, Р. Бернс, К. Керім, Т. Камер, М. Нартіджарві.

Мета статті. Проведення комплексного аналізу ризиків використання IMSI-catcher для непрозорого стеження, визначення правових і етичних аспектів їх застосування з метою захисту прав людини.

Виклад основного матеріалу. З розвитком мобільних технологій значно зростає потреба в захисті особистих даних користувачів. Однією із сучасних загроз конфіденційності є IMSI-catcher – спеціальний технічний засіб, який дозволяє перехоплювати ідентифікаційні номери мобільних пристроїв (IMSI) та маніпулювати мобільним зв'язком, ставить під загрозу конфіденційність і безпеку мобільних пристроїв і їх користувачів [1]. Винахід і застосування цих пристроїв, спочатку призначених для правоохоронних органів і розвідувальних служб, стали предметом серйозних правових і етичних дискусій у всьому світі.

Зазвичай правоохоронні органи для перехоплення комунікацій покладаються на телекомунікаційних провайдерів, які зобов'язані надавати доступ до своїх мереж відповідно до законодавства. Проте телекомунікаційні компанії менш зацікавлені у співпраці із владою через витрати на адаптацію своїх систем. Законодавство, яке змушує операторів сприяти перехопленню даних, виконує ще одну важливу функцію – законодавчо закріплює втручання у приватне життя. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) наголошує, що будь-яке втручання у приватність повинно мати чітку правову основу та бути передбачуваним для громадян [2].

Водночас IMSI-catcher здатен працювати автономно, без участі телекомунікаційних операторів, що створює ризики несанкціонованого використання для моніторингу громадян, зокрема під час масових заходів, протестів або поблизу урядових установ. Це викликає занепокоєння щодо потенційного використання IMSI-catcher у репресивних цілях, особливо у країнах з обмеженими демократичними свободами. В Україні й у всьому світі проблема використання IMSI-catcher стає дедалі актуальнішою через стрімкий розвиток технологій і відсутність чіткого правового регулювання, що робить її серйозною правовою дилемою, яка потребує комплексного аналізу.

Як уже зазначалося, IMSI-catcher – це пристрій, призначений для збору даних, зокрема ідентифікато-

рів абонентів зв'язку (IMSI), що дозволяє взаємодіяти з мобільним зв'язком і маніпулювати ним. IMSI (International Mobile Subscriber Identifier – міжнародний ідентифікатор абонента мобільного зв'язку) – це номер із 14–15 цифр, який ідентифікує абонента мобільного зв'язку за його SIM-карткою. Він складається з кількох частин, включаючи код країни, код мережі й індивідуальний набір цифр, що ідентифікує кожну конкретну SIM-картку в мережі. Цей унікальний номер зберігається на SIM-картці та залишається незмінним навіть у разі перенесення номера на іншу SIM-картку. Це дозволяє мобільним операторам перевіряти IMSI абонента, що допомагає зменшити кількість випадків шахрайства зі зміною SIM-карт [3].

Отже, IMSI – це спеціальний код, який допомагає оператору мобільного зв'язку розпізнати ваш пристрій у мережі. Він зберігається на SIM-картці й використовується щоразу, коли ви телефонуєте, надсилаєте повідомлення або користуєтеся мобільним інтернетом. IMSI є важливим для забезпечення доступу до послуг оператора й ідентифікації користувача в мережі. По суті, це як «паспорт» вашого телефона, який дозволяє мережі знати, що ви – це ви.

IMSI-catcher є потужним інструментом для відстеження та контролю за громадянами під час масових заходів, як-от протести та демонстрації, що показує значну проблематику у сфері забезпечення фундаментальних прав людини, особливо актуально в умовах зростання соціальної напруги. Водночас цей пристрій має значний потенціал для гарантування громадської безпеки та протидії тероризму. У разі відповідного регулювання та прозорого використання технологія перехоплення може сприяти ідентифікації підозрілих осіб і запобігання загрозам під час масових зібрань, забезпечувати своєчасну реакцію державних органів на потенційні небезпеки для захисту мирних громадян.

IMSI-catcher робить це, «прикидаючись» вишкою мобільного зв'язку – обманом змушує телефон користувача підключитися до IMSI-ловця, а потім розкриває персональні дані користувача телефона без його відома. Це дозволяє владі ідентифікувати учасників зібрань і фіксувати інформацію про їхнє місцезнаходження та пересування, несанкціоновано збирати особисті дані громадян [4].

Одним із негативних прикладів є використання IMSI-catcher для моніторингу протестів і масових зібрань, що зумовлює значне занепокоєння серед громадськості та правозахисних організацій. У багатьох країнах питання прозорості використання цієї технології правоохоронними органами залишається невирішеним. Натеper немає публічної дискусії щодо обсягу та характеру використання урядових уловлювачів IMSI, зокрема й щодо того, наскільки цей метод спостереження втручається у права людини в демократичному суспільстві [4].

Одним із характерних випадків використання технології перехоплення є подія в Чикаго, коли активісти заявили про використання поліцією технології “Stingray” для стеження за протестувальниками. Як повідомляє Майк Краузер із WBBM (WBBM – позивний код радіостанції *Newsradio*, 780 AM & 105.9 FM, у Чикаго), активісти, що брали участь у протестах, надали докази того, що їхні телефонні розмови могли бути перехоплені поліцією. Stingray створює бар'єр між телефоном користувача та мобільною вежею, змушує телефони в зоні дії підключатися не до провайдера, а безпосередньо до пристрою стеження, що дозволяє поліції отримувати

інформацію про місцезнаходження та комунікації користувачів. Активісти опублікували фотографії автомобіля міської ради Чикаго з радаром на даху, який, на їхню думку, використовувався для моніторингу протестувальників. Цей випадок став ще більш очевидним у жовтні, коли департамент поліції Чикаго визнав, що придбав пристрої для перехоплення мобільних телефонів, зокрема й IMSI-ловці, ще у 2008 р., під різними назвами, як-от Stingray [5].

Можемо припускати, що у країнах з обмеженими демократичними свободами IMSI-catcher стане інструментом для контролю за політичною активністю та відстеження учасників мирних зібрань. Залучаючи всі мобільні телефони в межах свого діапазону, цей пристрій заманює їх до підключення та змушує передавати дані IMSI та міжнародний ідентифікатор мобільного обладнання (IMEI). Це дозволяє легко ідентифікувати учасників протестів, що порушує права на свободу вираження й асоціацій, гарантовані міжнародним правом [6].

Протиправне використання IMSI-catcher не лише державою, а й правопорушниками створює значні ризики для безпеки мобільних користувачів, оскільки ці пристрої можуть змусити мобільні телефони підключатися до підроблених базових станцій, що відкриває широкий спектр можливостей для атак.

За словами А. Барсука, такі атаки можуть включати різні види загроз, як-от:

- підміна SMS;
- розкриття розташування абонента;
- порушення доступності абонента;
- перехоплення вхідних SMS-повідомлень;
- прослуховування вихідних дзвінків [6].

Використання IMSI-catcher органами Національної поліції України регламентується чинним законодавством, зокрема законами України «Про Національну поліцію» та «Про оперативно-розшукову діяльність», а також Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК). Це обладнання використовується для цілей оперативно-розшукової діяльності або в межах кримінального провадження.

Згідно з національним законодавством України, дії, пов'язані з незаконним використанням IMSI-catcher, можуть бути кваліфіковані за кількома статтями Кримінального кодексу України (далі – КК України).

По-перше, незаконні дії з використанням IMSI-catcher можуть бути кваліфіковані за ст. 361 КК України, за ознаками несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж. Норми даної статті передбачають відповідальність за будь-які несанкціоновані дії, які призводять до порушення роботи телекомунікаційних систем [7].

По-друге, у ст. 359 КК України передбачено кримінальну відповідальність за незаконне придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації [7]. Оскільки IMSI-catcher є технічним засобом для негласного збору даних про абонентів мобільного зв'язку, його незаконне використання або продаж можуть підпадати під ознаки об'єктивної сторони цієї статті.

По-третє, у ст. 182 КК України передбачено відповідальність за порушення недоторканності приватного життя [7]. Збір конфіденційних даних за допомогою IMSI-catcher, як-от відстеження місцезнаходження або перехоплення комунікацій без згоди особи, є серйозним

порушенням права на приватність, відповідно до чого підпадає під дію зазначеної статті.

З погляду Конвенції з прав людини і основоположних свобод використання таких пристроїв, як IMSI-catcher, викликає численні питання щодо порушення приватності, законності та прав людини. Варто розглянути нормативні вимоги до їх застосування, особливо в контексті відповідності вимогам міжнародного права.

Використання таких технологій дозволяє органам правопорядку відстежувати мобільні пристрої та збирати метадані, як-от ідентифікатори абонентів. Відповідно до вимог ст. 8 Конвенції з прав людини і основоположних свобод, втручання у приватне життя може бути допустимим лише за умови відповідності законним цілям, якщо воно ґрунтується на національному законодавстві та забезпечує необхідні гарантії проти можливих зловживань [8].

Важливим аспектом у розгляді правового статусу таких технологій є необхідність забезпечення передбачуваності та прозорості законодавства. У 1984 р. ЄСПЛ ухвалив рішення в першій справі, що стосувалася комунікацій.

Так, справа «Малоун проти Сполученого Королівства» стосувалася використання методу під назвою «прослуховування» британською поліцією, коли поліцейські органи отримували від телефонної компанії інформацію про номери, на які телефонував визначений абонент, а також про тривалість дзвінків. ЄСПЛ встановив, що доступ уряду до такого роду інформації про комунікації є обмеженням ст. 8 Конвенції в тому ж сенсі, що й доступ до змісту комунікацій, тому це вимагало законодавчого підґрунтя. Тобто ЄСПЛ підкреслив, що закони, які дозволяють спостереження, повинні бути чіткими і зрозумілими для осіб, яких вони стосуються. Це означає, що законодавство має чітко регулювати, за яких умов і в яких межах може здійснюватися таке втручання, щоб не допустити свавілля з боку державних органів [9].

Однак на практиці законодавчі акти, що стосуються використання таких технологій, часто є не досить деталізованими. Наприклад, у Швеції застосування таких технологій довгий час не було чітко регламентоване законом і спиралося на внутрішні принципи. У зв'язку із цим у шведському законодавстві використовувався принцип «ефір вільний», який стверджував, що радіозв'язок не підлягає особливому захисту конфіденційності. Це ставило Швецію в невідповідне становище з погляду відповідності європейським нормам, як-от Директива 2002/58/ЄС Європейського парламенту і Ради ЄС від 12 липня 2002 р. про обробку персональних даних і захист конфіденційності в секторі електронних комунікацій, яка встановлює вимоги до захисту комунікаційних даних [11].

Принцип «ефір вільний» означає, що радіочастоти можуть вільно використовуватися без спеціальних обмежень щодо конфіденційності комунікацій. Це дозволяло державним органам використовувати технології для спостереження без додаткових правових гарантій захисту персональних даних. Такий підхід не враховує сучасних вимог до приватності, адже радіокомунікації, які колись вважалися публічними, тепер часто містять важливу приватну інформацію. Тому застосування цього принципу без належного правового регулювання підриває захист прав на конфіденційність і ставить під сумнів законність таких дій у світлі міжнародних правових стандартів.

У контексті міжнародного права IMSI-ловушки стають предметом серйозного аналізу, оскільки їх ви-

користання може порушувати права, гарантовані не лише національними законами, але й міжнародними угодами. Наприклад, окрім Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, застосування таких технологій повинно відповідати вимогам Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ухваленого 16 грудня 1966 р., який також передбачає захист права на приватне життя та свободу вираження думок. Будь-яке втручання в ці права має бути обґрунтованим, пропорційним і забезпеченим належними процесуальними гарантіями, як зазначено у ст. 17 цього Пакту [11].

Окрім того, варто зазначити, що використання IMSI-catcher у різних юрисдикціях може підпадати під різні правові режими. У державах – членах ЄС дія Директиви 2002/58/ЄС Європарламенту і Ради від 12 липня 2002 р. про обробку персональних даних і захист конфіденційності в секторі електронних комунікацій забезпечує деякий захист даних громадян. Однак в інших регіонах цей захист може бути слабшим або взагалі відсутнім [11]. Це порушує питання про необхідність створення загальносвітових стандартів щодо використання зазначених технологій, які могли б уніфікувати підходи до захисту прав людини в умовах глобальної цифровізації [11].

У висновку ми можемо зазначити, що стрімкий розвиток технологій, як-от IMSI-catcher, ставить перед суспільством серйозні виклики у сфері правового й етичного регулювання приватності. Здатність цих пристроїв автономно працювати поза межами контролю телекомунікаційних операторів загострює питання про можливість несанкціонованого моніторингу громадян, зокрема під час масових зібрань і протестів. У країнах з обмеженими демократичними свободами або неналежною правовою базою IMSI-catcher може стати інструментом репресій, порушувати права на свободу вираження думок і мирних зібрань, що є фундаментальними для демократичного суспільства.

Технологія IMSI-catcher не лише дозволяє перехоплювати ідентифікаційні дані, але й потенційно відкриває шлях для серйозних порушень приватного життя громадян. Втручання в особисте життя, яке не є прозорим і підзвітним, може створити атмосферу страху і невизначеності в суспільстві, ставити під загрозу право громадян на захист їхніх особистих даних. Неврегульоване використання таких засобів може призвести до зловживань, коли приватні дані громадян збираються і використовуються без відповідного обґрунтування та контролю. Отже, правове регулювання використання

IMSI-catcher є необхідним для забезпечення законності та прозорості, запобігання порушенням прав людини і зловживанням з боку державних органів.

З огляду на це ми пропонуємо такі рекомендації щодо правового регулювання й етичних стандартів використання IMSI-catcher:

– по-перше, розробити чіткі правові норми та стандарти для обмеження використання IMSI-catcher під час масових заходів і протестів. Пристрій має здатність відстежувати місцезнаходження учасників протестів та ідентифікувати конкретний пристрій, що може використовуватися для впливу на мирні збори та свободу вираження думок. Правові норми та стандарти повинні обмежувати використання цієї технології до виняткових випадків, коли є явна загроза громадському порядку чи безпеці, з обов'язковою умовою використовувати лише за визначених обставин, які будь-яким чином передбачені у стандартах і нормах. Це забезпечить належний баланс між вимогами безпеки та захистом прав людини, зокрема на свободу висловлювання та зібрань;

– по-друге, установлення етичних стандартів, що забороняють використання IMSI-catcher або подібних пристроїв у політичних цілях або для досягнення власних інтересів, а також унеможливають їх застосування проти мирних зібрань. IMSI-catcher не повинен використовуватися для стеження за політичними опонентами чи контролю над учасниками мирних протестів. Етичні стандарти мають передбачати повагу до приватного життя громадян, що унеможливить використання IMSI-catcher для політичного тиску або маніпуляцій.

Заборона застосування цих технологій для політичних цілей стане важливим кроком на шляху до захисту прав людини в умовах розвитку нових технологій.

Висновки. Правове регулювання й етичні стандарти використання технологій на кшталт IMSI-catcher є надзвичайно важливими для захисту прав людини, зокрема права на приватність, свободу зібрань і вираження думок. Створення чітких правових норм і обмежень на використання IMSI-catcher дозволить захистити громадян від потенційних зловживань і незаконного втручання в особисте життя. Важливим аспектом є також дотримання етичних принципів, які унеможливають використання таких технологій для політичного тиску або контролю над громадянами. Ці заходи допоможуть зберегти демократичні свободи, досягти балансу між вимогами безпеки та правами людини в умовах швидкого розвитку новітніх технологій.

Список використаних джерел

1. Kareem K. M. The impact of IMSI catcher deployments on cellular network security: challenges and countermeasures in 4G and 5G networks. *International journal on recent and innovation trends in computing and communication*. 2023. Т. 11. № 9. <https://doi.org/10.7910/DVN/6JPQWO>.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт ООН від 16.12.1966 р., станом на 19.10.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 17.10.2024).
3. IMSI (international mobile subscriber identifier). *GMS AI-driven communications solutions partner*. URL: <https://www.gms.net/glossary/imsi/> (дата звернення: 14.10.2024).
4. Privacy International. IMSI catchers legal analysis. London : Privacy International, 2020. URL: <https://privacyinternational.org/report/3965/imsi-catchers-legal-analysis> (дата звернення: 06.11.2024).
5. Activists say chicago police used “stingray” eavesdropping technology during protests. *CBS News – Breaking news, 24/7 live streaming news & top stories*. URL: <https://www.cbsnews.com/chicago/news/activists-say-chicago-police-used-stingray-eavesdropping-technology-during-protests/> (дата звернення: 08.11.2024).
6. Барсук А. Методи та засоби захисту мобільних телефонних засобів зв'язку. *ELAr*. URL: <https://openarchive.nure.ua/entities/publication/86e34618-dc27-4d17-8eb6-b667e0c316c9> (дата звернення: 14.10.2024).
7. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 14.10.2024).

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р., станом на 01.08.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.10.2024).
9. Рішення Європейського суду з прав людини від 02.08.1984 р. у справі № 8691/79. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22itemid%22:\[%22001-57533%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22itemid%22:[%22001-57533%22]) (дата звернення: 16.10.2024).
10. Naarttjärvi M. Swedish police implementation of IMSI-catchers in a European law perspective. *Computer law & security review*. 2016. Т. 32. № 6. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2016.07.006>.
11. Директива Європейського парламенту і Ради 2009/136/ЄС від 25 листопада 2009 р. про внесення змін до Директиви 2002/22/ЄС про універсальну послугу та права користувачів щодо електронних комунікаційних мереж та послуг, Директиви 2002/58/ЄС про опрацювання персональних даних і захист приватності у сфері електронних комунікацій, Регламенту (ЄС) № 2006/2004 про співпрацю між національними органами : Директива Європ. Союзу від 25.11.2009 р. № 2009/136/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-09#Text (дата звернення: 08.11.2024).

References

1. Kareem, K. M. (2023). The impact of IMSI catcher deployments on cellular network security: challenges and countermeasures in 4G and 5G networks. *International journal on recent and innovation trends in computing and communication*. Т.11. № 9. Retrieved from: <https://doi.org/10.7910/DVN/6JPQWO> [in English].
2. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (data zvernennya: 14.10.2024) [in Ukrainian].
3. IMSI (international mobile subscriber identifier). *GSM AI-driven communications solutions partner*. Retrieved from: <https://www.gsm.net/glossary/imsi/> (data zvernennya: 14.10.2024) [in English].
4. Privacy International. IMSI catchers legal analysis. Privacy International, 2020, London. Retrieved from: <https://privacy-international.org/report/3965/imsi-catchers-pis-legal-analysis> (data zvernennya: 06.11.2024) [in English].
5. Activists say Chicago police used stingray eavesdropping technology during protests. *CBS News – Breaking news, 24/7 live streaming news & top stories*. Retrieved from: <https://www.cbsnews.com/chicago/news/activists-say-chicago-police-used-stingray-eavesdropping-technology-during-protests/> (data zvernennya: 08.11.2024) [in English].
6. Barsuk, A. T. Metody ta zasoby zakhystu mobilnykh telefonnykh zasobiv zviazku [Methods and means of protection of mobile telephone communications]. *ELAR*. Retrieved from: <https://openarchive.nure.ua/entities/publication/86e34618-dc27-4d17-8eb6-b667e0c316c9> (data zvernennya: 14.10.2024) [in Ukrainian].
7. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341–III (2001). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennya: 14.10.2024) [in Ukrainian].
8. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 02.08.1984 u spravi № 8691/79. Retrieved from: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22itemid%22:\[%22001-57533%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22itemid%22:[%22001-57533%22]) (data zvernennya: 15.10.2024) [in Ukrainian].
9. Naarttjärvi, M. (2016). Swedish police implementation of IMSI-catchers in a European law perspective]. *Computer law & security review*. Т. 32. № 6. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2016.07.006> [in English].
10. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava [Covenant of the United Nations] vid 16.12.1966: stanom na 19 zhovtnia 1973 r. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (data zvernennya: 17.10.2024) [in Ukrainian].
11. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu i Rady 2009/136/IeS vid 25 lystopada 2009 roku pro vnesennia zmin do Dyrektyvy 2002/22/IeS pro universalnu posluhu ta prava korystuvachiv shchodo elektronnykh komunikatsiinykh merezh ta posluh, Dyrektyvy 2002/58/IeS pro opratsiuvannia personalnykh danykh i zakhyst pryvatnosti u sferi elektronnykh komunikatsii, Rehlamentu (IeS) № 2006/2004 pro spivpratsiu mizh natsionalnymy orhanamy: Dyrektyva Yevropeiskoho Soiuzu vid 25.11.2009 № 2009/136/IeS. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-09#Text (data zvernennya: 08.11.2024) [in Ukrainian].

Hruzd Oleksandr,

PhD in Law,

Senior Lecturer at Department of Criminal Procedure and Criminology Faculty № 1

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0370-3791>

Kvashuk Oleksandr,

PhD in Law,

Lecturer at the Department of Criminal Procedure and Criminology Faculty № 1

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5969-4576>

Vorobyov Maksym,

Cadet of Faculty № 1

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2992-1547>

LEGAL REGULATION AND ETHICAL ASPECTS OF THE USE OF IMSI-CATCHER

The article analyzes the risks associated with the use of IMSI-catchers for opaque surveillance and examines the legal and ethical aspects of their application to safeguard human rights. It explores the nature of IMSI-catchers as technical tools capable of identifying mobile devices and manipulating mobile communications, posing a threat to user confidentiality. International and national approaches to the legal regulation of such devices are reviewed, with a focus on their impact on rights guaranteed by the European Convention on Human Rights.

The problem of ensuring a balance between the effectiveness of law enforcement and the protection of the constitutional rights of citizens is becoming particularly acute. The use of IMSI-catchers should take place within the framework of clearly defined legal procedures, in compliance with the principles of legality, proportionality and judicial control.

An important aspect is also international experience in legal regulation of the use of such technologies. Studying and adapting the best practices of other countries can contribute to the development of an effective national regulatory system.

Research on this topic is of important practical importance for improving legislation, developing control procedures and ensuring proper protection of citizens' rights when using IMSI-catchers by law enforcement agencies.

Examples of unauthorized use of IMSI-catchers for repressive purposes, particularly during mass gatherings and protests, are discussed. Special attention is given to the technological aspects enabling abuses and their implications for privacy and freedom of assembly. The study concludes that clear legal regulations and ethical standards are essential to prevent misuse and ensure transparency in the use of IMSI-catchers.

Recommendations for improving legislation include restricting the use of these devices to exceptional cases under strict oversight. The importance of adhering to ethical principles, which prohibit the use of such technologies for political repression or violations of democratic freedoms, is emphasized.

Key words: human rights, European Court, National Security, digitalization, abuse of office.

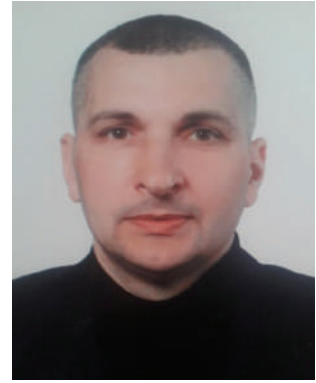
УДК 343.98.001.36

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-4-12-2>**Комісарчук Руслан Васильович,**

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

та публічного управління факультету № 4

*(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2082-1207>

КРИМІНАЛІСТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ТЕХНОЛОГІЇ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ (ЗАПРОШЕННЯ ДО ДИСКУСІЇ)

У статті означено один зі структурних елементів технології боротьби зі злочинністю – ідеологію, яку ми розуміємо як систему ідей, принципів і цінностей, які визначають напрями, форми, методи та мету (цілі) протидії злочинності. Вона формує концептуальні основи для розроблення криміналістичних технологій, стратегій і політики, безпеки, а також спрямовує діяльність правоохоронних органів і суспільства загалом, є різновидом правової ідеології як складової частини державницької ідеології. Використання ідеології у структурі технології боротьби зі злочинністю – важливий ресурс, що дозволить підвищити ефективність криміналістичного забезпечення діяльності щодо загальної організації боротьби; запобігання (профілактики) злочинності; правоохоронної діяльності, оскільки ідеологія є фундаментом, який об'єднує етичні стандарти, моральні принципи, цінності в суспільстві.

У такому ракурсі ідеологія може сприяти створенню комплексного підходу до протидії злочинності, забезпечити гармонію між технологічними, правовими та соціальними аспектами.

Ключові слова: криміналістика, безпека, ідеологія, політика, стратегія, об'єкт технології, суб'єкт технології боротьби зі злочинністю.

Постановка проблеми. Істотним елементом технології боротьби зі злочинністю є ідеологія, яку ми розуміємо як систему ідей, принципів і цінностей, які визначають напрями, форми, методи й мету (цілі) протидії злочинності. Вона формує концептуальні основи для розроблення криміналістичних технологій, стратегій і політики, безпеки, а також спрямовує діяльність правоохоронних органів і суспільства загалом, є різновидом правової ідеології як складової частини державницької ідеології.

Досліджувана нами проблема лежить на стику теорії права та держави, кримінального права, кримінального процесу, криминології, криміналістики, кримінально-виконавчого права й інших юридичних наук, а також теорії та практики загальної та юридичної конфліктології, філософії, соціології, психології, теорії управління тощо. Ідеться про нову форму зв'язку правових та інших гуманітарних наук із юридичною практикою, щодо загальної організації боротьби; запобігання (профілактики) злочинності; правоохоронної діяльності.

Використання ідеології у структурі технології боротьби зі злочинністю – важливий ресурс, що дозволить підвищити ефективність криміналістичного забезпечення діяльності щодо загальної організації боротьби; запобігання (профілактики) злочинності; правоохоронної діяльності, оскільки злочинці стають усе більш винахідливі, тому технології, що застосовуються правоохоронними органами, мають відповідати новим викликам у боротьбі зі злочинністю, через використання відповідних інновацій для розв'язання проблем, що виникають у цій сфері та впливають на зміни в суспільстві.

Без відповідної «криміналістичної ідеології» це неможливо зробити, оскільки ідеологія є фундаментом, який об'єднує: етичні стандарти (гарантує об'єктивність, справедливість і законність у процесах розслідування злочинів); моральні принципи (повага до закону, дотримання прав людини та громадянина, захист інтересів суспільства та держави); цінності в суспільстві (підвищення довіри до правоохоронних органів, формування атмосфери нетерпимості до злочинності). У такому ракурсі ідеологія може сприяти створенню комплексного підходу до протидії злочинності, забезпечити гармонію між технологічними, правовими та соціальними аспектами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сучасному етапі розвитку юридичної науки не створено належної моделі ідеології для технології боротьби зі злочинністю, оскільки не розкрито технологічну природу криміналістики як науки (її об'єкт, предмет, загальну теорію), а також криміналістичної політики, стратегії й організації боротьби зі злочинністю, запобігання (профілактики) злочинності та правоохоронної діяльності, їхнього місця у структурі цієї технології. Тому дослідження ідеології у структурі технології боротьби зі злочинністю, на наш погляд, є одним з актуальних завдань криміналістики та всього правознавства загалом.

Дискусії із проблем криміналістичної ідеології у визначеному форматі відсутні, тому що не досить вивчені фундаментальні проблеми теорії, методології й історії сучасної криміналістичної науки. Але, незважаючи на означене, варто визнати незворотним процес становлення нової технологічної парадигми криміналістики

[1; 2], глибоких концептуальних змін у змісті криміналістики, що приведе до оновлення змісту й основних наукових категорій, мети та цінностей криміналістичної наукової спільноти. Докладні дослідження технологічного процесу боротьби зі злочинністю дозволять більш чітко та грамотно забезпечити дотримання прав та інтересів людей, законності та правопорядку в суспільстві, оптимізувати юридичну практику (правотворчу, правозастосовну, судову тощо), спрямовану на ефективне виявлення, розслідування злочинів та запобігання таким, усунення можливості ухвалення незаконних правових рішень.

Мета статті. Метою та завданням дослідження є постановка питання можливого визначення криміналістичної ідеології як структурного елементу технології боротьби зі злочинністю.

Виклад основного матеріалу. Основне завдання правоохоронних органів – боротьба зі злочинністю – складна системна протидія злочинності із застосуванням репресивних і нерепресивних засобів, що являє собою єдність трьох таких підсистем [3]:

1) загальної організації боротьби зі злочинністю – складного та багатогранного процесу, що охоплює комплексне використання законодавчих, правоохоронних, профілактичних і судових заходів; потребує злагодженої роботи різних державних органів та інститутів, а також активного залучення громадськості для гарантування безпеки та забезпечення правопорядку в суспільстві;

2) запобігання (профілактика) злочинності – також важливий складник боротьби зі злочинністю, що потребує комплексного підходу, який включає індивідуальні, соціальні, загальні та кримінологічні заходи. Найефективніша профілактика злочинності полягає у створенні умов, що сприяють розвитку правопорядку та забезпеченню соціальної стабільності. У цьому процесі важливу роль відіграють як державні органи, так і громадські інститути, що сприяють зміцненню правової свідомості та соціальної відповідальності;

3) правоохоронної діяльності – сукупність дій, заходів, що реалізуються державними органами, уповноваженими забезпечувати дотримання законності, правопорядку та захист прав і свобод громадян. Правоохоронна діяльність включає цілу низку функцій, від профілактики злочинності до покарання винних осіб, і має бути побудована на принципах законності, прав людини й ефективного виконання своїх обов'язків. Для убезпечення громадян та забезпечення правопорядку правоохоронні органи повинні діяти в межах закону, забезпечувати прозорість своєї діяльності та співпрацювати з іншими органами та громадськістю.

Означене надає можливість структурувати предмет технології боротьби зі злочинністю за трьома вищевказаними базовими напрямками. Якщо взяти до уваги системно-структурний підхід [4], що дозволяє досить повно та докладно уявити технологію боротьби зі злочинністю як цілісне та самостійне явище, яке характеризується диференційованістю, єдністю та взаємозв'язком (взаємодією) елементів його змісту та форми, тоді, виходячи з наведеного вище, структуру криміналістичної технології мають становити такі елементи: об'єкти технології боротьби зі злочинністю; предмет технології боротьби зі злочинністю; суб'єкти й учасники технології боротьби зі злочинністю; криміналістична техніка; криміналістична тактика; криміналістична методика; криміналістична стратегія; превентивні дії й операції технології боротьби зі злочинністю; мета і результати

технології боротьби зі злочинністю; криміналістична політика; криміналістична ідеологія; криміналістична безпека.

З урахуванням цього, структура технології боротьби зі злочинністю означає таку її будову, розташування основних елементів і зв'язків, які забезпечать її цілісність, збереження об'єктивно необхідних властивостей і функцій за впливу на неї різноманітних чинників дійсності. Досліджувана технологія – утворення поліструктурне, що включає, зокрема, логіко-філософську, просторову, функціональну, генетичну, тимчасову, стохастичну й інші структури. Але їх неможливо вибудувати без відповідної ідеології, адже технологія боротьби зі злочинністю передбачає використання всієї сукупності юридично-криміналістичних засобів, будучи відображенням або конструюванням їхньої системної взаємодії у вигляді юридично-криміналістичних принципів, правил, прийомів, способів, методів, що застосовуються суб'єктами права для отримання юридично значущих результатів.

Під криміналістичними засобами [5, с. 10], включеними до поняття «юридично-криміналістичні засоби», розуміються засоби в загальноживаному значенні – те, за допомогою чого здійснюється вплив на що-небудь, «предмет», «інструмент» забезпечення діяльності, що має зовнішній характер щодо цієї діяльності. Відповідно, під юридично-криміналістичними засобами нами розуміються різні предмети та явища, за допомогою яких здійснюється юридична діяльність. Термін «засоби», за допомогою якого утворено поняття «юридично-криміналістичні засоби», ми розуміємо також як елементи технології боротьби зі злочинністю (безпеку, ідеологію, політику, стратегію, тактику, методіку, об'єкт, предмет та суб'єкти здійснення найефективнішої юридичної діяльності). Побудована нами горизонтальна схема технології боротьби зі злочинністю відповідає філософському поняттю «структура».

У цій статті вважаємо за доцільне найбільш докладно розглянути логіко-філософську структуру криміналістичної ідеології як елементної складової частини технології боротьби зі злочинністю. Але перед цим уважимо за доцільне висвітлити основні концептуальні питання ідеології, яку слід визначити через її елементи, що становлять її зміст. Якщо звернути увагу на «предметність» технології боротьби зі злочинністю за трьома вищевказаними базовими напрямками, то можна означити такі основні складники її ідеології: по-перше, має бути баланс між безпекою та правами людини, громадянина. Так, під час здійснення будь-яких дій, а особливо з використанням інноваційних технологій і методів боротьби зі злочинністю, не повинні порушуватися права людини, громадян. Ідеологія має враховувати етичні межі застосування технологій, особливо таких, як штучний інтелект чи біометричні системи, що натепер швидко втілюються у практику.

По-друге, потрібен науковий підхід до протидії злочинності. Це можна зробити через підтримку різних інновацій і впровадження досягнень науки у правоохоронну практику загальної організації боротьби; запобігання (профілактики) злочинності; правоохоронної діяльності. Для цього потрібно використовувати аналіз даних, прогнозування та моделювання криміногенних ситуацій, що наявні у практиці розслідування кримінальних правопорушень.

По-третє, орієнтуватися потрібно також на запобігання злочинності, адже ідеологія може бути спрямована на зміну умов і чинників, які сприяють скоєнню

кримінальних правопорушень. Тому основний акцент варто робити на профілактиці, а не лише на реагуванні на вже вчинені кримінальні правопорушення.

По-четверте, потрібно завжди враховувати принципи верховенства права, адже будь-яка діяльність, а особливо діяльність у сфері боротьби зі злочинністю, має ґрунтуватися на суворому дотриманні чинного законодавства України. Усі громадяни України мають бути рівні перед законом, незалежно від їхнього статусу чи ролі в суспільстві, а не так, як нині – практика подвійних стандартів або кланово-мафіозно-корупційні відносини в сучасній Україні.

По-п'яте, має бути співпраця держави та суспільства, тобто формування партнерських відносин між правоохоронними органами, громадськими організаціями та бізнесом. Також це потрібно робити через залучення громадян, суспільства до боротьби зі злочинністю через освітні програми й інформаційні кампанії.

Усе означене дозволить визначити відповідну «роль» ідеології в компонентах технології боротьби зі злочинністю, а саме через: міжнародну співпрацю, оскільки універсальні ідеї та цінності, закладені в ідеології, сприятимуть гармонізації дій на глобальному рівні, особливо в боротьбі із транснаціональною злочинністю, що натеper більш ніж актуально; правове регулювання, тому що ідеологія впливає на створення законодавчих актів (нормотворення), які регламентують використання технологій у криміналістиці (правозастосовні технології); розроблення технологій і методів, методик (криміналістичні технології; криміналістичні методики). Етичні принципи та суспільні цінності враховуються під час створення нових криміналістичних засобів, методів і методик; стратегічне планування (криміналістична стратегія) – ідеологія визначає основні напрями розвитку криміналістичних технологій, формує довгострокові цілі та пріоритети в боротьбі зі злочинністю; формування суспільної свідомості, оскільки за допомогою ідеології має створюватися негативне ставлення до злочинності, що й сприятиме її зниженню через суспільний контроль, чого нині в нас, на жаль, не спостерігається.

Але рано чи пізно нам доведеться впроваджувати відповідні ідеології в боротьбі зі злочинністю [6, с. 294–303]. Наприклад у превенцію, спрямовувати відповідні освітні програми у школах, вишах на виховання в учнів, студентів правосвідомості та протидію радикалізації. Це може бути й відповідна соціальна ідеологія, що натеper знаходить своє вираження в кампанії з підтримки постраждалих від злочинів і реабілітації правопорушників. Можлива й технологічна ідеологія – для розроблення етичних принципів використання, наприклад, штучного інтелекту для аналізу доказів чи розпізнавання осіб.

Ідеологія може позитивно вплинути на результати боротьби зі злочинністю, оскільки можна буде очікувати зменшення рівня злочинності завдяки формуванню правової культури у громадян нашої країни, що підвищить довіру суспільства до правоохоронних органів, покращить ефективність профілактичних і оперативних заходів, але наголошуємо – це буде можливим лише у ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ! Натеper в Україні відсутня ідеологія будь-якого з форматів, оскільки присутні зловживання різними технологіями внаслідок відсутності етичних обмежень, має також місце неефективність сучасних заходів через недооцінку моральних і культурних особливостей суспільства, особливо під час війни – за порушення прав громадян у разі надмірної концентрації на безпеці.

З огляду на все вищезазначене можна констатувати, що ідеологія є основою, яка дозволить визначити напрям і межі використання технологій у боротьбі зі злочинністю. Вона забезпечує гармонізацію між науково-технічним прогресом, правовими нормами та моральними цінностями суспільства, що дозволяє нам визначити *криміналістичну ідеологію як різновид правової ідеології, що являє собою систему теоретичних положень, принципів та ідей, яка формує світогляд криміналістів і спрямована на забезпечення ефективної боротьби зі злочинністю.*

Криміналістична ідеологія поєднує в собі науковий, правовий, етичний і практичний аспекти, забезпечує наукову обґрунтованість методів і засобів криміналістики, а також дотримання правових і моральних норм у процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Виходячи з наведеного вище поняття, структуру криміналістичної ідеології становлять такі елементи:

По-перше, етичні принципи, що виражені через: дотримання етики професійної діяльності криміналістів; забезпечення гуманного ставлення до учасників процесу, особливо кримінального; недопустимість фальсифікації доказів чи зловживання владою.

По-друге, наукове підґрунтя, оскільки ідеологія ґрунтується на результатах криміналістичних досліджень, досягненнях суміжних наук (філософія, психологія, фізика, хімія, біологія, інформатика тощо). Окрім того, відбуваються постійний розвиток й удосконалення методів, технологій, засобів боротьби зі злочинністю під час розслідування кримінальних правопорушень і запобігання їм.

По-третє, правова основа криміналістичної ідеології має гарантувати захист прав і свобод людини і громадянина, учасників кримінального провадження, орієнтується на дотримання принципів верховенства права, що можливо в разі належного забезпечення реалізації норм кримінального, кримінально-процесуального права. І на завершення – практична орієнтація криміналістичної ідеології – знаходить своє вираження в тому, що вона має враховувати суспільні потреби у зміцненні правопорядку; забезпечувати інтеграцію сучасних технологій у криміналістичну практику, бути спрямованою на ефективне розслідування злочинів.

Для цього, відповідно, потрібні свої принципи, на яких вибудовується криміналістична ідеологія, а саме: 1) доступність і відкритість – спрощений доступ до криміналістичних засобів для різних категорій фахівців; обмін досвідом та інформацією між національними та міжнародними організаціями. 2) інноваційність – постійне впровадження нових технологій і методів у розслідування (генетичні дослідження, штучний інтелект, 3D-моделювання); використання світового досвіду практики боротьби зі злочинністю. 3) об'єктивність – використання доказів, отриманих законним шляхом; уникнення суб'єктивності під час досудового розслідування. 4) запобіжний (профілактичний) характер – орієнтація на запобігання злочинам через аналіз причин і умов їх учинення; формування в суспільстві негативного ставлення до злочинної поведінки; 5) системність – розгляд кожного кримінального провадження як складової частини системи боротьби зі злочинністю; комплексний підхід до дослідження злочину.

Означене дає можливість визначення функціональної структури криміналістичної ідеології, де вихідним поняттям виступає поняття «функція».

Функції криміналістичної ідеології – важливий, відносно самостійний напрям діяльності, що характеризується специфічним змістом, зумовленим поставленою метою або завданням. Функції вчення про криміналістичну ідеологію, як криміналістичного наукового знання, впливають зі змісту функцій науки криміналістики загалом. Однак так склалося історично, що проблема соціальних функцій криміналістики досі залишається практично не дослідженою. Відсутність самостійних досліджень у цьому напрямі та різні позиції вчених породжують невизначеність і неоднозначність у виділенні та з'ясуванні функцій криміналістичного наукового знання, як наслідок – функцій, структурних елементів технології боротьби зі злочинністю.

З урахуванням усього вищезазначеного пропонуємо функції криміналістичної ідеології розглядати в такому ракурсі: 1) методологічна – дає можливість визначення основних напрямів розвитку криміналістики; формування принципів і методів розслідування злочинів; 2) мотиваційна – створення професійної мотивації для криміналістів; зміцнення переконань у важливості роботи для суспільства; 3) прогностична – передбачення розвитку злочинності та розроблення засобів для боротьби з нею; інтеграція нових технологій у правоохоронну діяльність; 4) освітня – сприяння підготовці висококваліфікованих кадрів; формування у студентів і практиків уявлення про етичні та правові аспекти криміналістичної діяльності.

Окрім того, постають перед криміналістичною ідеологією й сучасні виклики. Вони полягають в тому, що з'являються нові види злочинів у кіберпросторі,

тому постає необхідність розроблення методів протидії цифровій злочинності. Окрім того, відбувається глобалізація суспільних відносин, відповідно, зростання транснаціональних злочинів, що потребує координації зусиль міждержавних організацій. А це породжує ще й етичні моменти, пов'язані з використанням технологій, що можуть обмежувати приватність (як-от масовий відеонагляд) та внести дисбаланс між ефективністю розслідувань і захистом прав людини. У зв'язку із цим має місце й технологічна конкуренція, адже постає потреба в упровадженні штучного інтелекту, великих даних, генетичних досліджень для забезпечення конкурентоспроможності правоохоронної системи.

Висновки. Криміналістична ідеологія, як елемент технології боротьби зі злочинністю, має забезпечити стратегічне бачення та системний підхід до вирішення актуальних проблем у сфері кримінального судочинства; передбачити використання всієї сукупності юридично-криміналістичних засобів, будучи відображенням або конструюванням їх системної взаємодії у вигляді юридично-криміналістичних принципів, правил, прийомів, способів, методів, що будуть застосовуватися суб'єктами права для отримання юридично значущих результатів.

Тому значення криміналістичної ідеології полягає в тому, що вона має обґрунтовано стати основою для: зміцнення довіри суспільства до правоохоронних органів; розвитку криміналістичної науки та практики; створення балансу між ефективністю правозастосування та дотриманням прав Людини; формування ефективної системи боротьби зі злочинністю.

Список використаних джерел

1. Комісарчук Р. В. Технологічна парадигма криміналістики. *Порівняльно-аналітичне право* : юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 2. С. 335–337.
2. Комісарчук Р. В. Технологічна функція криміналістики. *Порівняльно-аналітичне право* : юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 4. С. 154–158.
3. Поняття і зміст боротьби зі злочинністю. URL: <http://pravodom.com/kriminologija/8/188-ponyattya-i-zmist-borotbi-zi-zlochinnistyu>.
4. Колотуха О. В. Системно-структурний підхід. Спортивний туризм та активна рекреація: географія, систематизація, практика : словник-довідник. URL: <https://geohub.org.ua/node/2438> (дата звернення: 06.01.2025)
5. Пряхін Є. В. Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 164 с.
6. Шевчук В. М. Тенденції, проблеми та перспективи розвитку сучасної криміналістики. *Кримінальний процес і криміналістика: виклики часу* : збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 20-річчя кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, 24 січня 2020 р., м. Львів / орг. ком. : В. Т. Нор та ін. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. С. 294–304.

References

1. Komisarchuk, R. V. (2018). Tekhnolohichna paradyhma kryminalistyky [Technological paradigm of criminology]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal "Porivnyal'no-analitychne parvo"*, 2, 335–337 [in Ukrainian].
2. Komisarchuk, R. V. (2018). Tekhnolohichna funktsiya kryminalistyky [Technological function of criminology]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal "Porivnyal'no-analitychne parvo"*, 4, 154–158 [in Ukrainian].
3. Ponyattya i zmist borot'by zi zlochynnistyu [The concept and content of the fight against crime]. Retrieved from: <http://pravodom.com/kriminologija/8/188-ponyattya-i-zmist-borotbi-zi-zlochinnistyu> [in Ukrainian].
4. Kolotukha, O. V. Systemno-strukturnyy pidkhid [Systemic-structural approach]. *Sportyvnyy turyzm ta aktyvna rekreatsiya: heohrafiya, systematyzatsiya, praktyka (slovyk-dovidnyk)*. Retrieved from: <https://geohub.org.ua/node/2438> (data zvernennya: 06.01.2025) [in Ukrainian].
5. Pryakhin, Ye. V. (2022). *Kryminalistychni zasoby ta metody rozsliduvannya kryminal'nykh pravoporushen' : navchal'nyy posibnyk [Forensic tools and methods of investigating criminal offenses: a textbook]*. L'viv: L'vivs'kyy derzhavnyy universytet vntrishnykh sprav. 164 s. [in Ukrainian].
6. Shevchuk, V. M. (2020). Tendentsiyi, problemy ta perspektyvy rozvytku suchasnoyi kryminalistyky [Trends, problems and prospects for the development of modern forensics]. *Kryminal'nyy protses i kryminalistyka: vyklyky chasu: zbirnyk statey za materialamy Vseukrayins'koyi nauково-praktychnoyi konferentsiyi z nahody 20-richchya kafedry kryminal'noho protsesu i*

kryminalistyky L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka, 24 sichnya 2020 r., m. L'viv / orh. kom. V. T. Nor, N. R. Bobechko, I. I. Kohutych ta in. L'viv: L'vivs'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Franka. S. 294–304 [in Ukrainian].

Komisarchuk Ruslan,

Candidate of Law Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of State and Legal Disciplines and Public Administration Faculty № 4

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2082-1207>

**CRIMINALIST IDEOLOGY AS AN ELEMENT OF CRIME FIGHTING TECHNOLOGY
(INVITATION TO DISCUSSION)**

In the article, the technology of combating crime is defined as one that involves the use of the entire set of legal and forensic means.

Among them, an essential element of the technology of combating crime is ideology, which we understand as a system of ideas, principles and values that determine the directions, forms, methods and goals of combating crime. It forms the conceptual basis for the development of forensic technologies, strategies and policies, security. Which also directs the activities of law enforcement agencies and society as a whole, and is a type of legal ideology as a component of state ideology.

The problem we are investigating lies at the junction of the theory of law and state, criminal law, criminal procedure, criminology, forensics, criminal enforcement law and other legal sciences, which as well as the theory and practice of general and legal conflictology, philosophy, sociology, psychology, management theory, etc. This is a new form of connection between legal and other humanities with legal practice, regarding the general organization of the fight; prevention of crime; law enforcement activities. The use of ideology in the structure of technology for combating crime is an important resource that will allow to increase the effectiveness of forensic support for activities regarding the general organization of the fight; prevention (prevention) of crime; law enforcement activities, since criminals are becoming more and more inventive, and therefore the technologies used by law enforcement agencies must meet new challenges in the fight against crime through the use of relevant innovations to solve problems arising in this area and affecting changes in society. Therefore, without the appropriate "forensic ideology" this is impossible, since ideology is the foundation that unites: ethical standards (guarantees objectivity, justice and legality in the processes of investigating crimes); moral principles (respect for the law, observance of human and citizen rights, protection of the interests of society and the state); values in society (building an atmosphere of intolerance to crime, increasing trust in law enforcement agencies).

From this perspective, ideology can contribute to the creation of a comprehensive approach to combating crime, ensuring harmony between technological, legal and social aspects.

Key words: *criminalistics, security, ideology, politics, strategy, object of technology, subjects of crime-fighting technology.*

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-4-12-3>

Волобуєва Олена Олексіївна,
кандидат юридичних наук, професор,
проректор

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8601-4344>

**СПОСОБИ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ
ПРО СТАТЕВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ
(ОГЛЯД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)**

У статті на основі аналізу судової практики розглядаються способи збирання доказів у кримінальних провадженнях про статеві кримінальні правопорушення: 1) проведення слідчих (розшукових) дій; 2) витребування й отримання речей і документів; 3) проведення інших процесуальних дій у зв'язку з учиненням діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність. Відзначається, що особливості в їх використанні зумовлені механізмом утворення слідів у разі вчинення протиправних дій сексуального характеру й іншими обставинами. Підкреслюється, що основну роль у формуванні системи доказів стороною обвинувачення відіграють слідчі (розшукові) дії. Звертається увага на те, що під час проведення огляду місця події мають місце помилки у виявленні, фіксації та вилученні слідів біологічного походження, характерних для вчинення дій сексуального характеру. Ці помилки пов'язані з тим, що сторона обвинувачення нерідко недооцінює значення слідів біологічного характеру в доказуванні. Такі сліди легко піддаються змінам під впливом зовнішніх чинників (часу, температури, вологості тощо). Окрім того, іноді не враховується причинно-наслідковий зв'язок таких слідів з окремими обставинами вчинення кримінальних правопорушень вказаної категорії. Аналіз судової практики свідчить і про недоліки проведення інших процесуальних дій у кримінальних провадженнях за фактом скоєння статевих кримінальних правопорушень. У статті висновується, що наведені помилки негативно впливають на оцінювання доказів, що подаються до суду стороною обвинувачення, і зумовлюють визнання їх неналежними чи недопустимими.

Ключові слова: доказування, збирання доказів, оцінка доказів, слідчі (розшукові) дії, інші процесуальні дії.

Постановка проблеми. Кримінальне провадження по суті є процесом пізнання, який відбувається у формі доказування. Доказування ж являє собою досить жорстко регламентовану процедуру збирання доказів із наступним їх поданням до суду, де здійснюються їх остаточна перевірка й оцінювання. Згідно із чинним кримінальним процесуальним законодавством збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у встановленому законом порядку (ч. 1 ст. 93 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України). Але аналіз чинного кримінального процесуального законодавства дозволяє дійти висновку, що стороні обвинувачення віддається пріоритетність у засобах збирання доказів, що є цілком обґрунтованим, оскільки саме на сторону

обвинувачення покладається обов'язок доказування обставин учинення кримінального правопорушення. Тому питання щодо способів збирання доказів стороною обвинувачення у кримінальних провадженнях узагалі є досить актуальним. Але особливого значення вони набувають під час досудового розслідування статевих кримінальних правопорушень з урахуванням складності доказування окремих обставин їх учинення і помилок, яких припускаються в цьому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Видається, що в ракурсі проблемних питань щодо способів збирання доказів заслуговують на увагу наукові дослідження, проведені після набуття чинності КПК України 2012 р. Так, відповідний теоретичний базис був закладений у працях В.В. Вапнярчука (2017, 2022 рр.), В.І. Галагана (2017 р.), І.В. Гловюк (2013, 2018 рр.),

О.В. Капліної (2013, 2015 pp.), С.О. Ковальчука (2014, 2018 pp.), В.А. Колесника (2013 p.), О.В. Ряшко (2014 p.). К.О. Чаплинського (2013, 2016 pp.) та інших авторів. Але у процесуальній і криміналістичній літературі, як видається, ще не знайшли належного висвітлення проблемні питання використання способів збирання доказів у кримінальних провадженнях за фактом учинення статевих кримінальних правопорушень.

Мета статті. Визначення особливостей використання способів збирання доказів і типових помилок у кримінальних провадженнях за фактом учинення статевих кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Передусім потрібно відзначити, що відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України способами збирання доказів для сторони обвинувачення є:

1) проведення слідчих (розшукових) дій (зокрема, негласних);

2) витребування й отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій і актів перевірок (витребування й отримання речей і документів);

3) проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України.

Розглянемо особливості наведених способів збирання доказів у кримінальних провадженнях за фактом учинення статевих кримінальних правопорушень з погляду помилок, яких припускається сторона обвинувачення.

1. Проведення слідчих (розшукових) дій. Слідчі (розшукові) дії є основним способом збирання доказів у кримінальних провадженнях, отже, недоліки в їх проведенні є основним чинником неефективності досудового розслідування [1, с. 130]. У кримінальних провадженнях про статеві кримінальні правопорушення варто звернути увагу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій, з якими пов'язані недоліки, що виявляються під час судового розгляду таких справ.

Огляд місця події. Огляд місця події є важливим способом отримання доказів у справах про статеві кримінальні правопорушення з огляду на те, що їхніми ключовими джерелами є сліди біологічного походження. Зокрема, сліди вчинення насильницьких дій сексуального характеру (кров, сперма, слина) залишаються на місці вчинення кримінального правопорушення (меблях, постільній білизні, підлозі тощо). Вони відіграють ключову роль в ідентифікації підозрюваного як насильника, доказуванні інших обставин кримінального правопорушення. Судова практика свідчить, що сторона обвинувачення нерідко недооцінює значення таких слідів у доказуванні та припускається помилки під час проведення огляду місця події. Так, за результатами судового розгляду Малинський районний суд Житомирської області постановив виправдувальний вирок щодо ОСОБИ_8 та ОСОБИ_10, які обвинувачувалися в учиненні звалування неповнолітньої (ч. 3 ст. 152 КК України). Підставою для такого рішення суду було те, що під час огляду місця події (занедбаного господарського приміщення), вказаного в заяві потерпілої, органом досудового розслідування не було відібрано зразки зі слідів бруду у приміщенні та не проведено їх дослідження на наявність біологічних рідин, належних обвинуваченим та/або потерпілій [2].

Допит. Показання осіб у кримінальних провадженнях за фактом учинення статевих кримінальних право-

порушень є важливими джерелами доказів, особливо показання потерпілої особи, у зв'язку з якими обирається конкретна методика розслідування. Типовою є ситуація, коли підозрюваний (обвинувачений) під час допиту не визнає своєї вини і заявляє, що потерпіла його обмовила, а свідки давали покази зі слів саме потерпілої особи. З урахуванням таких випадків потрібен ретельний аналіз наданих під час допитів усіх показань з погляду як їхньої правдивості, так і належності та допустимості. Наприклад, Любомльський районний суд Волинської області у справі з обвинувачення ОСОБИ_4 в розбещенні неповнолітніх (ч. 2 ст. 156 КК України) відзначив, що не можуть бути покладені в основу обвинувачення показання свідка ОСОБИ_20. Зміст показань свідка полягав у тому, що він, будучи сусідом ОСОБИ_4, бачив два-три рази, як той задовольняв свої сексуальні потреби на подвір'ї, шляхом приведення у збудження рукою свого статевого члена. Водночас ОСОБА_20 зазначав, що такі потреби обвинувачений задовольняв наодинці, коли на подвір'ї і на вулиці нікого не було, а коли побачив його (свідка), то припинив це робити. Любомльський районний суд Волинської області зайняв правову позицію, відповідно до якої такі показання свідка стосуються особистого життя ОСОБА_4 і не стосуються пред'явленого обвинувачення, а тому такі показання свідка є неналежними. Було підкреслено, що надані свідком показання мають значення для правильності оцінки достовірності показань малолітніх потерпілих крізь призму можливої помилки останніх щодо обставин між задоволенням обвинуваченим своїх фізіологічних потреб чи сексуальних потреб [3].

Пред'явлення для впізнання. Як видається, пред'явлення для впізнання є найскладнішим способом отримання доказів з огляду на його спрямованість на використання ідеальних слідів кримінального правопорушення для ідентифікації окремих об'єктів. Ідеальні сліди являють собою сформовані в пам'яті людини образи об'єктів (людей, речей, тварин), які тим чи іншим чином пов'язані із кримінальним правопорушенням. Особливістю образів є те, що суб'єкт досудового розслідування та суд не мають можливості безпосередньо сприймати та досліджувати їх для ототожнення визначеного об'єкта – це відбувається через повторне сприйняття людиною об'єкта, що пред'являється для впізнання. Одним із напрямів досліджень для вирішення цього питання є розроблення технологій актуалізації ідеальних слідів [4, с. 142–143]. Зважаючи на те, що на формування образів у пам'яті людини впливають чинники як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, законодавець сформулював обов'язкові для дотримання правила пред'явлення для впізнання.

По-перше, рішення щодо проведення даної слідчої (розшукової) дії може бути ухвалене уповноваженим суб'єктом (слідчим, прокурором) тільки після з'ясування, що окремий учасник кримінального провадження справді може впізнати об'єкт, який сприймався ним за визначених обставин, що підлягають доказуванню. З етимологічного погляду поняття впізнання є аналогом поняття ідентифікації [5, с. 64]. Водночас особа має бути обов'язково опитана про ознаки об'єкта, за якими він (об'єкт впізнання) може бути впізнаний (ідентифікований), а також про обставини, за яких відбувалося сприйняття, про що складається протокол (ч. 1 ст. 228, ч. 1 ст. 229 КПК України). По-друге, досліджуваний об'єкт має бути пред'явлений для впізнання в числі інших однорідних об'єктів одного виду, якості та без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, у кількості

не менше трьох (ч. 2 ст. 228, ч. 2 ст. 229 КПК України). Це означає, що всі чотири об'єкти, що пред'являються особі, повинні мати спільні загальні ознаки, тобто належати до однієї групи. За таких умов не може йтися про таку мету (завдання) впізнання, як установлення схожості (групової належності) об'єкта, що стверджується окремими авторами [6, с. 299; 7, с. 86; 8, с. 156].

Незважаючи на імперативність зазначених нормативних приписів під час досудового розслідування статевих кримінальних правопорушень стороною обвинувачення допускаються їх порушення. Так, під час судового розгляду справи з обвинувачення ОСОБИ_3 у учиненні незакінченого замаху на зґвалтування (ч. 3 ст. 15 ч. 1 ст. 152 КК України) було встановлено, що 6 жовтня 2023 р. приблизно о 5 годині 10 хвилин ОСОБА_3 перебував на території залізничного вокзалу в м. Кропивницький. У цей час він помітив раніше йому незнайому жінку ОСОБУ_5, яка йшла до зупинки громадського транспорту по вул. Вокзальній. ОСОБА_3 пішов за нею, наздогнав її на розі вулиць Чигиринської та Вокзальної, схопив потерпілу ззаду і долонею руки записнув рота, щоб остання не змогла кричати. Іншою рукою він приставив схожий на ніж предмет до шиї ОСОБИ_5 з вимогою вступити з ним у статеві зносини. У цей час неподалік здійснював ранкову пробіжку ОСОБА_8, який побачив двох невідомих осіб і почув звук, схожий на здавлений крик. У зв'язку із цим ОСОБА_8 вирішив перевірити, що трапилося, та почав світити ліхтариком у бік ОСОБИ_3. Унаслідок цього ОСОБА_3, злякавшись, що його злочинні дії викриті сторонньою особою, відпустив потерпілу і почав тікати з місця події. Надалі ОСОБУ_3 було затримано працівниками поліції неподалік від місця вчинення кримінального правопорушення. Під час судового розгляду стороною обвинувачення серед інших джерел доказів був представлений протокол пред'явлення речей для впізнання, відповідно до якого свідок ОСОБА_8 впізнав джинсові штани синього кольору, у які був одягнений обвинувачений ОСОБА_3 в момент учинення кримінального правопорушення стосовно ОСОБИ_5 [9]. Але аналіз умов, у яких відбувалося сприйняття свідком цієї події і, зокрема, ознак зовнішності злочинця та його одягу (ранкові сутінки, у світлі ліхтарика), надає підстави для сумнівів у тому, що свідок мав змогу сприйняти ознаки джинсових штанів злочинця, достатні для їх ідентифікації. Очевидно, що могло йтися тільки про таку загальну ознаку, як «джинсові штани синього кольору», що не могло бути належною підставою для проведення пред'явлення для впізнання штанів, вилучених у затриманого підозрюваного.

2. Витребування й отримання речей і документів. Фактично це два способи формування доказової основи правової позиції окремого суб'єкта [10, с. 407]. Витребування речей або документів є процесуальною дією, яка полягає у зверненні уповноваженого суб'єкта кримінального провадження до іншого суб'єкта з вимогою добровільного надання речей чи документів, які є носіями відомостей, що мають значення для кримінального провадження. Отримання речей або документів є процесуальною дією, яка являє собою окремий процес передачі (доставляння) стороні обвинувачення чи захисту юридичними або фізичними особами предметів чи документів (копій) із проханням приєднати їх до матеріалів кримінального провадження. Отримані стороною обвинувачення об'єкти підлягають огляду, фотографуванню та докладному опису у відповідному протоколі [11, с. 256–257]. Як видається, наступним процесуаль-

ним рішенням сторони обвинувачення має бути ухвала постанови про визнання та приєднання до матеріалів провадження відповідних речових або документальних доказів.

Таким чином за допомогою вказаних процесуальних дій забезпечуються законність і прозорість шляхів потрапляння речових і документальних джерел доказів у кримінальне провадження без застосування примусових заходів, якими є слідчі (розшукові) дії. Але, на відміну від слідчих (розшукових) дій, у КПК України відсутня детальна правова регламентація використання такого способу збирання доказів, як «витребування та отримання». У зв'язку із цим на практиці даний спосіб застосовується нечасто, що пояснюється необґрунтованими відмовами з боку володілців витребуваних (запитуваних) речей і документів.

Що стосується кримінальних проваджень про статеві кримінальні правопорушення, то цілком логічним є використання процесуальної дії отримання речей від потерпілої особи зі слідами біологічного походження (верхнього одягу, білизни тощо). Але аналіз судової практики показує, що стороною обвинувачення така процедура не використовується, а замінюється поданням заяви з боку окремої особи про приєднання до матеріалів кримінального провадження тих чи тих речей або документів. Так, під час судового розгляду справи з обвинувачення ОСОБИ_5 у учиненні зґвалтування (ч. 2 ст. 152 КК України) до суду стороною обвинувачення в числі інших процесуальних документів була подана заява ОСОБИ_23, якою він просив долучити до матеріалів провадження запис камер зовнішнього відеоспостереження (о 6.20 23 вересня 2017 р.) з магазину «ІНФОРМАЦІЯ_7», що розташований по вул. Томилівська, 48, у м. Біла Церква. Видається очевидним, що така заява була подана у зв'язку з витребуванням органом досудового розслідування запису камер зовнішнього відеоспостереження магазину, що має бути процесуально оформлено належним чином. Окрім того, була подана до суду постановою про визнання та приєднання до матеріалів провадження речових доказів від 27 грудня 2017 р., відповідно до якої джинси потерпілої ОСОБИ_7 визнано речовим доказом. Але водночас був відсутній процесуальний документ (протокол) про отримання від потерпілої вказаної речі [12]. Наведені прогалини та неточності у процесуальному оформленні використаних способів збирання доказів можуть мати негативні наслідки в судових дебатах щодо належності та допустимості представлених доказів.

3. Проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України. У юридичній літературі поняття «інші процесуальні дії» розглядається як окремий спосіб збирання доказів [13, с. 11]. Ідеться передусім про процесуальні дії, які проводяться до початку досудового розслідування, але їхні результати можуть використовуватись як джерело доказів. Зокрема, такими діями можуть бути процесуальні дії у зв'язку з учиненням діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність (п. 10 ст. 3 КПК України). Наприклад, такою процесуальною дією є затримання особи без ухвали слідчого судді, суду в порядку ст. ст. 207 та 208 КПК України. Вказаними нормами передбачено не тільки тимчасове позбавлення волі, але й проведення особистого обшуку (ч. 3 ст. 208 КПК України), результати якого мають бути відображені у протоколі затримання (ч. 5 ст. 208 КПК України). Вилучені речі та документи разом із протоколом затримання передаються в орган досудового розслідування чи дізнання, що далеко не завжди

робиться відповідно до чинного законодавства. Після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР вказані речі та документи мають бути оглянуті зі складанням відповідного протоколу. Надалі вони (або частина з них) можуть бути визнані речовими чи документальними джерелами доказів з подальшим їх дослідженням і використанням у доказуванні.

У кримінальних провадженнях за фактом учинення статевих кримінальних правопорушень типовим випадком є затримання особи на місці вчинення нею кримінального правопорушення чи замаху на його вчинення, або під час його безперервного переслідування. Під час затримання вилучають речі та документи, зокрема одяг і взуття, на яких можуть залишитися сліди біологічного походження, пов'язані з учиненням дій сексуального характеру. Надалі щодо вилучених речей і документів, визнаних джерелами доказів, призначаються відповідні експертизи (зокрема, судово-медична та молекулярно-генетична). У всіх випадках має бути належне процесуальне оформлення способу потрапляння вказаних об'єктів у кримінальне провадження як джерел доказів.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що у кримінальних провадженнях за фактом учинення статевих кримінальних правопорушень способами

збирання доказів можуть бути: 1) проведення слідчих (розшукових) дій; 2) витребування й отримання речей і документів; 3) проведення інших процесуальних дій у зв'язку з учиненням діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність. Особливості реалізації способів збирання доказів зумовлюються механізмом утворення слідів у разі скоєння дій сексуального характеру й іншими обставинами. Особливе значення у формуванні системи доказів стороною обвинувачення мають слідчі (розшукові) дії. Аналіз судової практики показує, що під час проведення огляду місця події, допиту, пред'явлення для впізнання й інших процесуальних дій мають місце помилки, які негативно впливають на процедуру доказування. Причиною помилок є неврахування особливостей слідів статевих кримінальних правопорушень, що є джерелами доказів, а також неправильне розуміння обов'язкових для виконання окремих процесуальних приписів. Зазначені помилки також негативно впливають на оцінку доказів, що подаються до суду стороною обвинувачення, та зумовлюють визнання їх неналежними чи недопустимими. Проведений огляд судової практики, як видається, дозволяє визначити типові недоліки у кримінальних провадженнях за фактом учинення статевих кримінальних правопорушень і акцентувати увагу на запобіганні таким.

Список використаних джерел

1. Крикунов О. В. Неефективність досудового розслідування як підстава для відсторонення слідчого від здійснення кримінального провадження. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2 (10). С. 129–134.
2. Вирок Малинського районного суду Житомирської області від 28.05.2024 р. Справа № 283/1350/23. Номер судового провадження: 1-кп/283/57/2024. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119316548> (дата звернення: 05.08.2024).
3. Вирок Любомльського районного суду Волинської області від 09.02.2024 р. Справа 163/2298/23. Номер судового провадження: 1-кп/163/38/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116877614> (дата звернення: 05.08.2024).
4. Затенацький Д. В. Використання інноваційних технологій, спрямованих на актуалізацію ідеальних слідів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Вип. 32. С. 141–152.
5. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
6. Аленін Ю. П. Тактика пред'явлення для впізнання. *Криміналістика* : підручник / за ред. В. В. Тіщенко. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 299–311.
7. Гарасимів О. І., Ряшко О. В. Пред'явлення для впізнання як слідча (розшукова) дія у кримінальному провадженні. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2021. С. 81–87. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/81-87_16.pdf (дата звернення: 20.07.2024).
8. Гриненко К. В. Організаційно-тактичні засади пред'явлення особи для впізнання за зовнішніми ознаками. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 1. С. 155–159.
9. Вирок Кропивницького районного суду від 02.02.2024 р. Справа № 404/9403/23. Номер судового провадження: 1-кп/404/513/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117033800> (дата звернення: 06.07.2024).
10. Вапнярчук В. В. Щодо особливостей окремих способів збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2022. Вип. 70. С. 405–410.
11. Крушеницький А. В. Витребування речей і документів стороною обвинувачення: процесуальне оформлення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 256–264.
12. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 27.05.2024 р. Справа № 357/15860/17. Номер судового провадження: 1-кп/357/429/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119280578> (дата звернення: 10.08.2024).
13. Ковальчук С. О. Способи збирання речових доказів стороною обвинувачення. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. №2 (10). С. 1–24. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14kosdso.pdf> (дата звернення: 12.08.2024).

References

1. Krykunov, O. (2017). Neefektyvnist dosudovoho rozsliduvannia yak pidstava dlia vidstoronennia slidchoho vid zdiisnennia kryminalnogo provadzhennia [The ineffectiveness of the pre-trial investigation as a basis for removing the investigator from criminal proceedings]. *Istorko-pravovy chasopys*. № 2 (10). S. 129–134 [in Ukrainian].
2. Vyrok Malynskoho raionnoho sudu Zhytomyrskoi oblasti vid 28.05.2024. Sprava № 283/1350/23. Nomer sudovoho provadzhennia: 1-kp/283/57/2024 [Verdict of the Malinsky District Court of the Zhytomyr Region dated May 28, 2024. Case

- № 283/1350/23. Number of court proceedings: 1-kp/283/57/2024]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119316548> (data zvernennia: 05.08.2024) [in Ukrainian].
3. Vyrok Liuboml'skoho raionnoho sudu Volynskoi oblasti vid 09.02.2024. Sprava № 163/2298/23. Nomer sudovoho provadzhennia: 1-kp/163/38/24 [Verdict of the Luboml District Court of the Volyn Region dated February 9, 2024. Case № 163/2298/23. Number of court proceedings: 1-kp/163/38/24]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116877614> (data zvernennia: 05.08.2024) [in Ukrainian].
4. Zatenatskyi, D. V. (2016). Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii, spriamovanykh na aktualizatsiiu idealnykh slidiv [The use of innovative technologies aimed at actualizing ideal traces]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*. Vyp. 32. S. 141–152 [in Ukrainian].
5. Shapar, V. B. (2007). Suchasnyi tlumachnyi psykholohichniy slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary]. Xarkiv: Prapor [in Ukrainian].
6. Alenin, Yu. P. (2017). Taktyka prediavlennia dlia vpiznannia [Presentation tactics for recognition]. *Kryminalistyka: pidruchnyk / za red. V. V. Tishchenka*. Odesa: Vydavnychiy dim "Helvetyka". S. 299–311 [in Ukrainian].
7. Harasymiv, O., Riashko, O. (2021). Prediavlennia dlia vpiznannia yak slidcha (rozshukova) diia u kryminalnomu provadzhenni [Presentation for identification as an investigative (search) action in criminal proceedings]. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. S. 81–87. Retrieved from: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/81-87_16.pdf (data zvernennia: 20.07.2024) [in Ukrainian].
8. Hrynenko, K. V. (2020). Orhanizatsiino-taktychni zasady prediavlennia osoby dlia vpiznannia za zovnishnimy oznakamy [Organizational and tactical principles of presenting a person for identification by external features]. *Pivdennoukraiynskiyi pravnychi chasopys*. № 1. S. 155–159 [in Ukrainian].
9. Vyrok Kropyvnytskoho raionnoho sudu vid 02.02.2024. Sprava № 404/9403/23. Nomer sudovoho provadzhennia: 1-kp/404/513/23 [Verdict of the Kropyvnytskyi District Court dated February 2, 2024. Case № 404/9403/23. Court proceedings number: 1-kp/404/513/23]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117033800> (data zvernennia: 06.07.2024) [in Ukrainian].
10. Vapniarchuk, V. V. (2022). Shchodo osoblyvosti okremykh sposobiv zbyrannia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni [Regarding the peculiarities of certain methods of gathering evidence in criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia "Pravo"*. Vyp. 70. S. 405–410 [in Ukrainian].
11. Krushenytskyi, A. (2022). Vytrebuvannia rechei i dokumentiv storonoiu obvynuvachennia: protsesualne oformlennia [Claim of things and documents by the prosecution: procedural registration]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnurishnikh sprav*. № 3. S. 256–264 [in Ukrainian].
12. Vyrok Bilotserkivskoho miskraionnoho sudu Kyivskoi oblasti vid 27.05.2024. Sprava № 357/15860/17. Nomer sudovoho provadzhennia: 1-kp/357/429/24 [Verdict of the Bilotserkiv City and District Court of the Kyiv Region dated May 27, 2024. Case № 357/15860/17. Court proceedings number: 1-kp/357/429/24]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119280578> (data zvernennia: 10.08.2024) [in Ukrainian].
13. Kovalchuk, S. O. (2014). Sposoby zbyrannia rechovykh dokaziv storonoiu obvynuvachennia [Methods of collecting material evidence by the prosecution]. *Chasopys Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriiia "Pravo"*. № 2 (10). S. 1–24. Retrieved from: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14kosdso.pdf> (data zvernennia: 12.08.2024) [in Ukrainian].

Volobuieva Olena,

Candidate of Law Sciences, Professor,
Vice Rector

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8601-4344>

WAYS OF COLLECTING EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS ABOUT SEXUAL CRIMINAL OFFENSES (REVIEW OF COURT PRACTICE)

The article, based on the analysis of court practice, considers the methods of gathering evidence in criminal proceedings on sexual criminal offenses: 1) conducting investigative (search) actions; 2) claiming and receiving things and documents; 3) conducting other procedural actions in connection with the commission of an act for which criminal liability is provided. It is noted that the peculiarities of their use are determined by the mechanism of the formation of traces when committing illegal acts of a sexual nature and other circumstances. It is emphasized that the main role in the formation of the system of evidence by the prosecution is played by investigative actions. Attention is drawn to the fact that during the inspection of the scene of the incident, errors occur in the detection, fixation and removal of traces of biological origin, which are characteristic of acts of a sexual nature. These errors are related to the fact that the prosecution often underestimates the importance of such traces in evidence, which are biological in nature. Such traces are easily subject to changes under the influence of external factors (time, temperature, humidity, etc.). In addition, the cause-and-effect relationship of such traces with individual circumstances of committing criminal offenses of the specified category is sometimes not taken into account.

During interrogations by the prosecution, testimony is not always critically evaluated, which causes them to be recognized as inappropriate in court. This applies, in particular, to the analysis of the content of the testimony of the victim and their connection with the testimony of witnesses characterizing the identity of the suspect, the accused. In particular, this concerns the decision-making regarding the conduct of this investigative action. It can be accepted by an authorized

subject (investigator, prosecutor) only after finding out that a certain participant in the criminal proceedings can really recognize the object perceived by him under certain circumstances. From the etymological point of view, the concept of recognition is analogous to the concept of identification.

It is also noted that the presentation for identification is often carried out in violation of the established procedural rules and their incorrect interpretation. The analysis of court practice also indicates shortcomings in the conduct of other procedural actions in criminal proceedings on sexual criminal offenses. The article concludes that these errors have a negative impact on the evaluation of the evidence presented to the court by the prosecution and lead to their recognition as improper or inadmissible.

Key words: *proof, collection of evidence, evaluation of evidence, investigative (search actions), other procedural actions.*

УДК 343.102 + 343.132

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-4-12-4>**Колода Андрій Анатолійович,**аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8348-8317>**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОМИЛКИ СЛІДЧОГО ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ:
ОКРЕМІ АСПЕКТИ**

Стаття присвячена дослідженню процесуальних помилок слідчого та норм чинного законодавства щодо порядку проведення обшуку. Автором проведено аналіз теоретичних і практичних аспектів обшуку житла чи іншого володіння особи. У науковій статті зазначено, що недоторканість житла є гарантованим державною правом кожної особи, однак за деяких умов таке право може бути обмежене в установленому законодавством порядку. У науковій статті запропоновано внесення змін та доповнень до положень статті 236 Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: процесуальна помилка слідчого, обшук, слідчий, сторона обвинувачення, житло, співмірність.

Постановка проблеми. Недоторканість житла чи іншого володіння особи є фундаментальним правом особи в цивілізованому суспільстві загалом і є гарантією, яку зобов'язується забезпечувати держава в особі відповідних органів державної влади.

Так, 17 липня 1997 р. Україна ратифікувала Конвенцію з прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) і взяла на себе зобов'язання дотримуватися положень останньої.

Відповідно до ст. 8 Конвенції передбачено, що кожен має право на повагу до свого приватного та сімейного життя, до свого житла та кореспонденції [1].

Беручи до уваги положення національного законодавства, відповідно до положень ч. 1 ст. 30 Конституції України закріплено, що не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше, як за вмотивованим рішенням суду [2].

Майже аналогічна гарантія передбачена у ст. 13 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Зауважимо, що на перший погляд кримінальне процесуальне законодавство належним чином регламентувало процедуру та правові підстави проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, однак у правозастосовній практиці наявні випадки, коли слідчі припускаються процесуальних помилок під час проведення даної слідчої дії.

Необхідно зауважити, що в разі проникнення до такого житла чи до іншого володіння особи обмеження права останньої має бути співмірним (збалансованим) і таким, яке буде відповідати охоронюваним інтересам суспільства та держави.

У положенні ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» закріплено: «Суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію та практику Суду як джерело права» [3].

У п. 73 рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Спорронг і Леннрот проти Швеції» від 23 вересня 1982 р. зазначено: «Поєднані у такий спосіб, ці дві низки заходів створили ситуацію, яка порушила справедливу рівновагу, що має забезпечуватися між інтересами захисту права власності та загальними інтересами: на правосуб'єкта «Масток Спорронга» та пані Льоннрот було покладено індивідуальний і надмірний тягар, який був би правомірним лише тоді, якби вони мали змогу домогтися скорочення встановлених строків або отримати компенсацію. Але на той час право Швеції виключало такі можливості та досі виключає другу з них» [4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Підґрунтям даної статті є результати наукової діяльності О.О. Волобуєвої, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, М.А. Погорецького, В.О. Попелюшка, О.С. Старенького, О.Ю. Татарова, В.М. Тертишника, Л.Д. Удаलोвої, О.Г. Шила, М.Є. Шумила й інших.

Мета статті. Висвітлення практичних проблем, які виникають під час проведення обшуку слідчими органом досудового розслідування, та надання пропозицій щодо вдосконалення норми ст. 236 Кримінального процесуального кодексу України.

Виклад основного матеріалу. Обшук є однією з найпоширеніших процедур у правозастосуванні органом досудового розслідування, під час якої стороною обвинувачення отримуються необхідні відомості як оперативного, так і слідчого характеру, об'єкти матеріального світу тощо. Факт поширеності слідчої дії підтверджує судова статистика, так, наприклад, у 2022 р. було подано до судів загальної юрисдикції 71 018 клопотань органом досудового розслідування про надання дозволу на проведення обшуку, скарг і заяв у рамках даної слідчої дії, з яких задоволено – 57 670 [5]. Тому розгляд даної слідчої дії є архіважливим і не втрапить актуальності.

Від процесуальної якості проведеного обшуку залежить, чи належний, достатній і допустимий доказ було

виявлено і надалі вилучено в рамках вказаної слідчої дії, чи зможе сторона обвинувачення «спиратися» на вилучений у процесі обшуку речовий доказ тощо.

Переходимо до проблемних ситуацій, які трапляються. У правозастосовній практиці наявні випадки, коли перед початком обшуку, тобто безпосередньо перед проникненням, наприклад до квартири, виявляється інформація, що в даному приміщенні квартири фактично проживає адвокат або свою діяльність проводить адвокатське об'єднання.

Чи наявна в даному разі процесуальна проблема для сторони обвинувачення, чи поширюються в такому разі гарантії адвокатської діяльності на адвоката? Розглянемо першу ситуацію: адвокат проживає за адресою проведення обшуку.

Так, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», закріплені гарантії адвокатської діяльності захисника: «Професійні права, честь і гідність адвоката гарантуються та охороняються Конституцією України, цим Законом та іншими законами, зокрема: проведення стосовно адвоката оперативного-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя» [6].

Уважаємо, що сам факт проживання адвоката не має братися до уваги слідчим під час проведення обшуку житла, однак останній, за допомогою оперативних працівників, які діють на підставі доручення про проведення слідчих (розшукових) дій у порядку положень ст. 40 КПК України, повинен заздалегідь знати про факт проживання в даній квартирі адвоката. Якщо адвокат наполягає на тому, що за даною адресою він проводить професійну діяльність, то останній зобов'язаний довести цей факт, а слідчий органу досудового розслідування повинен переконатися на підставі пред'явлених адвокатом оригіналів документів про факт проведення такої професійної діяльності за адресою проведення обшуку.

Уважаємо, що є цілком допустимим надання слідчому належним чином завірених копій пред'явлених оригіналів документів стороні обвинувачення з тим, щоб представники останньої долучили до протоколу обшуку у формі додатків копії документів.

Із зазначеного вище випливає, що гарантії захисту адвоката не поширюються на об'єкти його правовласності та/або правокористування. Як аргумент на користь такої позиції варто навести для прикладу ухвалу Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду (надалі – АП ВАКС) від 12 липня 2023 р. у справі № 991/4431/23, де зазначено: «Разом з цим сам собою статус адвоката не може свідчити про поширення гарантій адвокатської таємниці на все майно, яке перебуває у власності чи користуванні такої особи» [7].

Виходячи із цього, вважаємо за доцільне закріпити п. 11 ст. 236 КПК України в такому формулюванні: «За умови проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, яка має статус адвоката, і така особа стверджує, що проводить свою професійну діяльність за адресою проведення обшуку, адвокат зобов'язаний документально довести факт проведення професійної діяльності за адресою проведення обшуку, інакше гарантії діяльності адвоката порушені не будуть».

За умови, якщо наявна об'єктивна необхідність у проведенні обшуку за адресою виконання професійної діяльності адвоката чи адвокатського об'єднання,

така обставина вимагає від сторони обвинувачення окремої процедури погодження клопотання про надання дозволу про проведення обшуку та завчасного повідомлення уповноваженої особи адвокатського самоврядування, щоб остання прибула до проведення відповідної слідчої дії за адресою об'єкта нерухомого чи рухомого майна тощо.

Розберемо ситуацію коли слідчий завчасно не викликає представника адвокатського самоврядування чи викликає, останній прибуває на адресу проведення слідчої дії, коли майно адвоката вилучено та поміщено до спеціальних поліетиленових пакетів, чим фактично вже порушені гарантії адвокатської діяльності правника.

Дана процесуальна помилка слідчого призводить до відмови в задоволенні клопотання сторони обвинувачення в накладенні арешту на майно, яке було вилучено під час обшуку за таких обставин.

У правозастосовній практиці наявні випадки, за яких слідчий провів обшук із належним забезпеченням гарантій адвоката, однак останній під час розгляду в суді клопотання про накладення арешту на майно, яке було вилучено в рамках проведеного обшуку, заперечує і повідомляє, наприклад, що в речах, які належать адвокату, що було вилучено в рамках слідчої дії, міститься адвокатська таємниця.

Ситуація є поширеною, адвокати досить часто зловживають гарантіями адвокатської діяльності та стверджують, що вилучені слідчим об'єкти містять адвокатську таємницю.

У такому разі, як стверджувалося вище, адвокат зобов'язаний довести факт наявності адвокатської таємниці, наприклад, у мобільному телефоні, персональному комп'ютері, документах, які вже були вилучені, або на стадії ухвалення рішення слідчим про вилучення даних об'єктів.

НА підтвердження даної позиції варто згадати ухвалу від 27 липня 2023 р. у справі № 991/5681/23 АП ВАКС, у рамках якої вказано: «Обшук проводився за місцем проживання ОСОБА_4, а не за місцем його роботи (не в офісі адвоката). З огляду на принципи диспозитивності та змагальності, ОСОБА_4 не довів, що:

- вилучені речі є його речами для професійних занять і використовуються ним як адвокатом у його професійній діяльності;

- вміст цих вилучених речей містить інформацію, яка належить до адвокатської таємниці, зокрема і щодо зазначених ним у клопотанні з додатками осіб.

За таких обставин ОСОБА_4 не довів, що у вилученому мобільному телефоні та ноутбучі міститься інформація, яка становить адвокатську таємницю, а тому слідчий суддя не бере його заперечення до уваги» [8].

Перед ухваленням рішення про вилучення гаджетів адвоката слідчі досить часто припускаються процесуальної помилки, яка полягає в безпосередньому огляді, чи наданні дозволу на такий огляд оперативними працівниками, які беруть участь у слідчій дії, відомостей, які становлять адвокатську таємницю та фактично зберігаються на пристрої (мобільний телефон, комп'ютер) адвоката.

У такому разі стороною обвинувачення допускається порушення гарантій адвокатської діяльності за умови, якщо представники останньої не дочекалися і не залучили до такого огляду представника ради адвокатів регіону.

На підтвердження цього варто вказати на п. 4.57 ухвали ВАКС від 10 червня 2024 р. № 991/4899/24, яким

передбачено таке: «На підставі викладеного, з огляду на те, що дані, які містяться на вилучених технічних пристроях, можуть містити адвокатську таємницю, після повернення відповідних речей з експертиз слідчий, прокурор можуть проводити огляд даних, що вони вміщують, виключно з участю представника ради адвокатів регіону з метою виокремлення відомостей, що становлять адвокатську таємницю та не містять обставин, що мають значення для досудового розслідування» [9].

Виходячи із цього, вважаємо за доцільне закріпити норму, яка б забезпечила адвоката від обмеження його законних прав та інтересів, у такій редакції п. 12 ст. 236 КПК України: «З метою недопущення обмеження чи порушення гарантій адвокатської діяльності в рамках проведення обшуку під час проведення первинного огляду мобільних телефонів, комп'ютерної техніки й інших технічних пристроїв, якими користується адвокат у своїй професійній діяльності, такий огляд слідчий повинен проводити за участі представника ради адвокатів регіону».

Перейдемо до розгляду інших практичних проблем, які виникають у правозастосовній практиці. У рамках даної наукової статті також уважаю за доцільне згадати про ще одну типову ситуацію, яка є чинником, що зумовлює процесуальні помилки слідчих. Так, у чинному КПК України відсутня чітка норма, яка конкретно вказує на те, коли саме необхідно розпочинати проведення обшуку (відкривати протокол обшуку, коли вже перебувають у приміщенні, наприклад, у квартирі, чи перед зачиненими дверима і за участю учасників слідчої дії та за допомогою технічних засобів фіксації, застосовувати заходи щодо виклику власника/користувача приміщення тощо).

З метою унеможливлення неоднозначного розуміння та правозастосування норм КПК України вважаємо за доцільне закріпити доповнення до ч. 3 ст. 236 КПК України таким абзацом: «Проникнення до житла чи іншого володіння особи вважати таким, яке розпочато, тільки за умови застосування технічних засобів фіксації слідчої дії і вручення слідчим копії примірника ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку особі, яка вказана в даній статті, а в разі відсутності – залишення копії примірника ухвали слідчого судді на відному місці».

Варто зауважити, що трапляються випадки, за яких наявна реальна фізична загроза життю та здоров'ю учасників слідчої дії, є реальна загроза знищенню доказової бази особами, які перебувають у середині об'єкта, який буде обшукуватися стороною обвинувачення.

У перелічених вище випадках слідчому необхідно до проведення обшуку залучити спеціальні силові підрозділи відповідного правоохоронного органу, щоб останні гарантували фізичну безпеку проведення обшуку та забезпечили подолання можливих перешкод для отримання безперешкодного доступу до приміщення.

За такої умови можливі випадки, коли обшук починається не із зачитування протоколу обшуку, ухвали слідчого судді відповідного суду про надання дозволу на проведення обшуку, а з фактичного проникнення до приміщення, зазначеного в резолютивній частині ухвали суду, спецпризначенцями правоохоронного органу з метою подавити можливий опір та небезпеку від потенційних фігурантів кримінального провадження. У такому разі дії осіб, які забезпечують, повинні бути узгоджені зі слідчим у зв'язку з тим, що саме слідчий є суб'єктом, який несе повну відповідальність за процедуру та результат проведення обшуку.

Як було вказано вище, факт проникнення до житла чи іншого володіння особи в обов'язковому порядку повинен бути зафіксований за допомогою технічних засобів фіксації слідчої дії. Однак на практиці спостерігаються досить суперечливі випадки, за яких відеозапис обшуку починається з моменту, коли правоохоронці вже перебувають у приміщенні, наприклад у квартирі, що є порушенням норм кримінального процесуального законодавства та має бути викорінено із правозастосовної практики.

Виходячи із цієї ситуації, сторона захисту може оскаржити до слідчого судді відповідного суду результат проведеної слідчої дії та клопотати про визнання слідчої дії такою, яка проведена з явними порушеннями положень КПК України.

Також варто вказати на імперативну норму п. 1 ч. 3 ст. 104 КПК України, у якій закріплено, що у вступній частині протоколу мають бути зазначені всі особи, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання) [10].

Досить поодинокі випадки, коли слідчий у протоколі обшуку зазначає, у розумінні п. 1 ч. 3 ст. 104 КПК України, наприклад, спецпризначенців правоохоронного органу. Дана обставина пов'язана безпосередньо з гарантуванням подальшої безпеки останніх, однак відсутність у письмовому протоколі обшуку відомостей всіх учасників слідчої дії є грубим порушенням положень КПК України.

Наприклад, у вироку Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 17 липня 2020 р. у справі № 171/1774/18 зауважено: «Як встановлено в судовому засіданні, під час проведення обшуку були присутні дружина ОСОБА_3 – ОСОБА_5 та донька ОСОБА_4, а також криміналіст, але вказані особи та відомості про них не зазначені у протоколі обшуку» [11].

Підкреслимо, що така вимога є обов'язковою й імперативною щодо виконання стороною обвинувачення, недотримання може призвести до визнання проведеного обшуку такою слідчою дією, яка проведена з явними порушеннями положень кримінального процесуального законодавства.

Однак, беручи до уваги заходи безпеки та залучення спецпризначенців і оперативних працівників, які в деяких випадках повинні дотримуватися анонімності у своїй професійній діяльності, вважаємо за необхідне п. 1 ч. 3 ст. 104 КПК України не поширювати на оперативних працівників і спецпризначенців, які забезпечують отримання стороною обвинувачення необхідної інформації в рамках кримінального провадження та фізичної безпеки тощо.

У цьому контексті доречно згадати про позицію А.О. Нечваль. Науковець у власному дослідженні вказує, що в деяких випадках зазначення персональних даних таких осіб у протоколі обшуку, другий примірник якого надається особі, у якій проведено обшук, може негативно позначитися на їхній професійній діяльності. А іноді навіть створювати загрозу для особистої безпеки оперативних працівників і їхніх родин, які внаслідок специфіки оперативної роботи потребують конспірації й анонімності [12, с.115].

Висновки. Отже, закріплене вище дає можливість осягнути проблематику у правозастосуванні окремих положень КПК України, які регламентують порядок проведення обшуку, під час реалізації яких слідчий може припуститися процесуальної помилки. З метою унеможливлення допущення слідчим таких помилок

необхідно: 1) удосконалити положення ст. 236 КПК України з подальшим викладом п. 11 вказаної статті в такій редакції: «За умови проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, яка має статус адвоката, і така особа стверджує, що проводить свою професійну діяльність за адресою проведення обшуку, адвокат зобов'язаний документально довести факт проведення професійної діяльності за адресою проведення обшуку, інакше гарантії діяльності адвоката порушені не будуть». Таке нововведення має нівелювати випадки зловживань гарантіями професійної діяльності з боку адвокатів; 2) п. 12 ст. 236 КПК України викласти в такій редакції: «З метою недопущення обмеження чи порушення гарантій адвокатської діяльності в рамках проведення обшуку під час проведення первинного огляду мобільних телефонів, комп'ютерної техніки й інших технічних пристроїв, якими користується адвокат у своїй професійній діяльності, такий огляд слід-

чий повинен проводити за участі представників ради адвокатів регіону». Дане нововведення має закріпити чіткий алгоритм дій органу досудового розслідування, щоб дотриматися належних гарантій професійної діяльності адвоката й забезпечити слідчого від процесуальних помилок на даному етапі слідчої дії; 3) внести доповнення до ч. 3 ст. 236 КПК України таким абзацом: «Проникнення до житла чи іншого володіння особи вважати таким, яке розпочалося, тільки за умови застосування технічних засобів фіксації слідчої дії і вручення слідчим копії примірника ухвали слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку особі, яка вказана в даній статті, а в разі відсутності – залишення копії примірника ухвали слідчого судді на видному місці». Заключне нововведення повинно чітко закріпити момент, коли саме розпочинається обшук, унеможливити випадки, коли у правозастосовній практиці слідчі припускаються процесуальній помилки.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав і свобод людини і громадянина від 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.11.2024).
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477–IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 22.11.2024).
4. Справа «Спорронг і Лённрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden, рішення ЄСПЛ від 23 вересня 1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_098#Text (дата звернення: 26.11.2024).
5. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 26.11.2024).
6. Про адвокатуру і адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076–VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 20.11.2024).
7. Ухвала Вишого антикорупційного суду від 12.07.2023 р., справа № 991/4431/23, провадження № 11-сс/991/416/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112190987> (дата звернення: 22.11.2024).
8. Ухвала Вишого антикорупційного суду від 27.07.2023 р., справа № 991/5681/23, провадження № 1-ксс/991/5702/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112230726> (дата звернення: 22.11.2024).
9. Ухвала Вишого антикорупційного суду від 10.07.2024 р., справа № 991/4899/24, провадження № 1-ксс/991/4936/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119776912> (дата звернення: 22.11.2024).
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
11. Вирок Апостолівський районний суд Дніпропетровської області від 17.07.2020 р. у справі № 171/1774/18, 1-кп/171/33/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90444761> (дата звернення: 26.11.2024).
12. Нечваль А. О. Тактика обшуку у житлі та іншому володінні особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 ; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2020. 219 с.

References

1. Konventsiya pro zakhyst prav i svobod lyudyny i hromadyanyna vid 1950 r. [Convention for the Protection of the Rights and Freedoms of Man and Citizen of 1950] (1950). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (data zvernennya: 20.11.2024) [in Ukrainian].
2. Konstytutsiya Ukrayiny vid 28.06.1996 r. [Constitution of Ukraine] (1996). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennya: 20.11.2024) [in Ukrainian].
3. Pro vykonannya rishen' ta zastosuvannya praktyky Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny [On the execution of decisions and application of the practice of the European Court of Human Rights] : Zakon Ukrayiny vid 23.02.2006 r. № 3477–IV (2006). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (data zvernennya: 22.11.2024) [in Ukrainian].
4. Sprava “Sporrong i L’onnrot proty Shvetsiyi” [Sporrong and Lönnroth v. Sweden], rishennya YESPL vid 23.09.1982. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_098#Text (data zvernennya: 26.11.2024) [in Ukrainian].
5. Zvit sudiv pershoyi instantsiyi pro rozhyad materialiv kryminal'noho provadzhennya [Report of the courts of first instance on the consideration of criminal proceedings materials]. Retrieved from: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (data zvernennya: 26.11.2024) [in Ukrainian].
6. Pro advokaturu i advokats'ku diyal'nist' [On the Bar and Legal Practice]: Zakon Ukrayiny vid 05.07.2012 r. № 5076–VI (2012). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (data zvernennya: 20.11.2024) [in Ukrainian].
7. Ukhvala Vyshchoho antykoruptsiynoho sudu vid 12.07.2023 r., sprava № 991/4431/23, provadzhennya № 11-ss/991/416/23 [Resolution of the Supreme Anti-Corruption Court dated 12.07.2023 case № 991/4431/23, proceedings № 11-ss/991/416/23] Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112190987> (data zvernennya: 22.11.2024) [in Ukrainian].

8. Ukhvala Vysshchoho antykoruptsiynoho sudu vid 27.07.2023 r., sprava № 991/5681/23, provadzhennya № 1-ks/991/5702/23 [Resolution of the Supreme Anti-Corruption Court dated 07.27.2023, case № 991/5681/23, proceedings № 1-кc/991/5702/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112230726> (data zvernennya: 22.11.2024) [in Ukrainian].
9. Ukhvala Vysshchoho antykoruptsiynoho sudu vid 10.07.2024 r., sprava № 991/4899/24, provadzhennya № 1-ks/991/4936/24 [Resolution of the Supreme Anti-Corruption Court dated 10.07.2024, case № 991/4899/24, proceedings № 1-кc/991/4936/24]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119776912> (data zvernennya: 22.11.2024) [in Ukrainian].
10. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 13.04.2012 № 4651-VI]: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI (2012). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/show/4651-17#Text> (data zvernennya: 20.11.2024) [in Ukrainian].
11. Vyroky Apostolivs'koho rayonnoho sudu Dnipropetrovs'koyi oblasti vid 17.07.2020 u spravi № 171/1774/18, 1-кп/171/33/20 [Verdict of the Apostolivskyi District Court of Dnipropetrovsk Region dated July 17, 2020 in case № 171/1774/18, 1-кп/171/33/20]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90444761> (data zvernennya: 26.11.2024) [in Ukrainian].
12. Nechva, A. O. (2020). Takyka obshuku u zhytli ta inshomu volodinni osoby [Tactics of searching a person's home and other possessions]. *Candidate's thesis*. Natsional'na akademiya vnutrishnikh sprav, Kyiv [in Ukrainian].

Koloda Andriy,

Postgraduate Student at the Department of Criminal Procedure and Criminology Faculty № 1
 (Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8348-8317>

**PROCEDURAL ERRORS OF THE INVESTIGATOR DURING A SEARCH:
 CERTAIN ASPECTS**

The article is devoted to the study of procedural errors of the investigator and the norms of current legislation regarding the procedure for conducting a search. The author analyzed the theoretical and practical aspects of searching a person's home or other property. The scientific article states that the inviolability of the home is a right guaranteed by the state for every person, however, under certain conditions, such a right may be limited in the manner established by law. The scientific article proposes amendments and additions to the provisions of Article 236 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with a further explanation of Clause 11 of the said Article in the following wording: "If a search is conducted of a home or other property of a person who has the status of a lawyer and such a person claims to carry out his professional activities at the address of the search, the lawyer is obliged to document the fact of carrying out professional activities at the address of the search, otherwise the guarantees of the lawyer's activities will not be violated"; 2) Clause 12 of Article 236 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine to be worded as follows: "In order to prevent restrictions or violations of the guarantees of legal activity within the framework of a search during the initial inspection of mobile phones, computer equipment and other technical devices used by a lawyer in his professional activities, such an inspection must be carried out by the investigator with the participation of a representative of the regional bar association"; 3) to add the following paragraph to Part 3 of Article 236 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine: "A break-in into a person's home or other property shall be considered to have begun only if technical means of recording the investigative action are used and the investigator is given a copy of the investigating judge's decision granting permission to conduct a search to the person specified in this article, and in the absence of such a copy, a copy of the investigating judge's decision is left in a prominent place". The above provisions should properly protect the investigator from making procedural errors and ensure a more stable system of guarantees of legal activity.

Key words: procedural error of investigator, search, investigator, prosecution, home, proportionality.

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-4-12-5>**Кубарєв Іван Володимирович,**

кандидат юридичних наук, професор,
 професор кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2
 Криворізького навчально-наукового інституту
 (Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1053-9758>

Барган Сергій Сергійович,

доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»,
 доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2
 Криворізького навчально-наукового інституту
 (Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1706-0355>

ДІАГНОСТИКА ВЧИНЕННЯ ВБИВСТВА ГРУПОЮ ОСІБ

Стаття присвячена розгляду проблем, пов'язаних із діагностикою групового характеру вбивств. Наголошено, що участь групи осіб у вчиненні вбивства значно ускладнює процес розслідування через підвищену інформаційну невизначеність, складність механізму доказування й активну протидію слідству. Констатовано, що своєчасне висування та перевірка версій про участь групи осіб у вчиненні злочину сприятимуть ефективній організації розслідування. Розкрито роль моделювання особи злочинця, завдяки якому слідчий не лише відтворює механізм учинення злочину, але й визначає неможливість або малоймовірність належності ознак суб'єкта злочину, що відобразилися у слідах, одній особі.

Ключові слова: криміналістична методика, розслідування вбивств, криміналістичні версії, групові злочини, злочинна група.

Постановка проблеми. Наявність ефективних, належним чином адаптованих до практики окремих криміналістичних методик є важливою умовою ефективності досудового розслідування. Такі методики мають враховувати особливості механізму вчинення окремих видів злочинів, специфіку виникнення й існування інформації про цей злочин і його учасників, на основі чого пропонувати дієві практичні рекомендації з організації розслідування. Одним із чинників, що визначають специфіку розслідування визначених злочинів, зокрема і таких особливо тяжких, як убивства, є участь у їх учиненні групи осіб. Участь кількох осіб у вчиненні вбивства значно ускладнює розслідування через підвищену інформаційну невизначеність, складність механізму доказування, більш активну протидію слідству з боку групи порівняно з окремими особами тощо. Тому діагностика групового характеру вбивства на початкових етапах розслідування сприятиме його ефективній організації, а розроблення відповідних методичних рекомендацій може вважатися актуальним науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості методики розслідування протиправних ді-

вань, учинених злочинними угрупованнями, висвітлено у працях В.М. Бикова, В.С. Бондара, Л.Ф. Гули, С.Ф. Здоровко, В.О. Коновалової, В.О. Лугового, В.Г. Лукашевича, Я.І. Слободяна, К.О. Чаплинського, В.Ю. Шепітька, Б.В. Щура, М.П. Яблокова й інших науковців. Деякою мірою досліджувалися особливості розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (С.Ф. Здоровко, В.О. Коновалова й інші). Але проблематику вичерпаною вважати не можна. Зокрема, залишається актуальним розроблення теоретичних положень і практичних рекомендацій з удосконалення діяльності суб'єктів розслідування на такому важливому та складному етапі, як побудова версій.

Мета статті. Визначення особливостей висування криміналістичної версії про участь у вчиненні вбивства групи осіб, а також ролі цієї версії в організації розслідування зазначених злочинів.

Виклад основного матеріалу. Своєчасне висування та швидка перевірка версії про вчинення злочину кількома особами, тобто оперативна діагностика його групового характеру, має велике значення у справах про неочевидні вбивства. На дану обставину щодо розслідування вбивств, скоєних організованими злочинними

групами, звертає увагу В.Ю. Шепітько. «Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами, – відзначає він, – передусім передбачає встановлення ознак таких видів убивств на ранніх етапах розкриття злочинів» [1, с. 203]. Аналіз слідчо-судової практики дозволяє вважати це твердження слушним і щодо розслідування вбивств, учинених групою осіб загалом. Так, проведенні анкетування слідчих [2] показують, що 91% із них вважають доцільним висувати на початковому етапі розслідування вбивства версії про його груповий характер. Принципова можливість ранньої діагностики групового характеру вбивства зумовлена тим, що суб'єкт, зокрема й такий специфічний, як група осіб, є елементом механізму злочину. Інформація ж про механізм злочину і його окремі елементи виникає неминуче, а сам процес її виникнення має закономірний характер. Наявність даних про те, що в тому чи іншому разі діяла група, дозволяє з перших кроків ураховувати цю обставину під час планування розслідування, тактично правильно і цілеспрямовано вести пошук слідів та інших доказів, орієнтуватись на:

1. Виявлення додаткових фактів, що свідчать про участь у вчиненні вбивства кількох осіб.

2. З'ясування відомостей, що характеризують як групу загалом, так і окремих осіб, що входять до неї, з будь-якого боку (кількість злочинців, стать, вік, національна приналежність тощо). Такі відомості дозволяють створити уявну модель злочинної групи чи її окремих членів і використовувати її з метою виявлення злочинців, встановлення ролі кожного, поки ще невідомого співучасника, і фіксацію відповідних фактів, що важливо щонайменше із двох причин. По-перше, це дасть можливість слідчому вчасно виявити активних виконавців і другорядних учасників убивства, що, як слушно відзначається в науковій літературі, особливо важливо для визначення послідовності й тактики допиту кожного з них [3, с. 174]. По-друге, створюються передумови для ефективного подолання спроб злочинців перекласти у своїх показаннях учинення найбільш тяжких дій (завзвичай тих, що безпосередньо спричинили смерть) на іншого.

Аналіз літературних джерел і практики розслідування показує, що ймовірний висновок про вчинення вбивства групою осіб може бути:

- зроблений на підставі даних, що безпосередньо свідчать про можливість учинення вбивства групою;
- виведений логічно на підставі аналізу слідчої ситуації та моделювання механізму вбивства.

У першому випадку відповідні дані містяться в окремих елементах інформаційного компоненту слідчої ситуації та прямо вказують на можливість учинення вбивства групою. Вони, як показує анкетування практичних працівників, можуть бути отримані:

1. Під час проведення огляду місця події і трупа. Фахівцями слушно наголошується, що «встановлення групового характеру злочину є діагностичним завданням огляду місця події, впливає на дії слідчого, визначає наступні оперативно-розшукові заходи та слідчі дії. Уже у процесі огляду місця події можуть бути встановлені ознаки, що свідчать про вчинення злочину організованою злочинною групою» [4, с. 434]. Так, під час огляду трупа можуть бути виявлені такі факти, що вказують на груповий характер убивства: значна кількість тілесних ушкоджень, сліди використання різних знарядь для їх завдання, різний характер вузлів, використаних для зв'язування потерпілого чи упакування трупа (його частин). На вчинення вбивства кількома особами, як відзначається в літературі, можуть також вказувати місце поховання

трупа, спосіб його розчленування, вид інсценування нещасного випадку. Аналіз окремих слідів на місці події, змін в обстановці, що виникли під час учинення вбивства, дозволяє в багатьох випадках обґрунтовано висунути версію про участь у ньому групи осіб (чи організованої групи). Насамперед про груповий характер злочину свідчать кількість, характер, локалізація слідів на місці події, які вказують на те, що в момент скоєння вбивства в даному місці, окрім потерпілого, перебувало ще кілька осіб. Про це можуть свідчити кількість столових приладів, недопалків цигарок різних марок і з різною манерою гасіння, сліди взуття різних моделей, сліди застосування декількох знарядь зламу. Водночас варто мати на увазі, що іноді припущення про вчинення вбивства групою може ґрунтуватися і на слідах, у яких не відобразилися індивідуальні ознаки і які в багатьох випадках у протоколах огляду не фіксуються. По-перше, на груповий характер убивства можуть вказувати кількість і локалізація таких слідів (наприклад, сліди рук із різних боків громіздкого предмета, що був переміщений). По-друге, гіпотеза про присутність на місці події кількох осіб може ґрунтуватися на розходженні групових ознак слідів (наприклад, слідів взуття).

2. Під час допиту свідків, які могли бачити загиблого незадовго до смерті з кількома особами, спостерігати побиття потерпілого групою осіб, чути розмову декількох осіб із приміщення, у якому сталося вбивство, бути обізнаними про наміри загиблого зустрітися з якоюсь групою осіб тощо.

3. За допомогою використання знань фахівців, що мають широкі можливості у виявленні ознак учинення вбивства групою осіб. Так, під час досліджень може бути встановлена, наприклад, приналежність відбитків пальців особам різної статі чи віку; слідів крові, слини, потожирових виділень, волосся особам із різною групою крові; походження мікрОВОЛОКОН із різних видів однотипного одягу тощо. У цьому зв'язку необхідно відзначити брак використання на практиці діагностичних можливостей експертизи і спеціальних досліджень. У багатьох провадженнях про неочевидні вбивства на вирішення експертизи виносяться лише питання про придатність сліду для ідентифікації, а надалі – питання ідентифікації конкретних об'єктів. Така неповнота використання сучасних експертних можливостей, як уявляється, є однією із причин несвоєчасного виявлення ознак учинення вбивства групою, як наслідок, труднощів у їх розслідуванні.

4. Відомостей, отриманих оперативно-розшуковим шляхом, що безпосередньо вказують на причетність до вчинення вбивства декількох осіб або конкретної групи. Такі відомості, передані слідчому оперативними працівниками, хоча і не є доказами у процесуальному сенсі, однак можуть бути підставою для формулювання та прийняття до перевірки відповідної версії.

5. З матеріалів кримінальних і оперативно-розшукових проваджень. Це можливо тоді, коли вчинене вбивство може бути віднесене до серії злочинів, а в матеріалах відповідних справ міститься інформація про причетність до попередніх злочинів серії групи осіб. На практиці, виходячи з результатів анкетування, можливості цього джерела недооцінюються. Одержання з нього даних про груповий характер убивства вважають за можливе тільки 27% слідчих. Вивчення ж кримінальних справ демонструє, що в 50% випадків злочинна група до вбивства вчиняла інші злочини¹, а в 42% ви-

¹ З них 24% – насильницькі злочини, 56 – корисливо-насильницькі, 20 – інші злочини (головним чином крадіжки).

падків до складу злочинної групи входили раніше засуджені особи.

У другому випадку ймовірний висновок про вчинення вбивства групою ґрунтується на аналізі всіх елементів інформаційного блоку слідчої ситуації та моделюванні механізму злочину, особливо таких його елементів, як спосіб учинення (у широкому розумінні) і особа злочинця. На вибір способу вчинення злочину впливає низка чинників, зокрема і наявність співучасників. Спосіб учинення злочину, як відзначає В.Г. Лукашевич, дозволяє виявити операціональну єдність, об'єктивну логіку сумісної злочинної діяльності та всіх співучасників, розкриває збіг актів їхньої поведінки як єдиного процесу. За допомогою проведення аналізу способу вчинення вбивства слідчий, поряд з установленням його особливої складності та витонченості, які традиційно належать до ознак групових злочинів [4, с. 434], може дійти висновку, що в даних конкретних умовах здійснення всіх необхідних для досягнення злочинного результату дій однією особою неможливо або мало ймовірно (наприклад, переміщення великогабаритних предметів, учинення визначеного обсягу дій в обмежений час, одночасне здійснення дій у різних місцях, подолання значного опору потерпілих тощо). На груповий характер убивства можуть вказувати також характеристики знярядь його вчинення, деякі з яких за своїми розмірами, функціональним призначенням, складністю виготовлення передбачають кооперацію кількох виконавців. Версія про участь у вчиненні вбивства кількох осіб може виникнути в результаті моделювання особи злочинця. Під моделюванням у криміналістиці розуміють уявне створення моделі (спеціально створеного аналога) окремого об'єкта, коли його безпосереднє вивчення неможливе або недоцільне [4, с. 16]. Таке моделювання сприяє відтворенню об'єкта (оригіналу) у вигляді аналога – матеріального чи ідеального прототипу, що замінює об'єкт і висвітлює інформацію про нього таким чином, що його дослідження сприяє отриманню нової інформації про об'єкт дослідження [5, с. 253]. Створення моделі об'єкта спрямовує когнітивні зусилля в напрямі аналізу та синтезу, допомагає у вивченні інформації про злочин через поетапну побудову ідеально-розумової моделі, заснованої на підставі зібраних, оцінюваних, систематизованих фактичних даних і встановлених причинно-наслідкових зв'язках між окремими діями та процесами [6, с. 95]. У процесі такого моделювання слідчий може дійти обґрунтова-

ного висновку про неможливість або мало ймовірність належності ознак суб'єкта злочину, що відобразилися у слідах, одній особі (наприклад, якщо сліди вказують на неповнолітній вік злочинця та наявність у нього значної фізичної сили). До обставин же загального характеру, що вказують на можливість учинення злочину групою та дають підставу для висування відповідної версії, у криміналістичних джерелах відносять такі: 1) учинення деяких злочинів передбачає участь кількох осіб; 2) застосування низки прийомів, способів скоєння злочину передбачає своєрідний розподіл функцій між його учасниками; 3) учинення деяких злочинів пов'язано з необхідністю для злочинців подолання опору з боку потерпілих і осіб, що охороняють об'єкт зазіхання; 4) про участь одного чи кількох осіб у скоєнні злочину можна зробити висновки також із кількості та характеру залишених слідів.

У спеціальній літературі висловлено думку, відповідно до якої за відсутності наведених ознак груповий характер злочину не виключається. Вона обґрунтовується тим, що деякі із членів злочинної групи можуть безпосередньо не брати участь у його вчиненні, а виконувати якісь інші, визначені угодою злочинні ролі; або випадками, коли вся злочинна група перебувала на місці події, але не кожний зі співучасників залишив сліди перебування на ньому.

З теоретичних позицій наведене твердження є правильним, але у практичній площині викликає зауваження, оскільки спонукає до висування версії про груповий характер злочину без будь-яких підстав, тобто версії, що не відповідає найважливішій вимозі – обґрунтованості. Перевірка ж необґрунтованих версій зазвичай призводить до зайвих процесуальних, часових та інших витрат. На наш погляд, коли обставини справи не свідчать про можливість учинення вбивства групою, висувати таку версію на початковому етапі недоцільно. Питання про її перевірку має вирішуватися на наступних етапах розслідування, коли буде встановлений один із злочинців, або отримані дані, що вказують на груповий характер убивства.

Висновки. Підбиваючи підсумки, необхідно наголосити, що наведені вище положення сприяють своєчасному й обґрунтованому формулюванню припущення про участь у вчиненні вбивства злочинної групи, яке, як і будь-яка криміналістична версія, потребує відповідної перевірки. Остаточний же висновок про вчинення вбивства групою осіб має ґрунтуватися на достатній сукупності доказів, оцінених повно, усебічно й об'єктивно.

Список використаних джерел

1. Шепітько В. Ю. Оптимізація розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами. *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи* : матеріали Науково-практичної конференції, м. Харків, 22–23 квітня 2004 р. Київ ; Харків : Юрінком-Інтер, 2004. С. 203–207.
2. Кубарев І. В. Проблеми організації розслідування вбивств, що вчиняються групою осіб в умовах неочевидності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 19 с.
3. Коваленко В. В. Організаційні та тактичні особливості допиту членів організованих злочинних групи чи злочинної організації. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. Т. 1. № 2. С. 168–180.
4. Криміналістика : підручник / В. Шепітько та ін. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 464 с.
5. Герасимов Р. Р. Моделювання при розслідуванні злочинів. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 253–257.
6. Коновалова В. Є. Версія: концепція і функція у судочинстві. Харків : Консум, 2000. 176 с.

References

1. Shepitko, V. Yu. (2004). Optymizatsiia rozsliduvannia vbyvstv, shcho vchyniautsia orhanizovanymy zlochyynnymy hrupamy [Optimization of the investigation of murders committed by organized criminal groups]. *Kryminalno-pravova okhoro-na zhyttia ta zdorovia osoby: materialy Naukovo-praktychnoi konferentsii (Kharkiv, 22–23 kvitnia 2004 roku)*. Kyiv; Kharkiv: Yurinkom Inter. S. 203–207 [in Ukrainian].

2. Kubariiev, I. V. (2007). Problemy orhanizatsii rozsliduvannia vbyvstv, shcho vchyniautsia hrupoiu osib v umovakh neochevydnosti [Problems of organizing the investigation of murders committed by a group of persons in conditions of non-obviousness: author's abstract]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv. 19 s. [in Ukrainian].
3. Kovalenko, V. V. (2024). Orhanizatsiini ta taktychni osoblyvosti dopytu chleniv orhanizovanykh zlochynnykh hrupy chy zlochynnoi orhanizatsii [Organizational and tactical features of interrogation of members of an organized criminal group or criminal organization]. *Visnyk Luhanskoho navchalno-naukovoho instytutu imeni E. O. Didorenka*. T. 1. № 2. S. 168–180 [in Ukrainian].
4. Shepitko, V. Yu., Konovalova, V. O., & Zhuravel, V. A. (2010). *Kryminalistyka: pidruchnyk* [Criminalistics]. 4-e vyd., pererob. i dop. Kharkiv: Pravo. 464 s. [in Ukrainian].
5. Herasymov, R. R. (2010). Modeliuvannia pry rozsliduvanni zlochyniv [Modeling in the investigation of crimes]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 3. S. 253–257 [in Ukrainian].
6. Konovalova, V. Ie. (2000). *Versiiia: kontseptsiiia i funktsiia u sudochynstvi* [Version: concept and function in judicial proceedings]. Kharkiv: Konsum. 176 s. [in Ukrainian].

Kubariev Ivan,

Candidate of Law Sciences, Professor, Professor of the Department of Criminal Law Disciplines
Faculty № 2 of Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1053-9758>

Barhan Serhii,

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Criminal Law Disciplines
Faculty № 2 of Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1706-0355>

DIAGNOSIS OF MURDER BY A GROUP OF PERSONS

The article is devoted to the problems associated with the diagnosis of group homicides. The author emphasizes the impact of forensic diagnostics of the group nature of murders on the improvement of forensic methods of their investigation. It is stated that the participation of a group of persons in committing a murder significantly complicates the pre-trial investigation process due to increased information uncertainty, complexity of proof and active opposition to the investigation. It is determined that the timely advancement and verification of versions of the group nature of the crime is an important stage of the investigation, especially in cases of non-obvious murders. The author reveals the content of the relevant data contained in certain elements of the information component of the investigative situation and directly indicating the possibility of a group murder. The author analyzes the significance of traces left at the scene, expert research and operational and investigative information which may indicate the group nature of the crime. It is found that such signs as a significant number of bodily injuries, the use of different tools, traces of several persons, different nature of knots, etc. may be important indicators of the group's participation in the commission of a crime. The author emphasizes the importance of using forensic modeling, which allows investigators to create a mental model of a criminal group, recreate the mechanism of the crime and determine the number of participants. The author emphasizes the importance of substantiated formulation of versions, since unreasonable versions lead to unnecessary expenditure of resources. It is determined that the final conclusion on the group nature of a crime should be based on a comprehensive, comprehensive and objective assessment of the factual data relevant to criminal proceedings. The article is of considerable interest for theoretical and practical comprehension of the issues of investigation of murders committed by a group of persons and offers effective recommendations for improving the quality and efficiency of pre-trial investigation.

Key words: *criminalistics methodology, murder investigation, forensic versions, group crimes, criminal group.*

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-4-12-6>**Пилипенко Дмитро Олексійович,**

доктор юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2

Криворізького навчально-наукового інституту

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1299-6178>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Статтю присвячено визначенню процесуальних особливостей забезпечення прав та інтересів потерпілого у кримінальному провадженні. У статті зосереджено увагу на нормативному визначенню участі потерпілого в доказовій діяльності під час стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні. Наголошено на важливості розширення процесуальних важелів впливу потерпілого на доказовий процес стадії досудового розслідування та надання можливості потерпілому отримати правову допомогу захисника державним коштом. Зазначені пропозиції позитивним чином впливатимуть на характер і результат обвинувальної діяльності потерпілого у кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, досудове розслідування, забезпечення прав та інтересів, потерпілий, доказова діяльність, функція обвинувачення, приватне обвинувачення, державне обвинувачення, отримання правової допомоги захисника державним коштом.

Постановка проблеми. Положення Конституції України щодо визначення головного обов'язку держави у вигляді утвердження і забезпечення прав і свобод людини (ст. 3) також знайшло відповідне відображення й у змісті чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Так, чинна редакція ст. 2 КПК визначає вказане конституційне положення як одне із завдань кримінального провадження. Охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження як завдання кримінального провадження повною мірою стосується всіх суб'єктів кримінальних процесуальних відносин, зокрема й тих, які обстоюють особисті права й інтереси у кримінальному провадженні. Одним із таких суб'єктів є потерпілий. Належне забезпечення прав особи, яка є постраждалою від учинення кримінального правопорушення, має першочергове значення для кримінального процесу, оскільки потерпіла особа, яка стала жертвою протиправних посягань, потребує окремої уваги та піклування з боку держави в контексті відновлення прав і задоволення особистих інтересів. З іншого боку, ігнорування державою в особі уповноважених представників цього факту зумовлює нові, додаткові страждання потерпілого та створює так зване явище «вторинної віктимізації», за якого постраждала від кримінального правопорушення особа додатково страждає від бездіяльності представників держави й ігнорування ними факту забезпечення прав та інтересів постраждалих осіб на стадії досудового розслідування кримінального провадження [1, с. 48].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані із забезпеченням прав та інтересів потерпілих у кримінальному провадженні, розглядалися в роботах багатьох вітчизняних науковців. Так, В.С. Зеленецький аналізував правові аспекти діяльності посадових осіб у контексті забезпечення можливості

потерпілому обстоювати свої права та законні інтереси у кримінальному провадженні [2]. В.П. Шибіко розглядав особливості рівномірного визначення в законодавстві прав потерпілого та підозрюваного й обвинуваченого [3]. Д.В. Ягунов у своїх наукових доробках висвітлював процесуальні важелі впливу потерпілого на уповноважених представників держави під час кримінального провадження в напрямі забезпечення прав постраждалої від кримінального правопорушення особи [4]. В.В. Вапнярчук досліджував процесуальний статус потерпілого та його представника у кримінальному провадженні, зосереджував вагу на важливості цих учасників кримінального провадження для всієї кримінальної процесуальної сфери [5]. Проте в сучасних нормативних і практичних реаліях здійснення кримінального провадження досі залишаються не вирішеними окремі питання щодо забезпечення прав та інтересів потерпілих осіб.

Мета статті. Провести аналіз сучасних актуальних питань забезпечення прав та інтересів потерпілих у кримінальному процесі та надати авторські пропозиції щодо поліпшення процесуального статусу потерпілого як учасника кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Потерпілий є учасником кримінального провадження, процесуальний статус якого характеризується унікальністю, яка полягає в тому, що потерпілий, який обстоює особисті права й інтереси у провадженні, може це здійснювати шляхом реалізації функції обвинувачення в передбаченому законом випадках. Така особливість процесуального статусу потерпілого спонукає законодавця до приділення додаткової уваги щодо належного визначення змісту правосуб'єктності цього учасника кримінального провадження. У цьому контексті варто цілком погодитися з В.В. Вапнярчуком, який слушно зазначає, що правова

регламентація процесуального становища потерпілого та його представника в окремому параграфі КПК пояснюється необхідністю підкреслити значущість постраждалої від учинення щодо неї кримінального правопорушення особи, важливість захисту її прав і законних інтересів [5, с. 343]. Варто також цілком погодитися з О.В. Щиголь, який слушно вказує, що в юридичній науці одним із найважливіших учасників кримінального провадження є потерпілий, з огляду на його визначну роль у кримінальній процесуальній діяльності, а також у зв'язку з об'єктивно зумовленою потребою захисту прав потерпілого, які були порушені злочинном чи кримінальним проступком. Це свідчить про необхідність створення розгалуженої системи процесуальних прав і їх гарантій, які б давали змогу потерпілому брати активну участь у кримінальному провадженні й обстоювати свої порушені суб'єктивні матеріальні права. Значна кількість процесуальних прав може ефективно здійснюватися потерпілим безпосередньо на досудовому розслідуванні, оскільки після його закінчення вони частково чи цілком втрачають свій сенс, стають марними. Належне забезпечення прав потерпілого на цій стадії є необхідним як для нього самого, так і для вирішення завдань кримінального провадження загалом [6, с. 290].

Цілком погоджуємось із позиціями зазначених науковців, але варто підкреслити, що процесуальна фігура потерпілого як учасника кримінального провадження передусім потребує додаткової уваги з боку законодавця. Ця увага має бути сфокусована на створенні належного процесуального механізму обстоювання потерпілим особистих інтересів у кримінальному провадженні, зокрема й шляхом реалізації функції обвинувачення. Цей механізм має бути дієвим протягом усього кримінального провадження, зокрема й на стадії досудового розслідування, оскільки обмеження обвинувальної ролі потерпілого лише судовою стадією кримінального провадження, як це фактично передбачено чинною редакцією КПК, трансформує участь такого приватного обвинувача у стороннього спостерігача за судовим провадженням без реальних важелів впливу на реалізацію функції обвинувачення. Такий авторський умовивід продиктовано декількома процесуальними аспектами участі потерпілого у кримінальному провадженні. Перший із яких – практична процесуальна обмеженість потерпілого щодо суттєвого впливу на перебіг досудового розслідування та формування масиву доказової інформації у кримінальному провадженні, який, урешті-решт, буде основою для подальшого формулювання обвинувальної тези у провадженні. Цей процесуальний аспект поділяє між собою реальність існування у кримінальному провадженні державного та приватного обвинувачення. За таких умов прокурор, як представник державного обвинувачення, формує публічну обвинувальну позицію з початку досудового розслідування, яку згодом реалізує в судовій стадії провадження.

На відміну від прокурора, потерпілий не наділений навіть таким обсягом повноважень для вибудовування особистої обвинувальної позиції під час стадії досудового розслідування. Цей елемент сучасної кримінальної процесуальної реальності, як наслідок, негативним чином позначається на подальшій позиції потерпілого як приватного обвинувача в судовій стадії кримінального провадження. Тому, як убачається, у чинному КПК доцільно запровадити дієві процесуальні важелі впливу потерпілого на збирання доказової інформації та вплив формулювання обвинувальної тези під час стадії досу-

дового розслідування. Водночас вказане не має залишатись суто на рівні суто нормативної регламентації. Зазначене має бути обов'язково доповнено відповідним реалістичним, прикладним процесуальним механізмом, який також включатиме відповідні гарантії його здійснення.

У межах цього варто погодитись із твердженням, що забезпечення прав і законних інтересів людини на досудовій стадії кримінального провадження передбачає також створення умов як для юридичної та фактичної можливості використання прав і задоволення законних інтересів, так і для законної можливості відмови від прав та законних інтересів [7, с. 174]. Також цілком слушним є зауваженням О.П. Кучинської, яка зазначає, що права, якими наділені учасники кримінального провадження, не можуть самі собою автоматично забезпечити власне існування. Роль чинників, що забезпечують їх реалізацію, виконує система законодавчо закріплених положень (норм, принципів, вимог тощо), завдяки яким у кримінальному процесі має бути забезпечений перехід від передбачених законом можливостей до реальної дійсності. Гарантії прав особи виконують роль засобів, завдяки яким забезпечується можливість запобігання професійним помилкам із боку органів розслідування та правосуддя щодо громадянина чи принаймні мінімізації таких [8, с. 4].

Фактична реалізація потерпілим передбачених законом процесуальних прав є практично неможливою за відсутності відповідних нормативних гарантій із боку законодавця. Крім цього, забезпечення цих гарантій не є можливим за відсутності відповідної волі уповноважених представників держави, які здійснюють кримінальне провадження. Адже небажання й ігнорування представниками держави факту дотримання й забезпечення процесуальних гарантій для потерпілого фактично перетворюватиме останні на нежиттєздатні положення. Тому у практичних реаліях украї важливим і обов'язковим елементом для забезпечення прав потерпілих є невід'ємний симбіоз нормативної та практичної складових частин цього процесу. Доцільно погодитися з думкою Л.М. Лобойка із цього питання, що гарантії прав та інтересів особи разом із гарантіями ефективної діяльності органів, які ведуть кримінальний процес, у своїй сукупності утворюють засоби ефективного функціонування кримінального процесу загалом [9, с. 38].

Водночас практичні реалії сьогодення, на жаль, свідчать про непоодинокі у кримінальному провадженні випадки ігнорування уповноваженими представниками держави потреб потерпілих у реалізації процесуальних прав та задоволення своїх інтересів. Д.В. Ягунов щодо цього слушно зазначає, що можна змодельовати типову ситуацію, з якою потерпілий нерідко стикається у кримінальному провадженні, складниками якої є такі: 1) слідчі дії за клопотаннями потерпілого не проводяться та супроводжуються формальними відписками з боку прокурора та слідчого; 2) слідчі судді вже неодноразово констатували бездіяльність слідчого та/або прокурора за допомогою відповідних ухвал у порядку ст. 307 КПК України; 3) потерпілий звертався до прокурорів усіх рівнів у порядку ст. 308 КПК України, декілька разів пройшов усю вертикаль системи прокуратури – від прокуратури району до Генеральної прокуратури України; 4) проте, не зважаючи на це, досудове розслідування «стоїть» на місці й не рухається. Автор додатково наголошує: у світлі національного законодавства ця ситуація є безвихідною для потерпілого.

Слідство стоїть, докази втрачають свою доказову силу, потерпілому завдається ще більшої матеріальної шкоди [4, с. 336].

Одним із ключових положень, яке фактично є основою виникнення вищезазначених проблемних питань із забезпечення прав та інтересів потерпілого на досудовому розслідуванні, є сприйняття процесуальної фігури потерпілого поза сторонами кримінального провадження. Такого висновку дійшов Верховний Суд України (далі – ВСУ) у постанові від 2 квітня 2020 р. № 161/19398/17. Серед іншого в цій постанові зазначено таке: відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК сторонами кримінального провадження є, зокрема, з боку обвинувачення – слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК. Такими випадками є: 1) відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді, коли потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді (ст. 340 КПК); 2) зміна прокурором обвинувачення і поставлення питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, коли потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в раніше пред'явленому обсязі (ст. 338 КПК). У випадках, передбачених ст. ст. 338 і 340 КПК, потерпілий є стороною кримінального провадження і користується всіма правами сторони обвинувачення лише під час судового розгляду. У всіх інших випадках потерпілий не є стороною кримінального провадження і займає самостійну позицію як учасник кримінального провадження [10].

Такий підхід ВСУ щодо визначення процесуальної ролі потерпілого позбавляє останнього можливості скористатися процесуальними важелями впливу на здійснення доказової діяльності під час досудового розслідування та брати хоча б опосередковану участь у реалізації функцій обвинувачення на цій стадії кримінального провадження. Цілком слушно стосовно цієї ситуації розмірковує О.В. Щиголь. Науковець підкреслює, що потерпілий не може скористатися можливостями та перевагами застосування під час досудового розслідування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей і документів (гл. 15 КПК). Річ у тім, що, відповідно до ст. 160 КПК України, правом на звернення до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів наділені лише сторони кримінального провадження. Натомість потерпілий такого права не має (на досудовому розслідуванні він у жодному разі не може бути стороною), а єдине, що йому залишається – ініціювати це питання перед слідчим, прокурором у порядку, передбаченому ст. ст. 93, 220 КПК [6, с. 291].

У наявній сучасній процесуальній парадигмі потерпілий також стикається із проблемою щодо самостійного вирішення питання про проведення експертизи під час стадії досудового розслідування. Ця проблема по своїй суті тяжіє до попередньої та стосується забезпечення процесуальних прав потерпілого на збирання та подання доказів під час досудового розслідування, пов'язаних із проведенням експертизи. Зі змісту ст. ст. 242–245 КПК вбачається, що експертиза проводиться лише за дорученням сторін кримінального провадження; слідчого судді за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК. Водночас потерпілий, на відміну від сторін, залишається безправним у цьому питанні, що не дає йому змогу

вчиняти всі залежні від нього дії для захисту своїх порушених прав [6, с. 292].

Щодо окресленого питання доцільно зазначити, що факт обмеження потерпілого в доказовій діяльності на стадії досудового розслідування є негативним аспектом сучасного кримінального процесу та, на моє особисте переконання, потребує перегляду з боку судових і правоохоронних органів. Згідно з логікою вищезгаданого рішення ВСУ реалізація потерпілим процесуального статусу обвинувача можлива суто на судовій стадії кримінального провадження, водночас реалізація потерпілим цієї ж процесуальної функції на стадії досудового розслідування – неможлива. Так, згідно зі ст. ст. 338 і 340 КПК потерпілий уповноважений державою на обвинувальну діяльність лише за умов зміни прокурором обвинувачення або його відмови від підтримання державного обвинувачення.

У контексті цього варто звернути увагу на окремі законодавчі формулювання, що містяться у вказаних процесуальних нормах. Згідно із ч. 3 ст. 338 КПК потерпілий, який виявив бажання скористатися відповідним правом підтримувати обвинувачення в суді, повинен це здійснювати в раніше пред'явленому обсязі. Тобто в обсязі обвинувальної тези, яка існувала до моменту її зміни прокурором у суді. Словосполучення «у раніше пред'явленому обсязі» фактично свідчить про те, що потерпілий може скористатися правом на здійснення обвинувачення в обсязі, який державний обвинувач обстоював у суді до моменту зміни обвинувачення. Тобто погодитися на обвинувальну позицію державного обвинувача в «попередній редакції» й обстоювати її. Варто зазначити, що потерпілий як обвинувач у судовій стадії провадження обстоює суто особистий, приватний інтерес у справі. Однак водночас потерпілий вимушений застосовувати для цього суто важелі механізму кримінального переслідування, який протягом усього кримінального провадження, зокрема й на стадіях досудового розслідування та судовій, реалізовувався суто представниками держави.

Беручи до уваги положення чинного КПК, позицію ВСУ, висловлену ним у постанові від 2 квітня 2020 р. № 161/19398/17, а також реалії практичної сфери стадії досудового розслідування, потерпілий у сучасних реаліях не може взяти активну участь у доказовій діяльності на цій стадії провадження та долучитися до формування і формулювання обвинувальної тези. Тому потерпілий на стадії досудового розслідування є фактично стороннім спостерігачем за реалізацією обвинувальної функції, а під час судової стадії кримінального провадження може долучитися до реалізації цієї функції, але лише в раніше пред'явленому її обсязі. На моє особисте переконання, якщо законодавець у випадках, визначених законом, наділяє потерпілого правом на підтримання обвинувачення в суді, то законодавчим має бути також рішення законодавця про надання потерпілому права впливати на реалізацію цієї функції на стадії досудового розслідування шляхом здійснення відповідної доказової діяльності.

Якщо розглядати це питання окремо, варто також звернути увагу на деяку специфіку підтримання потерпілим обвинувачення в судовій стадії провадження за умов відмови прокурора від подальшої реалізації функції обвинувачення. Вказана специфіка відображена в ч. ч. 4, 5 ст. 340 КПК, полягає, по-перше, у тому, що потерпілий, який погодився підтримувати обвинувачення в суді, користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду (ч. 4 ст. 340 КПК).

По-друге, кримінальне провадження, у якому потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді, набуває статусу приватного та здійснюється за процедурою приватного обвинувачення (ч. 5 ст. 340 КПК) [11].

Зважаючи на дослівне тлумачення ч. 4 ст. 340 КПК, потерпілому фактично надається державою «карт-бланш» на здійснення обвинувачення в суді, за умови відмови державного обвинувача надалі реалізовувати однойменну процесуальну функцію. Проте у процесуальній ситуації, за якої державний обвинувач, який усвідомив безрезультатність здійснення обвинувальної функції, відмовляється від підтримання обвинувачення в суді, перспектива подальшої обвинувальної позиції потерпілого, у такому провадженні, виглядає вельми «туманною».

Такого умовиводу цілком логічно можна дійти в результаті проведення детального аналізу цієї ситуації. Отже, з одного боку, у кримінальному провадженні є процесуальна фігура прокурора (державного обвинувача). Цей суб'єкт процесуальних відносин практично бере участь у кримінальному провадженні від його початку, володіє детальною інформацією про весь масив доказів у справі, отже, і про обсяг і зміст обвинувачення у провадженні, окрім цього, є професійним юристом із відповідним досвідом роботи у правоохоронній сфері. З іншого боку, у кримінальному провадженні бере участь потерпілий, який практично «відсторонений» державою від впливу на формування та формулювання обвинувачення на стадії досудового розслідування, водночас у більшості випадків потерпілий не має юридичної освіти та відповідного досвіду діяльності у правоохоронній і судовій сферах. За таких умов, у разі відмови прокурора від подальшого обвинувачення в суді, потерпілий, який висловив згоду на здійснення цієї діяльності замість прокурора, з великою долею вірогідності не зможе належним чином підтримувати обвинувачення із причин, зазначених вище.

Окрім цього, навіть за таких складних процесуальних умов обвинувальної діяльності потерпілого в судовій стадії кримінального провадження, останній не може навіть розраховувати на правову допомогу від держави в цьому складному процесі. Варто наголосити, що на відміну від підозрюваного чи обвинуваченого, у потерпілого у кримінальному провадженні відсутнє право на отримання правової допомоги захисника державним коштом. Виняток у такому разі, відповідно до п. 23 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», становлять лише потерпілі від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройного конфлікту [12]. Отже, потерпілий, за відсутності коштів на професійну допомогу адвоката, залишається «сам на сам» зі стороною захисту у кримінальному провадженні, у якій права обвинуваченого, на абсолютно законних підставах, може обстоювати захисник, який дбайливо наданий державою. За таких умов, як уже було сказано, є примарною перспектива позитивного результату для потерпілого від реалізації ним обвинувачення в судовій стадії кримінального провадження.

Водночас у ч. 5 ст. 340 КПК законодавець шляхетно наголошує, що за умови висловлення потерпілим згоди на підтримання обвинувачення в суді кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення [11]. В одному реченні чинної

редакції цієї процесуальної норми двічі трапляється категорія «приватне», ніби законодавець підкреслює значущість приватного обвинувачення у кримінальному провадженні та важливість процесуального статусу потерпілого як учасника кримінального провадження, який реалізує вказаний вид обвинувачення обстоюванням особистої позиції у справі. Проте, беручи до уваги вищевикладене, така позиція законодавця є «патетичним блюзнірством» щодо потерпілого, який постраждав від учинення кримінального правопорушення та під час кримінального провадження перебуває в умовах процесуальної обмеженості щодо можливості впливати на формування комплексу доказової інформації на стадії досудового розслідування, яка надалі являтиме собою основу та зміст обвинувачення у кримінальному провадженні, а також на обстоювання особистої позиції у провадженні шляхом реалізації функції обвинувачення в судовому провадженні.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що забезпечення прав та інтересів потерпілого у кримінальному провадженні є сферою, яка потребує ретельної уваги з боку законодавця. Натепер потерпілий у кримінальному провадженні як у законодавчій, так і у практичній сферах визначається як учасник кримінального провадження поза сторонами провадження. Цей процесуальний аспект впливає також на можливість обстоювання потерпілим прав і особистих інтересів у кримінальному провадженні. В умовах сьогодення потерпілий під час стадії досудового розслідування практично позбавлений можливості впливати на сферу доказової діяльності, отже, і долучатися до формування обвинувальної тези у кримінальному провадженні. Такі процесуальні реалії участі потерпілого у стадії досудового розслідування, як наслідок, неодмінно негативним чином позначаються на можливості реалізації потерпілим свого процесуального статусу у стадії судового провадження. Адже за умов обстоювання потерпілим особистих інтересів у судовій стадії шляхом реалізації функції обвинувачення потерпілий здійснюватиме це за деяких особливостей. Ці особливості полягають в тому, що обвинувальна позиція потерпілого визначатиметься критерієм «у раніше пред'явленому обсязі» (ст. 338 КПК) або критерієм «приватного обвинувачення» (ст. 340 КПК). Водночас зміст обвинувальної тези потерпілого в судовій стадії провадження не є результатом реалізації свого процесуального статусу, оскільки масив доказової інформації, що становить собою основу обвинувачення, було сформовано на стадії досудового розслідування фактично без участі потерпілого в цьому процесі. Отже, таке обвинувачення по своїй суті залишається публічним, у судовому провадженні держава лише дозволяє потерпілому, за визначених умов, посісти місце державного обвинувача у провадженні. Така нормативна конструкція забезпечення прав та інтересів потерпілого у кримінальному провадженні, на жаль, не є дієвою. Потерпілий, який набуває статусу обвинувача лише в судовій стадії провадження, позбавлений можливості отримати правову допомогу захисника державним коштом. Водночас через відсутність відповідних теоретичних знань і практичних навичок у сфері кримінального процесу результат самостійної реалізації потерпілим функції обвинувачення буде негативним для такої особи. Тому чинний КПК потребує належної уваги з боку законодавця в контексті визначення дієвих процесуальних важелів впливу потерпілого на здійснення доказової діяльності під час стадії досудового розслідування, а також закріплення в законодавстві можливості для потерпілого у кримінальному провадженні отримати правову допомогу

гу захисника державним коштом.

Список використаних джерел

1. Пилипенко Д. О. Потерпілий як суб'єкт реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2014. 207 с.
2. Зеленецький В. С. Судовий порядок забезпечення прав та законних інтересів особи в досудовому провадженні. *Питання боротьби зі злочинністю* : збірник наукових праць. Харків : Право, 2009. Вип. 18. С. 136–148.
3. Шибіко В. П. Проблема забезпечення прав потерпілого за новим КПК України 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 307–313.
4. Ягунов Д. В. Дотримання розумних строків на стадії досудового розслідування та захист прав потерпілого: окремі проблеми чинного кримінального процесуального законодавства та шляхи їх вирішення. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 332–341.
5. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.
6. Щиголь О. В. Забезпечення прав потерпілого на збирання та подання доказів під час досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 289–295.
7. Маринич О. Ю. Поняття забезпечення прав і законних інтересів людини в досудовому кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія «Юридичні науки». 2024. Т. 35 (74). № 1. С. 171–176.
8. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. *Адвокат*. 2012. № 7. С. 4–8.
9. Лобойко Л. М. Методи кримінально-процесуального права : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т. внутр. справ, 2006. С. 38–39.
10. Постанова від 02.04.2020 р. № 161/19398/17. Верховний Суд. Касаційний кримінальний суд. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/88739861> (дата звернення: 13.12.2024).
11. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 13.12.2024).
12. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n8> (дата звернення: 13.12.2024).

References

1. Pylypenko, D. O. (2014). Poterpilyi yak subiekt realizatsii funktsii obvynuvachennia u kryminalnomu protsesi Ukrainy [The victim as a subject of the prosecution function in the criminal process of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Donetsk [in Ukrainian].
2. Zelenetskyi, V. S. (2009). Sudovyi poriadok zabezpechennia prav ta zakonnykh interesiv osoby v dosudovomu provadzhenni [Judicial procedure for ensuring the rights and legitimate interests of a person in pre-trial proceedings]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu* : zb. nauk. prats. Kharkiv : Pravo. Vyp. 18. 136–148 [in Ukrainian].
3. Shybiko, V. P. (2013). Problema zabezpechennia prav poterpiloho za novym KPK Ukrainy 2012 roku [The problem of ensuring the rights of the victim under the new Criminal Procedure Code of Ukraine of 2012]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. № 1. 307–313 [in Ukrainian].
4. Iahunov, D. V. (2014). Dotrymanna rozumnykh strokiv na stadii dosudovoho rozsliduvannia ta zakhyst prav poterpiloho: okremi problemy chynnoho kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva ta shliakhy yikh vyrishennia [Compliance with reasonable deadlines at the stage of pre-trial investigation and protection of the rights of the victim: some problems of the current criminal procedural legislation and ways to solve them]. *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 53. 332–341 [in Ukrainian].
5. Vapniarchuk, V. V. (2017). *Teoriia i praktyka kryminalnoho protsesualnoho dokazuvannia [Theory and practice of criminal procedural evidence]: monohrafiia*. Kharkiv : Yurait [in Ukrainian].
6. Shchyhol, O. V. (2021). Zabezpechennia prav poterpiloho na zbyrannia ta podannia dokaziv pid chas dosudovoho rozsliduvannia [Ensuring the rights of the victim to collect and present evidence during the pre-trial investigation]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 3. 289–295 [in Ukrainian].
7. Marynych, O. Yu. (2024). Poniattia zabezpechennia prav i zakonnykh interesiv liudyny u dosudovomu kryminalnomu provadzhenni [The concept of ensuring the rights and legitimate interests of a person in pre-trial criminal proceedings]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia "Yurydychni nauky"*. T. 35 (74). № 1. 171–176 [in Ukrainian].
8. Kuchynska, O. P. (2012). Poniattia harantii zabezpechennia prav uchasnykiv kryminalnoho provadzhennia [The concept of guarantees for ensuring the rights of participants in criminal proceedings]. *Advokat*. № 7. 4–8 [in Ukrainian].
9. Loboiko, L. M. (2006). *Metody kryminalno-protsesualnoho prava [Methods of criminal procedure law]: monohrafiia*. Dnipropetrovsk: Dnipropetr. derzh. un-t. vnutr. sprav. 38–39 [in Ukrainian].
10. Postanova [Resolution] vid 02.04.2020 № 161/19398/17. Verkhovnyi Sud. Kasatsiyni kryminalnyi sud (2020). Retrieved from: <https://verdictum.ligazakon.net/document/88739861> (data zvernennia: 13.12.2024) [in Ukrainian].
11. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651–VI (2012). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 13.12.2024) [in Ukrainian].
12. Pro bezoplatnu pravnychu dopomohu [About free legal aid]: Zakon Ukrainy vid 02.06.2011 № 3460–VI (2011). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n8> (data zvernennia: 13.12.2024). [in Ukrainian].

Pylypenko Dmytro,

Doctor of Law, Associate Professor,

Head of the Department of Criminal Law Disciplines Faculty № 2 of Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1299-6178>

PROTECTION OF THE VICTIM'S RIGHTS AND INTERESTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article is devoted to determining the procedural features of ensuring the rights and interests of the victim in criminal proceedings. The article focuses on the normative definition of the victim's participation in evidentiary activities during the pre-trial investigation stage in criminal proceedings. The importance of expanding the procedural levers of the victim's influence on the evidentiary process of the pre-trial investigation stage is emphasized. It is noted that proper regulation of the current Criminal Procedure Code in this context will certainly have a positive result on the victim's participation in judicial proceedings. After all, this will actually improve the procedural opportunities for the victim to defend personal rights and interests during the judicial stage of proceedings. Thus, under the conditions of the victim's consent to support the accusation in court in the amount previously presented by the prosecutor; the victim who actively participated in the process of proving during the pre-trial investigation stage will have a more balanced, well-founded and stable accusation position in the court proceedings. It is seen that such a procedural regularity is also relevant in conditions when the prosecutor refuses to accuse, and the victim at the court stage of the proceedings agrees to support a private accusation. Under conditions when the victim participated in the formation of evidentiary information that formed the basis of the accusation at the pre-trial investigation stage, he can be considered a private accuser in the court proceedings. However, at present, the victim is deprived of the opportunity to influence the formation of the accusation at the pre-trial investigation stage, and therefore in no way can he be considered a private accuser in the court proceedings. Such an accusation is formed without the participation of the victim and may not correlate with his internal, personal position, and therefore the essence of such an accusation remains state. In addition, the article emphasizes the introduction of amendments to the current legislation and the consolidation of the opportunity for the victim to receive legal assistance from a defense lawyer at the expense of the state in criminal proceedings.

Key words: *criminal process, criminal proceedings, pre-trial investigation, ensuring rights and interests, victim, evidentiary activities, function of prosecution, private prosecution, public prosecution, obtaining legal assistance from defense attorney at expense of state.*

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

УДК 351:342.9:330.131

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-4-12-7>

Буга Володимир Васильович,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0655-5256>

Єдаменко Ірина Віталіївна,

кандидат юридичних наук,

суддя Покровського районного суду Дніпропетровської області

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9790-6142>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ

Вертикальна структура транспортної правової системи базується на ієрархії нормативно-правових актів. Конституція України, основний закон держави, є джерелом транспортного права та правовою основою для його розвитку. Цивільний кодекс України та Господарський кодекс є, безперечно, важливими джерелами транспортного права. Основоположним нормативно-правовим актом транспортного законодавства є Закон України «Про транспорт», який закладає правові, економічні та соціальні основи діяльності транспорту. Окрім того, транспортна діяльність регулюється законами України «Про дорожній рух», «Про залізничний транспорт», «Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період» тощо.

Ключові слова: медичне забезпечення, транспортна безпека, правове регулювання, транспортні засоби.

Постановка проблеми. Зміни в житті людей, як і в усьому світі, сприяють не лише підвищенню рівня безпеки держави, суспільства, громадян, а й зниженню рівня захищеності й агресії. Результатом реформ, що проводяться, нерідко стають порушення суспільного порядку, зниження економічної захищеності, рівня життя населення, зростання безробіття. Питання про правове регулювання медичного забезпечення транспортної безпеки можна вважати глобальним та загальнонаціональним, тому що воно зачіпає як кожну державу, так і кожного громадянина [1, с. 67].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правове регулювання медичного забезпечення транспортної безпеки було предметом наукових досліджень (Б. Гунь-

ко, О. Галацан, Б. Логвиненко, О. Люлько, Г. Фердман, А. Чабанов та інші провідні науковці). Однак низка аспектів досліджуваної проблеми потребує додаткового опрацювання.

Мета статті. Визначення правового регулювання медичного забезпечення транспортної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Здоров'я є надважливою соціальною цінністю, що має виняткове значення. Важливість здоров'я закріплена в положеннях ст. 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відпові-

дає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Право кожного на охорону здоров'я проголошено у ст. 49 Конституції України. Проте реальний стан справ у сфері охорони здоров'я спричиняє занепокоєння через наявність великої кількості проблем, що не знаходять адекватного вирішення державою в особі спеціально утворених органів, що мають піклуватися про охорону здоров'я населення. Варто погодитись із думкою В. Польченка, що в різних країнах світу існують різні системи охорони здоров'я, але жодна з них не може бути типовим зразком через брак тотожності країн як щодо стану здоров'я населення, так і навколишнього середовища, яке його формує. Проблеми охорони здоров'я привертають увагу суспільства в багатьох країнах, в економічно розвинутих також, і вони нерідко стають джерелом протестних виступів і вимог [2, с. 51].

В основі вертикальної структури системи транспортного законодавства лежить ієрархічна будова його нормативних актів. Конституція України як основний закон держави є джерелом транспортного права, тобто юридичною основою його розвитку. Безумовно, важливими джерелами транспортного права є Цивільний та Господарський кодекси України. Базовим нормативно-правовим актом транспортного законодавства є Закон України «Про транспорт», який визначає правові, економічні та соціальні основи діяльності транспорту. Окрім того, діяльність транспорту регулюють закони України «Про дорожній рух», «Про залізничний транспорт», «Про автомобільний транспорт», «Про функціонування єдиної транспортної системи України в особливий період» тощо [3, с. 240].

Бурхливий розвиток промисловості, економіки, що ґрунтується на використанні досягнень технічного прогресу, є головною характеристикою розвитку світового суспільства за останні десятиріччя. Це стосується і розвитку автомобілебудування, розширення парку автомобільної, авіаційної та залізничної техніки. Транспорт належить до стратегічно важливих галузей економіки, що сприяє національній безпеці, виконує комунікаційні, господарчі, інформаційні, рекреаційні й інші соціальні функції [4–6, с. 64]. Стрімке технічне переозброєння транспортної галузі й упровадження нових організаційних форм і методів роботи сучасних господарських механізмів висувають вимоги до стану здоров'я водійського складу. Однак відомо, що протягом останніх 50–60 років залишається незмінним підхід щодо вимог до стану здоров'я, наприклад, пілотів вертольотів, пілотів літаків, водіїв мотоциклів, легкових автомобілів [4–6, с. 64; 7, с. 61].

На жаль, Україна посідає одне з перших місць у Європі за показником травматизму на дорогах. Щороку ми втрачаємо в дорожньо-транспортних пригодах (далі – ДТП) понад 3,5 тис. людей, а травмуються – у 10 разів більше [8].

Національна ситуація і відповідні положення директив Європейського парламенту і Європейської ради вказують на необхідність удосконалення вимог до стану здоров'я водіїв, їхніх психофізіологічних властивостей, що потребує внесення змін до низки чинних нормативно-правових актів або розроблення нових. Міністерство охорони здоров'я (далі – МОЗ) України у процесі дослідження проблем медичного гарантування безпеки дорожнього руху враховує вимоги Європейської конвенції про дорожній рух щодо стану здоров'я водія. Важливим є те, що водій повинен мати необхідні фізичні та психічні якості, його фізичний і розумовий стан має дозволяти

йому керувати транспортним засобом. Належна організація проведення попередніх, періодичних, позачергових, передрейсових і післярейсових медичних оглядів водіїв транспортних засобів є невід'ємною складовою частиною запобігання ДТП [9].

Урядом України та профільними міністерствами для підвищення рівня безпеки дорожнього руху, запобігання, зменшення негативних наслідків від аварійності на дорогах ухвалено низку нормативно-правових актів, якими врегульовано питання медичного забезпечення безпеки дорожнього руху [8].

Медична експертиза спеціалістів транспортної сфери є основною ланкою в досягненні безпеки руху з погляду професійної надійності операторів. Мета лікарської експертизи працівників транспорту полягає у визначенні придатності їх до визначеного виду діяльності. Медичний огляд осіб провідних професій на транспорті спрямований на підтримання їхнього здоров'я, забезпечення високої працездатності [10, с. 86].

Отже, Закон України «Про дорожній рух» визначає правові та соціальні основи дорожнього руху з метою захисту життя та здоров'я громадян, створення безпечних і комфортних умов для учасників руху й охорони навколишнього природного середовища. Відповідно до ст. 45 зазначеного Закону, медичний огляд і перегляд кандидатів у водії і водіїв транспортних засобів проводяться з метою визначення здатності кандидатів у водії і водіїв до безпечного керування транспортними засобами. Зазначений огляд передбачає: попередні, періодичні, щозмінні передрейсові та післярейсові огляди, а також позачергові огляди, зумовлені необхідністю. Періодичність оглядів, порядок їх проведення і направлення водіїв на позачергові огляди визначаються спільним актом центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, і Міністерства внутрішніх справ України [11].

Таким актом є спільний наказ Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства внутрішніх справ України від 31 січня 2013 р. № 65/80 «Про затвердження Положення про медичний огляд кандидатів у водії та водіїв транспортних засобів» [8; 12].

Відповідно до цього наказу, за результатом проведення попереднього, періодичного та позачергового медичних оглядів видається медична довідка щодо придатності до керування транспортним засобом. Щозмінні передрейсові та післярейсові медичні огляди водіїв транспортних засобів здійснюються лікарями лікувального профілю та/або молодшими медичними працівниками з медичною освітою за спеціальностями сестринська справа, лікувальна справа [12].

Відповідно до листа Міністерства охорони здоров'я від 14 липня 2016 р. № 3.23-Г-5457/7765-зв «Щодо медичних оглядів водіїв», під час проведення щозмінного передрейсового та післярейсового медичних оглядів водіїв передбачено, окрім загальної діагностики стану здоров'я водія транспортного засобу, обстеження на предмет перебування водія у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що погіршують увагу та знижують швидкість реакції. Проведення такого обстеження зобов'язує медичного працівника опанувати спеціальні методи та засоби, що є одним із ключових аспектів проведення щозмінних оглядів водіїв транспортних засобів та потребує особливої уваги [13].

Професійна діяльність таких медичних працівників підпадає під перевірки Міністерства охорони здоров'я

України, як ліцензіара на провадження медичної практики, та Державної служби України з безпеки на транспорті [8].

Як зазначається в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 р. № 2801–XII, а саме у ст. 74, провадити медичну, фармацевтичну діяльність, надавати реабілітаційну допомогу можуть особи, які мають відповідну спеціальну освіту та відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам.

Відповідно до вимог ст. 266 Кодексу України про адміністративні правопорушення, особи, які керують транспортними засобами і щодо яких є підстави вважати, що вони перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їхню увагу та швидкість реакції, підлягають відстороненню від керування цими транспортними засобами, річковими або маломірними суднами й оглядові на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їхню увагу та швидкість реакції.

Варто зазначити, що відповідно до п. 6 Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, затвердженої спільним наказом Міністерства внутрішніх справ

України та Міністерства охорони здоров'я України від 9 листопада 2015 р. № 1452/735, огляд на стан сп'яніння проводиться: по-перше, поліцейським на місці зупинки транспортного засобу з використанням спеціальних технічних засобів, дозволених до застосування МОЗ та Держспоживстандартом; по-друге, лікарем закладу охорони здоров'я (у сільській місцевості за відсутності лікаря – фельдшером фельдшерсько-акушерського пункту, який пройшов спеціальну підготовку) [14].

У разі відмови водія транспортного засобу від проходження огляду на стан сп'яніння на місці зупинки транспортного засобу або його незгоди з результатами огляду, проведеного поліцейським, такий огляд проводиться в найближчому закладі охорони здоров'я, якому надано право на його проведення відповідно до ст. 266 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – заклад охорони здоров'я) [14].

А в разі скоєння ДТП, унаслідок якої є особи, що загинули або травмовані, проведення огляду на стан сп'яніння учасників цієї пригоди є обов'язковим у закладі охорони здоров'я [14].

Висновки. Отже, медична допомога у сфері безпеки дорожнього руху була і залишається одним із пріоритетів державної політики, що відповідає національним інтересам України, вимогам національного законодавства та рекомендаціям авторитетних міжнародних організацій, як-от ВООЗ, Світовий банк та Глобальне партнерство з безпеки дорожнього руху.

Список використаних джерел

1. Чабанов А. Особливості нормативно-правового регулювання транспортної безпеки України: реалії та перспективи. *Публічне урядування*. 2023. № 3 (36). С. 66–74.
2. Логвиненко Б. Безсистемність у системі охорони здоров'я як головна проблема сьогодення. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2020. № 1. С. 50–55.
3. Фердман Г. Нормативно-правові засади забезпечення транспортної безпеки України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія «Державне управління». 2020. Т. 31 (70). № 3. С. 240–243.
4. Діяльність служби медицини катастроф та медичної служби цивільної оборони при транспортних пригодах / О. Люлько та ін. Харків : ХМАПО, 2008. 27 с.
5. Медицина катастроф і медицина невідкладних станів : навчально-методичний посібник / І. Яковцов та ін. Харків : ХМАПО, 2007. 96 с.
6. Люлько О. Особливості медикосанітарного забезпечення населення при транспортних пригодах на етапах реформування галузі. *Медицина транспорту України*. 2013. № 3. С. 64–68.
7. Медичне забезпечення безпеки дорожнього руху / О. Люлько та ін. *Актуальні проблеми транспортної медицини*. 2015. № 3. Т. 2 (41–II). С. 61–65.
8. Щодо питання медичного забезпечення у сфері безпеки дорожнього руху. URL: <https://medtransvp.com.ua/shchodopytannia-medychnoho-zabezpechennia-u-sferi-bezpeky-dorozhnoho-rukhu/>.
9. Щодо питань медичного забезпечення у сфері безпеки дорожнього руху : лист Міністерства охорони здоров'я від 30.08.2013 р. № 3.15/368. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_368282-13#Text.
10. Медичний контроль за безпекою руху / О. Люлько та ін. *Безпека руху*. 2008. № 2. С. 86–90.
11. Про дорожній рух : Закон України від 30.06.1993 р. № 3353–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 31. Ст. 338.
12. Про затвердження Положення про медичний огляд кандидатів у водії та водіїв транспортних засобів : наказ Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства внутрішніх справ України від 31.01.2013 р. № 65/80. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0308-13#Text>.
13. Щодо медичних оглядів водіїв : лист Міністерства охорони здоров'я від 14.07.2016 р. № 3.23-Г-5457/7765-зв. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ26449>.
14. Інструкція про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції : наказ Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства охорони здоров'я України від 09.11.2015 р. № 1452/735. *Офіційний вісник України*. 2015. № 88. Ст. 2965.

References

1. Chabanov, A. M. (2023). Osoblyvosti normatyvno-pravovoho rehulivannia transportnoi bezpeky Ukrainy: realii ta perspektyvy [Peculiarities of regulatory and legal regulation of transport safety of Ukraine: realities and prospects]. *Publichne uriaduvannia*, (3 (36)), 66–74 [in Ukraine].

2. Lohvynenko, B. O. (2020). Bezsystemnist u systemi okhorony zdorovia yak holovna problema sohodennia [Disorganization in the health care system as the main problem today]. *Dniprovskiyi naukoviyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava*, 1, 50–55 [in Ukraine].
3. Ferdman, H. P. (2020). Normatyvno-pravovi zasady zabezpechennia transportnoi bezpeky Ukrainy [Regulatory and legal principles of ensuring transport safety of Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya "Derzhavne upravlinnia"*. T. 31 (70). № 3. S. 240–243 [in Ukraine].
4. Diialnist sluzhby medytsyny katastrof ta medychnoi sluzhby tsyvilnoi oborony pry transportnykh pryhodakh [Activities of the disaster medicine service and the civil defense medical service during transport accidents] / O. M. Liulko, B. V. Hunko, O. V. Halatsan ta in. (2008). Kharkiv: KhMAPO [in Ukraine].
5. Medytsyna katastrof i medytsyna ne vidkladnykh staniv [Disaster medicine and non-emergency medicine]: navch.-metod. posib. / I. Z. Yakovtsov, V. P. Anishchuk, B. V. Davydov ta in. (2007). Kharkiv: KhMAPO [in Ukraine].
6. Liulko, O. M. (2013). Osoblyvosti medykosani tarnoho zabezpechennia naseleennia pry transportnykh pryhodakh na etapakh reformuvannia haluzi [Peculiarities of medical care of the population in case of transport accidents at the stages of reforming the industry]. *Medytsyna transportu Ukrainy*. № 3. S. 64–68 [in Ukraine].
7. Liulko, O. M., Halatsan, O. V., Bondarchuk, H. V. (2015). Medychne zabezpechennia bezpeky dorozhnoho rukhu [Medical provision of road traffic safety]. *Aktualni problemy transportnoi medytsyny*. № 3. T. 2 (41–II). S. 61–65 [in Ukraine].
8. Shchodo pytannia medychnoho zabezpechennia u sferi bezpeky dorozhnoho rukhu [Regarding the issue of medical provision in the field of road traffic safety]. URL: <https://medtransvp.com.ua/shchodo-pytannia-medychnoho-zabezpechennia-u-sferi-bezpeky-dorozhnoho-rukhu/> [in Ukraine].
9. Shchodo pytan medychnoho zabezpechennia u sferi bezpeky dorozhnoho rukhu [Regarding issues of medical provision in the field of road traffic safety]: lyst Ministerstva okhorony zdorovia vid 30.08.2013 r. № 3.15/368. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_368282-13#Text [in Ukraine].
10. Liulko, O. M., Ivasenko, V. M., Stepanenko, L. V. (2008). Medychnyi kontrol za bezpekoiu rukhu [Medical control of traffic safety]. *Bezpeka rukhu*. № 2. S. 86–90 [in Ukraine].
11. Pro dorozhnii rukh [About traffic]: Zakon Ukrainy vid 30.06.1993 r. № 3353–XII (1993). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. № 31. St. 338 [in Ukraine].
12. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro medychnyi ohliad kandydativ u vodiia ta vodiiv transportnykh zasobiv [On the approval of the Regulation on the medical examination of driver candidates and vehicle drivers]: nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy ta Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 31.01.2013 r. № 65/80. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0308-13#Text> [in Ukraine].
13. Shchodo medychnykh ohliadiv vodiiv [Regarding medical examinations of drivers]: lyst Ministerstva okhorony zdorovia vid 14.07.2016 r. № 3.23-H-5457/7765-zv. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ26449> [in Ukraine].
14. Instruktsiia pro poriadok vyiavlennia u vodiiv transportnykh zasobiv oznak alkoholnogo, narkotychnoho chy inshoho spianinnia abo perebuvannia pid vplyvom likarskykh preparativ, shcho znyzhuut uvahu ta shvydkist reaktsii [Instructions on the procedure for detecting signs of alcohol, drug or other intoxication or being under the influence of drugs that reduce attention and reaction speed in drivers of vehicles]: nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy ta Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 09.11.2015 r. № 1452/735. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2015. № 88. St. 2965 [in Ukraine].

Buha Volodymyr,

Doctor of Law, Associate Professor,
 Professor at the Department of Administrative and Legal Disciplines
 of Faculty № 2
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0655-5256>

Yedamenko Iryna,

Candidate of Legal Sciences,
 Judge of the Pokrovsky District Court of Dnipropetrovsk Region
 ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9790-6142>

LEGAL REGULATION OF MEDICAL PROVISION OF TRANSPORT SAFETY

The vertical structure of the transport legal system is based on the hierarchy of normative legal acts. The Constitution of Ukraine, the fundamental law of the state, is the source of transport law and the legal basis for its development. The Civil Code of Ukraine and the Commercial Code are undoubtedly important sources of transport law. The fundamental normative legal act of transport legislation is the Law of Ukraine "On Transport", which lays down the legal, economic and social foundations of transport activities. In addition, transport activities are regulated by the Laws of Ukraine "On Road Traffic", "On Railway Transport", "On the Functioning of the Unified Transport System of Ukraine in a Special Period", etc. Unfortunately, Ukraine ranks among the first in Europe in terms of road injuries. Every year we lose more than 3,5 thousand people in road accidents (hereinafter referred to as RTA), and 10 times more are injured. The Law of Ukraine "On Road Traffic" defines the legal and social foundations of road traffic in order to protect the life and health of citizens, create safe and comfortable conditions for road users and protect the environment. According to Article 45 of the said Law, medical examination and review of candidate drivers and drivers of vehicles is carried out in order to

determine the ability of candidate drivers and drivers to safely drive vehicles. The said review includes: preliminary, periodic, variable pre-trip and post-trip examinations, as well as unscheduled examinations due to necessity. The frequency of examinations, the procedure for their implementation and sending drivers for unscheduled examinations are determined by a joint act of the central executive body responsible for the formation of state policy in the field of health care, and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

Key words: *medical care, transport safety, legal regulation, vehicles.*

УДК 343.431

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-4-12-8>**Драгоненко Анна Олександрівна,**

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8353-2341>

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

У статті досліджено міжнародні та національні нормативно-правові акти у сфері протидії торгівлі людьми та визначено, які з них справді є дієвими, а які потребують доопрацювання. Установлено, що потужними міжнародними організаціями вживаються заходи щодо протидії торгівлі людьми шляхом ухвалення нормативно-правових актів, які б змогли реально протидіяти цій проблемі, а також містили б положення щодо захисту та допомоги постраждалим від даного злочину особам. Таким документом, зокрема, є Конвенція Ради Європи «Про заходи щодо протидії торгівлі людьми» тощо. Важливим елементом протидії торгівлі людьми є створення міжнародних організацій, які мають на меті захист і допомогу постраждалим особам, а також усебічне сприяння викоріненню цієї проблеми в усьому світі.

Ключові слова: торгівля людьми, експлуатація, жертва, протидія торгівлі людьми, профілактика.

Постановка проблеми. Сучасне законодавство багатьох країн містить значну кількість правових документів, спрямованих на протидію торгівлі людьми та захист фундаментальних прав особистості, зокрема і права на свободу, недоторканість та гідність. Проте, незважаючи на розвинену правову базу, проблема торгівлі людьми залишається актуальною, оскільки злочинці постійно винаходять нові способи ухилення від відповідальності.

Торгівля людьми становить особливо тяжкий злочин, який порушує базові принципи гуманності та правові норми. Це явище визнається серйозним кримінальним правопорушенням як українським законодавством, так і міжнародною спільнотою.

Щороку по всьому світу численні особи стають жертвами сучасного рабства. Серед причин поширення цього явища варто відзначити не лише економічні чинники, які спонукають людей шукати роботу за межами свого регіону чи країни, але й брак достовірних відомостей про можливості працевлаштування та низький рівень правової обізнаності населення. Саме тому критично важливим є забезпечення суспільства повною та достовірною інформацією про цей небезпечний злочин проти особистості.

У контексті боротьби з торгівлею людьми важливо зазначити, що кримінальне законодавство більшості держав передбачає відповідальність за такі діяння. Хоча ця проблема має глобальний характер, зачіпаючи як Україну, так і інші країни, для її подолання розроблено комплексну міжнародну та національну нормативно-правову базу. Проте, оскільки торгівля людьми існувала до появи сучасного законодавства та продовжує існувати попри його наявність, постає потреба в ретельному аналізі чинних правових механізмів для виявлення ефективних інструментів і аспектів, які потребують удосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі торгівлі людьми приділяли увагу в наукових працях такі вчені, як В.В. Чумак, І.М. Копотун, О.С. Стеблінська, М.І. Хавронюк, А.А. Вознюк, О.О. Титаренко, В.В. Топчій, Н.А. Гураленко, М.Г. Вербенський, І.І. Митрофанов, Л.О. Данильчук, А.М. Орлеан, М.І. Бажанов, П.Л. Фріс, Д.О. Негодченко, В.М. Куц, С.І. Шевченко, О.С. Юнін, Я.Г. Лизогуб, Т.С. Коханюк, А.В. Андрушко й інші.

Мета статті. Провести аналіз сучасних наукових джерел і джерел національного та міжнародного законодавства з питань протидії торгівлі людьми та виділити основні напрями цих досліджень.

Виклад основного матеріалу. У сучасну епоху глобалізації все більшої гостроти набуває питання транскордонної міграції. Передусім тому, що це явище дало початок ще одному різновиду міжнародної злочинності, окрім наркоторгівлі та торгівлі зброєю, – торгівлі людьми.

Німецький дослідник Л. Кайдел визначив торгівлю людьми одним з основних видів діяльності злочинних груп, який посідає 5 місце в ієрархії кримінальної активності в Німеччині [1, с. 43]. Безумовно, це є порушенням усіх прав і свобод людини, закріплених у Загальній декларації прав людини, ухваленій Генеральною Асамблеєю ООН [2]. Найбільшу тривогу викликає ріст об'ємів незаконного вивозу жінок і дітей із рідних країн за кордон для використання в цілях сексуальної експлуатації та примусової праці. За деякими даними, загальна кількість людей в усьому світі, які щороку потрапляють у рабство, становить 1 мільйон осіб, а прибутки злочинних угруповань – 3,5 мільярда доларів щорічно. Підпільна проституція сприяє розповсюдженню інфекцій, що передаються статевим шляхом, зокрема СНІДу. Останнім часом трапляються також ви-

падки використання людей для трансплантації органів, адже нестача донорського матеріалу та його висока вартість приваблюють кримінальні структури [3].

Згідно з Палермською конвенцією ООН і Протоколом до неї, ухваленими в листопаді 2000 р., торгівля людьми є одним із найбільш небезпечних кримінальних карних діянь. Свідченням стурбованості міжнародного співтовариства ситуацією, що склалася, є низка конвенцій, пактів і протоколів з урегулювання цього питання [4].

Серед них такі:

– Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 2 грудня 1949 р. Консолідує положення інших міжнародних договорів із цього питання, ухвалених починаючи з 1904 р. Її основне завдання – визначення ефективних заходів боротьби проти всіх форм торгівлі жінками й експлуатації проституції. Уперше в історії укладення міжнародних договорів дана Конвенція проголосила проституцію і торгівлю людьми актами, несумісними з гідністю та цінністю людської особистості, що ставлять під загрозу добробут окремих осіб, сім'ї та суспільства [5];

– Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (Нью-Йорк, 16 грудня 1966 р.). Є доповненням до Загальної декларації прав людини; захищає право на життя і стверджує, що жодна людина не повинна піддаватися випробуванням, примусовій праці та незаконно утриманню чи утиску таких свобод, як свобода на пересування, вираження й асоціацію з іншими [6];

– Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок, CEDAW (Нью-Йорк, 18 грудня 1979 р.). Найбільш всеохоплюючий акт про права жінок, що визначає законодавчі обов'язки, спрямовані на ліквідацію дискримінації стосовно жінок [7];

– Документ про спільну дію Ради Європи від 1997 р., перелічує додаткові види покарання та заходи адміністративного характеру, як-от конфіскація та вилучення доходів і власності торговця людьми, закриття установ, які брали участь у торгівлі людьми. Зобов'язує країни – члени ЄС ввести адміністративну або кримінальну відповідальність за злочини, учинені від імені юридичної особи, без урахування кримінальної відповідальності фізичних осіб, що стали співучасниками або призвідниками злочину [8];

– нині на рівні ЄС діє Рамкове рішення Ради Європи про торгівлю людьми. Його метою є уніфікація національного кримінального законодавства для забезпечення ефективної боротьби з торгівлею людьми. Воно доповнює вже ухвалені Радою Європи інструменти, як-от Спільні дії від 1996, 1998 та 2000 рр., а також програми STOP (спрямована головним чином на розроблення міждисциплінарного підходу із залученням усіх зацікавлених сторін і приділяє велику увагу дуже важливій ролі неурядових організацій) та DAPHNE (спеціально розроблена з метою підтримки діяльності неурядових організацій у сфері захисту жінок і дітей – жертв насильства [8];

– Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Нью-Йорк, 15 листопада 2000 р.), має за мету сприяння міжнародному співробітництву для запобігання транснаціональній організованій злочинності та боротьби проти неї. Надає правоохоронним органам і судовій владі унікальні засоби боротьби із цією проблемою [9].

Отже, ми можемо бачити, що у світі досить потужна нормативно-правова база щодо протидії торгівлі людь-

ми. Варто зазначити, що Україна також підтримує ухвалені міжнародними організаціями нормативно-правові акти, окрім того, часто застосовує їх у своїй діяльності щодо протидії торгівлі людьми, а також ухвалює їх на законодавчому рівні – ратифікуються Верховною Радою України.

Варто звернути увагу на ті міжнародні нормативно-правові акти, що були ратифіковані Верховною Радою України (далі – ВРУ).

Першим важливим нормативно-правовим актом є Конвенція Ради Європи «Про заходи щодо протидії торгівлі людьми», ратифікована ВРУ 21 жовтня 2010 р. [10]. Ця Конвенція застосовується до всіх форм торгівлі людьми, незалежно від того, чи є вони національними або транснаціональними, чи пов'язані чи не пов'язані вони з організованою злочинністю.

Так, згідно зі ст. 1 цілями цієї Конвенції є:

1) запобігання торгівлі людьми та боротьба з нею з одночасним гарантуванням гендерної рівності;

2) захист прав людини стосовно жертв торгівлі людьми, розроблення всеохопної структури захисту жертв і свідків і допомоги їм з одночасним гарантуванням гендерної рівності, а також забезпечення ефективного слідства та кримінального переслідування;

3) сприяння міжнародному співробітництву в боротьбі з торгівлею людьми [10].

Одним із фундаментальних принципів, закріплених у Конвенції, є заборона дискримінації. Це означає, що захист прав постраждалих та їх підтримка здійснюються незалежно від статі, расової приналежності, кольору шкіри, мовних особливостей, релігійних переконань, політичних поглядів, національного чи соціального походження, належності до меншин, матеріального становища чи будь-яких інших ознак. Такий підхід є невід'ємною характеристикою демократичного устрою.

Конвенція також приділяє особливу увагу превентивним механізмам протидії торгівлі людьми. Серед них: вивчення успішного досвіду, методологій і стратегічних підходів; посилення ролі медіа та громадського сектору у виявленні та протидії попиту як ключового чинника торгівлі людьми; проведення інформаційних кампаній за участю державних інституцій і політичних діячів; упровадження освітніх програм для школярів обох статей, які наголошують на неприпустимості гендерної дискримінації, її негативних наслідках та важливості забезпечення рівності, поваги до гідності й особистої недоторканності кожної людини.

Конвенція встановлює чіткі вимоги щодо ідентифікації осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та подальшого надання їм усебічної допомоги, захисту та підтримки.

Отже, можемо сказати, що даний нормативно-правовий документ є дуже важливим, оскільки був ратифікований не лише ВРУ, а й іншими державами, а це свідчить про те, що торгівля людьми є досить масштабним злочинном, і щоб його викоринити, необхідно вжити кардинальних засобів, деякі з них виокремлені в Конвенції.

Наступним документом у сфері протидії торгівлі людьми, який ратифікований ВРУ, є Конвенція Організації Об'єднаних Націй «Проти транснаціональної організованої злочинності», ухвалена резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. Ратифіковано Верховною Радою України 4 лютого 2004 р. Ідеться про сприяння співробітництву у справі більш ефективного запобігання транснаціональній організованій злочинності та боротьби з нею. Оскільки торгівля

людьми є транснаціональним злочиним, то вона підпадає під дію даного документа [9].

Цей документ регулює міждержавні взаємини у сфері протидії торгівлі людьми, а саме взаємодію між правоохоронними органами, для ефективного розслідування даного злочину та подальшої реабілітації постраждалих від злочину осіб. Так, у рамках Конвенції здійснюється обмін зібраною інформацією щодо виявленого злочину, а також технічна допомога та підготовка кадрів.

Держави – учасниці Конвенції прагнуть розробляти й оцінювати ефективність національних проєктів, а також виявляти та впроваджувати оптимальні види практики та політики, спрямовані на запобігання транснаціональній організованій злочинності.

Держави-учасниці прагнуть, відповідно до основних принципів свого внутрішнього законодавства, скорочувати наявні чи майбутні можливості для організованих злочинних груп діяти на законних ринках за використання доходів від злочинів, за допомогою вжиття належних законодавчих, адміністративних або інших заходів. Такі заходи повинні зосереджуватися на [9]:

а) зміцненні співробітництва між правоохоронними органами чи органами прокуратури та відповідними приватними організаціями, зокрема й із різних секторів економіки;

б) сприянні розробленню стандартів і процедур, призначених для забезпечення сумлінності в роботі публічних і відповідних приватних організацій, а також кодексів поведінки для представників відповідних професій, зокрема адвокатів, нотаріусів, консультантів із питань оподаткування та бухгалтерів;

в) запобіганні зловживанням із боку організованих злочинних груп процедурами торгів, що проводяться публічними органами, і субсидіями та ліцензіями, що видаються публічними органами для здійснення комерційної діяльності;

г) запобіганні зловживанням із боку організованих злочинних груп юридичними особами; такі заходи можуть передбачати:

д) створення публічного реєстру юридичних і фізичних осіб, що беруть участь у заснуванні юридичних осіб, керуванні ними та їх фінансуванні;

е) створення можливості позбавлення за рішенням суду чи за допомогою інших належних способів на розумний період часу осіб, засуджених за злочини, що охоплюються цією Конвенцією, права обіймати посади керівників юридичних осіб, зареєстрованих у межах їхньої юрисдикції;

є) створення національного реєстру осіб, позбавлених права обіймати посади керівників юридичних осіб;

ж) обмін інформацією, що міститься в реєстрах, зазначених у пп. пп. (г) (д) та (є) цього пункту, з компетентними органами інших держав-учасниць.

Держави-учасниці прагнуть сприяти реінтеграції в суспільство осіб, засуджених за злочини, що охоплюються цією Конвенцією.

Держави-учасниці прагнуть періодично проводити оцінювання існуючих правових документів і видів адміністративної практики з відповідних питань для виявлення їхньої вразливості з погляду зловживань із боку організованих злочинних груп.

Держави-учасниці прагнуть сприяти поглибленню розуміння суспільством факту існування, причин і небезпечного характеру транснаціональної організованої злочинності, а також загроз, створюваних нею. Відповідна інформація охоплює відомості про заходи для

сприяння участі населення в запобіганні такій злочинності та боротьбі з нею і може поширюватися у відповідних випадках через засоби масової інформації [9].

Кожна держава-учасниця повідомляє Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй назву й адресу органу або органів, які можуть надавати іншим державам-учасницям допомогу в розробленні заходів щодо запобігання транснаціональній організованій злочинності.

Держави-учасниці, у визначених випадках, співробітничать одна з одною і з відповідними міжнародними та регіональними організаціями в розробленні та сприянні вжиттю заходів, зазначених у цій статті. Це передбачає участь у міжнародних проєктах, спрямованих на запобігання транснаціональній організованій злочинності, наприклад шляхом поліпшення умов, що визначають уразливість груп населення, які перебувають у несприятливому соціальному становищі, з погляду діяльності транснаціональних організованих злочинних груп [9].

Конвенція про примусову чи обов'язкову працю № 29. Генеральна конференція Міжнародної організації праці, скликана в Женеві Адміністративною радою Міжнародного бюро праці, на своїй чотирнадцятій сесії 10 червня 1930 р. Ратифікована ВРУ 10 серпня 1956 р. [11].

Оскільки форми експлуатації, передбачені у ст. 149 КК України, включають примусову працю, то було б доцільно звернути увагу на ст. 2 вищезазначеної Конвенції.

У розумінні цієї Конвенції термін «примусова, чи обов'язкова, праця» означає будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи під загрозою якогось покарання і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг.

Проте термін «примусова, чи обов'язкова, праця» у розумінні цієї Конвенції не охоплює:

а) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають на підставі законів про обов'язкову військову службу та застосовують для робіт суто воєнного характеру;

б) будь-яку роботу чи службу, що є частиною звичайних громадянських обов'язків громадян цілком самоврядної країни;

с) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають від якої-небудь особи внаслідок вироку, винесеного рішенням судового органу, за умови, що ця робота чи служба виконуватиметься під наглядом і контролем державних властей і що зазначена особа не буде віддана або передана в розпорядження приватних осіб, компаній чи товариств;

д) будь-яку роботу чи службу, що її вимагають в умовах надзвичайних обставин, тобто в разі війни або лиха, або загрози лиха, як-от пожежі, повені, голод, землетрус, сильні епідемії чи епізоотії, навалі шкідливих тварин, комах чи паразитів рослин і взагалі обставини, що ставлять під загрозу або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови всього або частини населення;

е) дрібні роботи обштинного характеру, тобто роботи, що виконуються для прямої користі колективу членами даного колективу і які тому можуть вважатися звичайними громадянськими обов'язками членів колективу за умови, що саме населення або його безпосередні представники мають право висловити свою думку про доцільність цих робіт [11].

Отже, даний документ був розроблений для запобігання та протидії експлуатації праці, яка є однією з форм торгівлі людьми, передбаченої ст. 149 КК України.

Верховною Радою України було ратифіковано ще багато міжнародних нормативно-правових документів щодо протидії торгівлі людьми, серед них можна виділити Конвенцію Ради Європи «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства», ратифіковану 20 червня 2012 р., та Конвенцію «Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці» № 182, ратифіковану 5 жовтня 2000 р., та інші [12; 13].

Окрім того, в Україні діє Міжнародна організація з міграції (далі – МОМ) Агентства ООН з питань міграції. Програма протидії торгівлі людьми МОМ в Україні розпочала свою роботу в 1998 р. з метою допомогти Уряду України та громадськості в зусиллях із протидії торгівлі людьми та забезпечення доступу постраждалих до допомоги та правосуддя. МОМ застосовує системний підхід до вирішення проблеми торгівлі людьми та проводить роботу в чотирьох взаємопов'язаних напрямках [14].

МОМ приділяє особливу увагу запобіганню торгівлі людьми у співпраці з державними установами в галузі соціальної політики й освіти, правоохоронними органами, іншими міжнародними організаціями, а також мережею організацій громадянського суспільства по всій території України.

З метою підвищення доступу постраждалих від торгівлі людьми до правосуддя МОМ надає комплексні послуги з розвитку потенціалу системи кримінального правосуддя в Україні, зокрема поліції, слідчих, прокурорів і судових органів. Це передбачає тематичні тренінги, технічну допомогу, установлення робочих контактів із країнами транзиту та призначення, сприяння взаємній правовій допомозі, управління ресурсами, надання обладнання, зміцнення механізмів захисту постраждалих/свідків тощо. МОМ також співпрацює з Державною міграційною службою України та Державною прикордонною службою України для підвищення можливостей ідентифікації потенційних постраждалих від торгівлі людьми на кордонах країни і покращення співпраці зі спеціалізованими підрозділами поліції [14].

Партнерство лежить в основі всіх заходів МОМ із протидії торгівлі людьми. Робота із широким колом партнерів, зокрема з різними державними установами, міжнародними організаціями, громадянським суспільством, приватними компаніями та фізичними особами. Пожвавлення співробітництва між ними є ключем до ефективних дій, спрямованих на протидію торгівлі людьми в Україні та зміцнення національного внеску та відповідальності в цій сфері.

Представництво МОМ в Україні координує заходи із запобігання, інформування населення разом із Коаліцією із протидії торгівлі людьми, до складу якої входить 31 неурядова організація [14].

Отже, можна зробити висновок, що разом із національним законодавством в Україні досить широко застосовується міжнародна практика, яка закріплює за кожною з держав-учасниць загальноприйняті принципи щодо протидії торгівлі людьми, а також установлює правила взаємин правоохоронних органів у даній сфері, містить норми щодо всебічної взаємної підтримки та забезпечення технічними засобами й обміном інформацією органів. які здійснюють розслідування справ, що стосуються торгівлі людьми, і основне – містить положення щодо реабілітації та допомоги для постраждалих від даного злочину осіб.

Україна є країною походження, транзиту та призначення в торгівлі чоловіками, жінками та дітьми. Зростає також

проблема внутрішньої торгівлі людьми. За даними дослідження, проведеного на замовлення МОМ, понад 230 000 українців постраждали від торгівлі людьми з 1991 р., що робить Україну однією з основних країн походження постраждалих від сучасного рабства в Європі [14].

Оскільки сама торгівля людьми як негативне соціальне явище постійно адаптується до зміни суспільних відносин, законодавство у сфері запобігання та протидії їй усе ще є недосконалим, існує нагальна необхідність у дослідженні перспектив його розвитку.

Так, 6 вересня 2018 р. було здійснено великий крок для вдосконалення чинного законодавства щодо протидії торгівлі людьми, оскільки було внесено зміни до ст. 149 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за даний злочин. Зміни було внесено для узгодження норми з міжнародним стандартом [15].

Однак внесення змін до норми ще не означає ефективності боротьби проти злочину. За останні роки у зв'язку із ситуацією, яка склалась на сході України, громадяни нашої держави потрапляють у групу ризику від злочину, передбаченого ст. 149 КК України. Так само впливає на різкий зріст виїзду за кордон громадян України складна економічна ситуація. Тому правоохоронним органам треба вжити заходів щодо більш пильного контролю під час перетинання кордону громадянами України, а також мети його здійснення.

Варто звернути увагу на офіційні дані Міністерства внутрішніх справ України щодо статистики розслідувань торгівлі людьми за останні роки.

З лютого 2022 р. по жовтень 2023 р. виявлено 264 кримінальних правопорушення за ознаками статті про торгівлю людьми. У рамках цих розслідувань 169 трафікерів отримали статус підозрюваних [16].

На базі Європолу створено Українську оперативну групу, до якої залучено 12 європейських країн, представників Єврокомісії та Фронтекс. Створено міжнародну інформаційно-комунікаційну платформу для запобігання торгівлі людьми.

Отже, можна сказати, що правоохоронні органи докладають багато зусиль для подолання цієї проблеми на території України, справді, порівняно з попередніми роками, кількість осіб, потерпілих від злочину торгівлі людьми, скоротилась, це є позитивним елементом в чинному законодавстві України.

Варто зазначити, що в Україні діють установи, окрім МОМ, щодо боротьби та протидії торгівлі людьми. До інституційної системи та ключових урядових установ у сфері протидії торгівлі людьми в Україні належать: Міністерство соціальної політики, Міжвідомча рада з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми, Експертна робоча група з питань запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми, регіональні ради, Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді, Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Генеральна прокуратура України, Верховний Суд та судова система України, Державна служба зайнятості України, навчальні заклади й органи освіти.

На основі аналізу міжнародного та вітчизняного досвіду у сфері протидії торгівлі людьми доцільно буде запропонувати державну стратегію протидії торгівлі людьми, яка базуватиметься на таких чотирьох концептуальних засадах, як:

1. Удосконалення законодавства та дій правоохоронних органів.

2. Зміна статусу особи та підтримка групи ризику.
3. Підвищення рівня поінформованості громадськості, особливо осіб групи ризику.
4. Кваліфікована допомога потерпілим від торгівлі людьми.

Перша засада полягає в тому, що на основі ґрунтовного аналізу міжнародного та вітчизняного досвіду щодо протидії торгівлі людьми можемо запропонувати два успішні адміністративно-правові механізми: перший – американський, другий – шведський (європейський). Ще однією важливою складовою частиною першого пункту запропонованої нами стратегії є необхідність сприяти заохоченню та підтримці міжнародного співробітництва і технічної допомоги в запобіганні торгівлі людьми та в боротьбі з нею, зокрема проводити кампанії за ратифікацію міжнародних пактів і конвенцій із прав людини в тих країнах, які ще не зробили цього. Щодо успішної реалізації другого пункту стратегії першочергового значення надаємо потребі створення національних комісій з охорони та заохочування прав людини, особливо представників найуразливіших груп.

Для досягнення мети, зазначеній у третьому пункті, визначимо такі заходи з підвищення рівня поінформованості громадськості щодо явища торгівлі людьми, особливо осіб групи ризику: спонукати релігійні та світські організації до активності у справі інформування їхніх членів і громадськості про нелюдський характер існуючих форм експлуатації; домагатись підвищення зацікавленості засобів масової інформації; заручатись підтримкою відомих громадських діячів; домагатись підвищення рівня занепокоєності щодо практики експлуатації та її наслідків для здоров'я й розвитку людей, які є її жертвами, серед груп, що обстоюють інтереси жінок, споживачів та індустрії туризму; проводити кампанії стосовно контролю за спеціальним маркуванням товарів, які несуть інформацію про невикористання дитячої праці під час їх виготовлення [17, с.78].

Четвертий пункт полягає в гарантуванні державного захисту особам, що долучаються до протидії торгівлі людьми, і особам, які постраждали від торгівлі людьми. Також визначальною є потреба в постійному здійсненні моніторингу фактів торгівлі людьми загалом і окремих їх видів.

Звісно, в Україні діє велика кількість нормативно-правових актів, які регулюють соціальне забезпечення постраждалих осіб, профілактику злочинів, взаємодію з міжнародними правоохоронними органами щодо протидії торгівлі людьми, але було б доцільно створити єдиний апарат або орган, який би регулював дане питання із застосуванням як національного, так і міжнародного законодавства та взаємодіяв із судовою системою України.

Висновки. Дослідження правової бази, яка регулює діяльність правоохоронних органів України у сфері протидії торгівлі людьми, свідчить про її комплексність і ефективність. Її сила полягає в поєднанні національних законодавчих актів із міжнародними правовими документами, а також у налагодженій системі міжнародного співробітництва правоохоронних структур, що включає обмін оперативною інформацією та взаємну технічно-матеріальну допомогу.

Конституція України є основоположним законодавчим актом, який визначає людське життя головною цінністю держави, тому в її інтересах лежить захист та підтримка осіб, які є постраждалими від даного злочину.

Останніми роками, згідно з офіційними даними МВС України, у сфері застосування оновленого законодавства України та міжнародного законодавства, ратифікованого ВРУ, щодо протидії торгівлі людьми було здійснено позитивні кроки та зрушення, оскільки кількість розкритих злочинів зросла, потерпілих від даного злочину вдвічі менше порівняно з попередніми роками.

Список використаних джерел

1. Дядюра К. О. Засоби протидії торгівлі людьми: міжнародно-правовий досвід. *Форум права*. 2007. № 2. С. 48–53.
2. Загальна декларація прав людини, ухвалена Генеральною Асамблеєю 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 11.12.2024).
3. Висвітлення в засобах масової інформації проблеми торгівлі людьми. URL: <https://www.osce.org/uk/secretariat/36902?download=true> (дата звернення: 13.12.2024).
4. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791 (дата звернення: 15.12.2024).
5. Про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами : Конвенція ООН від 02.12.1949 р. № 995–162. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162 (дата звернення: 13.12.2024).
6. Про громадянські та політичні права : Міжнародний пакт від 16.12.1966 р. № 995–043. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 18.12.2024).
7. Про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок : Конвенція від 18.12.1979 р. № 995–207. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (дата звернення: 18.12.2024).
8. Протидія торгівлі людьми : збірник законодавчих актів. Видання оновлене та доповнене. Київ, 2016. 120 с. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/edinburgh/files/5_0410.pdf (дата звернення: 16.12.2024).
9. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного везу мігрантів по суші, морю і повітря) : Закон України від 04.02.2004 р. № 1433–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1433-15> (дата звернення: 15.12.2024).
10. Про заходи щодо протидії торгівлі людьми : Конвенція Ради Європи № 994–858. Ратифікація від 21.09.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858 (дата звернення: 15.12.2024).
11. Про примусову чи обов'язкову працю : Конвенція № 29. Ратифікація від 10.08.1956 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_136 (дата звернення: 15.12.2024).
12. Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : Конвенція Ради Європи № 994–927. Ратифікація від 20.06.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927 (дата звернення: 15.12.2024).

13. Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці : Конвенція № 182. Ратифікація від 05.10.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166 (дата звернення: 15.12.2024).
14. Протидія торгівлі людьми. *Міжнародна організація з міграції*. URL: <http://iom.org.ua/ua/protidiya-torgivli-lyudmi> (дата звернення: 13.12.2024).
15. Про внесення зміни до ст. 149 Кримінального кодексу України щодо приведення у відповідність з міжнародними стандартами : Закон України від 06.09.2018 р. № 2539–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2539-viii> (дата звернення: 13.12.2024).
16. Карпенко Т. За два роки в Україні від торгівлі людьми постраждали 215 громадян, з них 23 – діти (02.12.2023). URL: <https://uworld.news/news/ za-dva-roky-v-ukraini-1006886.html> (дата звернення: 13.12.2024).
17. Лукач Н. М. Концептуальні засади запобігання та протидії торгівлі людьми в Україні. *Грані*. Львів, 2015. № 7. С. 75–78.

References

1. Diadiura, K. O. (2007). Zasoby protydii torhivli liudmy: mizhnarodno-pravovyi dosvid [Measures to Counter Human Trafficking: International Legal Experience]. *Forum prava*. № 2. S. 48–53 [in Ukrainian].
2. Zahalna deklaratsiia prav liudyny, pryiniata Heneralnoi Asambleiei vid 10.12.1948 r. [Universal Declaration of Human Rights. Adopted by the General Assembly on 10.12.1948]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (data zvernennia: 11.12.2024) [in Ukrainian].
3. Vysvitlennia v zasobakh masovoi informatsii problemy torhivli liudmy [Highlighting the Problem of Human Trafficking in Mass Media]. Retrieved from: <https://www.osce.org/uk/secretariat/36902?download=true> (data zvernennia: 13.12.2024) [in Ukrainian].
4. Protokol pro poperedzhennia i prypynennia torhivli liudmy, osoblyvo zhinkamy i ditmy, i pokarannia za nei, shcho dopovniue Konventsiiu Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti, pryiniaty rezolutsiiei 55/25 Heneralnoi Asamblei vid 15.11.2000 [Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, Supplementing the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime. Adopted by General Assembly Resolution 55/25 of 15.11.2000]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791 (data zvernennia: 15.12.2024) [in Ukrainian].
5. Pro borotbu z torhivleiu liudmy i z ekspluatatsiieiu prostytutsii tretimy osobamy: Konventsiia OON vid 02.12.1949 № 995–162 [Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others. Adopted on 02.12.1949 № 995–162]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162 (data zvernennia: 13.12.2024) [in Ukrainian].
6. Pro hromadianski ta politychni prava: Mizhnarodnyi pakt vid 16.12.1966 № 995–043 [International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted on 16.12.1966 № 995–043]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (data zvernennia: 18.12.2024) [in Ukrainian].
7. Pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii stosovno zhinkok: Konventsiia vid 18.12.1979 № 995–207 [Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women. Adopted on 18.12.1979 № 995–207]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (data zvernennia: 18.12.2024) [in Ukrainian].
8. Protydiia torhivli liudmy: zbirnyk zakonodavchykh aktiv, vydannia onovlene ta dopovnene [Combating Human Trafficking: A Collection of Legislative Acts, Updated and Supplemented Edition] (2016). Kyiv. Retrieved from: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/edinburgh/files/5_0410.pdf (data zvernennia: 16.12.2024) [in Ukrainian].
9. Pro ratyfikatsiiu Konventsii Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti ta protokoliv, shcho yii dopovniuiut (Protokolu pro poperedzhennia i prypynennia torhivli liudmy, osoblyvo zhinkamy i ditmy, i pokarannia za nei i Protokolu proty nezakonnoho vvozu mihrantiv po sushi, moriu i povitriiu): Zakon Ukrainy vid 04.02.2004 № 1433–IV [Law of Ukraine on the Ratification of the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime and its Supplementary Protocols (Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, and the Protocol Against the Smuggling of Migrants by Land, Sea, and Air). Adopted on 04.02.2004 № 1433–IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1433-15> (data zvernennia: 15.12.2024) [in Ukrainian].
10. Pro zakhody shchodo protydii torhivli liudmy: Konventsiia Rady Yevropy № 994–858. Ratyfikatsiia vid 21.09.2010 [Council of Europe Convention on Action Against Trafficking in Human Beings. № 994–858. Ratified on 21.09.2010]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858 (data zvernennia: 15.12.2024) [in Ukrainian].
11. Pro prymusovu chy oboviazkovu pratsiu: Konventsiia № 29. Ratyfikatsiia vid 10.08.1956 [Forced or Compulsory Labour Convention № 29. Ratified on 10.08.1956]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_136 (data zvernennia: 15.12.2024) [in Ukrainian].
12. Pro zakhyst ditei vid seksualnoi ekspluatatsii ta seksualnoho nasylstva: Konventsiia Rady Yevropy № 994–927. Ratyfikatsiia vid 20.06.2012 [Council of Europe Convention on the Protection of Children Against Sexual Exploitation and Sexual Abuse № 994–927. Ratified on 20.06.2012]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927 (data zvernennia: 15.12.2024) [in Ukrainian].
13. Pro zaboronu ta nehaini zakhody shchodo likvidatsii naihirshykh form dytiachoi pratsi: Konventsiia № 182. Ratyfikatsiia vid 05.10.2000 [Worst Forms of Child Labour Convention № 182. Ratified on 05.10.2000]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166 (data zvernennia: 15.12.2024) [in Ukrainian].
14. Protydiia torhivli liudmy. *Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii* [Combating Human Trafficking. *International Organization for Migration*]. Retrieved from: <http://iom.org.ua/ua/protidiya-torgivli-lyudmi> (data zvernennia: 13.12.2024) [in Ukrainian].
15. Pro vnesennia zminy do st. 149 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo pryvedennia u vidpovidnist z mizhnarodnyimi standartamy [Law of Ukraine on Amendments to Article 149 of the Criminal Code of Ukraine to Align it with International

Standards]: Zakon Ukrainy vid 06.09.2018 № 2539–VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2539-viii> (data zvernennia: 13.12.2024) [in Ukrainian].

16. Karpenko, T. (2023). *Za dva roky v Ukraïni vid torhivli liudmy postrazhdaly 215 hromadian, z nykh 23 – dity* [Over Two Years, 215 Citizens, Including 23 Children, Have Suffered from Human Trafficking in Ukraine]. Retrieved from: <https://uworld.news/news/za-dva-roky-v-ukraini-1006886.html> (data zvernennia: 13.12.2024) [in Ukrainian].

17. Lukach, N. M. (2015). *Kontseptualni zasady zapobihannia ta protydii torhivli liudmy v Ukraïni* [Conceptual Foundations of Prevention and Counteraction to Human Trafficking in Ukraine]. *Hrani*. Lviv. № 7. S. 75–78 [in Ukrainian].

Dragonenko Anna,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Criminal Law and Criminology of the Faculty № 1

(*Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi*)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8353-2341>

**PREVENTION AND COMBAT TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS:
INTERNATIONAL AND NATIONAL DIMENSIONS**

The article examines international and national normative and legal acts in the field of combating trafficking in human beings, and determined which of them is really effective and which require revision. It is established that powerful international organizations are taking measures to counteract trafficking in human beings by adopting regulatory and legal acts that could actually counteract the problem, as well as contain provisions on protection and assistance to the victims of this crime. Such a document, in particular, is the Council of Europe Convention on Measures to Counteract Trafficking in Human Beings and others. An important element in combating trafficking in human beings is the creation of international organizations aimed at protecting and assistance to affected persons, as well as comprehensive assistance to eradicating this problem around the world. Thus, the UN Agency for Migration has established an international migration organization, the center of which operates on the territory of Ukraine. This organization pays special attention to the prevention of human trafficking in cooperation with state institutions in the field of social policy and education, law enforcement agencies, other international organizations, as well as a network of civil society organizations throughout Ukraine.

It was established that in recent years, according to the official data of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, in the field of application of the updated legislation of Ukraine and international legislation ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine on combating human trafficking, positive steps and shifts have been made, as the number of solved crimes has increased and the number of victims of this crime has increased half less compared to previous years.

Key words: *trafficking in human beings, exploitation, victim, counteraction to human trafficking, prevention.*

УДК 343.432

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-4-12-9>**Потоцький Мирослав Михайлович,**

доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2

Криворізького навчально-наукового інституту

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2979-9114>

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ГРОМАДЯНСЬКЕ ЗАТРИМАННЯ

У статті досліджено питання кримінальної відповідальності за незаконне громадянське затримання. Зазначено, що громадянське затримання, як вид суспільно корисного поводження громадян, виключає кримінальну відповідальність лише за дотримання законних умов здійснення затримання. Зазначено, що дії «цивільних» осіб, які пов'язані із громадянським затриманням, не можуть охоплюватись складом кримінального правопорушення, передбаченого в частині 1 статті 371 Кримінального кодексу України. Запропоновано запровадити кримінальну відповідальність за незаконне громадянське затримання, тобто таке затримання, яке здійснюється всупереч установленим законом підставам або установленій законом процедури.

Ключові слова: затримання, громадянське затримання, законне затримання, незаконне затримання, громадянський арешт.

Постановка проблеми. Відповідно до положень ст. 38 Кримінального кодексу України (далі – КК України), ст. 207 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), будь-хто, безпосередньо після вчинення посягання, має право затримати особу за підозрою в учиненні кримінального правопорушення. Зміст ст. 371 КК України передбачає кримінальну відповідальність за завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою. У доктрині кримінального права більшість дослідників уважає, що суб'єкт даного кримінального правопорушення спеціальний, отже, дана норма не охоплює протиправні дії «цивільних» осіб. На додаток до вищезазначеного наголошуємо, що на практиці поняття «уповноважена службова особа» (у контексті затримання) тлумачиться надто обмежено. Даним поняттям здебільшого позначаються суто особи, які здійснюють досудове розслідування (слідчий, дізнавач). Виходить так, що в разі здійснення завідомо незаконного затримання, наприклад, працівником патрульної поліції, оперативним співробітником, поліцейським офіцером громади тощо, їхні дії можуть не кваліфікуватись за ст. 371 КК України. Можна вважати, що незаконне громадянське затримання варто кваліфікувати за ст. 146 КК України. На наш погляд, з огляду на характер обмеження особистої свободи, короткочасність затримання та специфічність його мети, такий шлях до встановлення істини у справі, в окремих випадках, може виявитись хибним. Натепер дослідження можливостей кваліфікації незаконного громадянського затримання є необхідним як для надання правової оцінки діям цивільних осіб, так і для надання оцінки діям службових осіб, які через звичай правозастосовної практики не сприймаються як службові особи, уповноважені на здійснення кримінального процесуального затримання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі питання сутності кримінального процесуального затримання та відповідальності за незаконне здійснення такого затримання у своїх роботах розглядали низка науковців. Так, О.С. Бісюк наголошує на розмежуванні затримання у кримінально-процесуальному та кримінально-правовому розумінні [1]. У дисертаційній роботі С.Г. Блинської «Кримінально-правова природа затримання особи, що вчинила злочин, як обставини, що виключає злочинність діяння» цінним видається формулювання авторкою визначення поняття «затримання особи» та дослідження даної процесуальної дії крізь призму суспільної користі [2]. Цікавими виглядають наукові позиції В.С. Затолочного щодо визначення поняття «завідомості» у контексті ст. 371 КК України та відмежування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 371 КК України, від суміжних складів кримінальних правопорушень [3]. Значний внесок у дослідження окремих аспектів кримінальної відповідальності за завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою внесла О.С. Шнипко. У своїх працях авторка наголошує на конкретизації й удосконаленні правових приписів, що стосуються затримання, приводу, домашнього арешту, тримання під вартою [4; 5]. У більшості робіт увага вчених була зосереджена на дослідженні тонкощів кваліфікації дій службових осіб під час здійснення затримання особи. Поза увагою залишилось питання кваліфікації дій «цивільних» осіб у разі здійснення ними незаконного громадянського затримання.

Мета статті. Задумом цієї статті є дослідження необхідності та можливостей кваліфікації незаконного громадянського затримання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень Конституції України кожна людина має право

на свободу й особисту недоторканність. За загальним правилом арешт (*кримінальне процесуальне затримання – курсив М. П.*) та тримання під вартою допускаються лише з попереднім судовим контролем і тільки на підставах та в порядку, установлених законом [6].

Згідно з доктриною правової держави та «правління права» держава не лише зобов'язана дотримуватися власних законів, а й не може допускати яких-небудь актів сваволі стосовно своїх громадян. Недоторканність особи означає фізичну безпеку, тобто свободу від арешту або позбавлення волі. Якщо права та свободи утискалися внаслідок зловживання ними з боку іншої особи, держава надає можливість першій особі захистити свої права всіма способами, не забороненими законом [7, с. 82–83].

С.Г. Блинська відзначає, що суспільна корисність, соціальна цінність затримання особи, що вчинила злочин, полягає в тому, що ця діяльність, по-перше, сприяє здійсненню принципу невідворотності кримінальної відповідальності за вчинений злочин, по-друге, усуває небезпеку скоєння затриманою особою нових злочинів [2, с. 3]. Авторка визначила затримання як гарантований і охоронюваний державою, заснований на нормах кримінального права самостійний вид суспільно корисного та правомірного поведіння громадян, що виключає кримінальну та будь-яку іншу відповідальність за шкоду, якої завдано особі внаслідок її затримання [2, с. 16]. Однак такий вид суспільно корисного поведіння громадян виключає кримінальну відповідальність лише в разі дотримання законних умов здійснення затримання.

Як пише Ю.В. Орел, особа, що вчинила злочин, як і будь-яка інша особа, користується всіма правами людини і громадянина, передбаченими та гарантованими їй Конституцією України. У зв'язку із цим посягання на її особисту недоторканність, свободу пересування та право на вільний вибір місця перебування має відбуватися лише в суворій відповідності із законом [8, с. 92]. З огляду на суворість такого заходу примусу, як затримання особи, законодавець установив обмежені підстави для його застосування та регламентовану процедуру.

Так, чинним КК України передбачено кримінальну відповідальність за завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371). Основним безпосереднім об'єктом даного кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують законну діяльність правоохоронних органів у частині застосування передбачених кримінальним процесуальним законом затримання, приводу, домашнього арешту, тримання під вартою особи під час досудового розслідування. Додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт – воля особи [9, с. 920].

Автори науково-практичного коментаря КК України відзначають, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України, є особа, яка провадить досудове слідство [9, с. 931]. Щодо цього О.С. Шнипка зауважила, що якщо йдеться про законне затримання, відповідно до положень ст. 207 КПК України (*громадянське затримання*), у такому разі суб'єктом *кримінального правопорушення*, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України, може бути будь-яка фізична осудна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років (*загальний суб'єкт*) [4, с. 6; 5, с. 78]. Не можемо підтримати таку позицію

з огляду на те, що громадяни, у разі здійснення затримання, не є представниками правоохоронних органів, отже, не є службовими особами. Затримання особи за підозрою в учиненні кримінального правопорушення є радше видом суспільно корисної діяльності, процедура здійснення якої знайшла відбиття в КК України та КПК України. На наш погляд, дії «цивільних» осіб, які пов'язані із громадянським затриманням, не можуть охоплюватись складом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України.

На додаток до зазначеного буде не зайвим з'ясувати сутність поняття «завідомості» у контексті незаконних затримань уповноваженими службовими особами. В.С. Затолочний пише, що використання в диспозиції ч. ч. 1 та 2 ст. 371 КК України цієї ознаки свідчить про усвідомлення особою об'єктивно наявних якостей, властивостей учиненого нею діяння, його фактичних ознак, вказує на можливість скоєння завідомо незаконних затримання, приводу, домашнього арешту або тримання під вартою тільки із прямим умислом. З огляду на усвідомленість службовими особами протиправності дій, яка ґрунтується на своєрідній презумпції обізнаності таких осіб у процедурних питаннях, можна з упевненістю стверджувати, що зазначені особи цілком усвідомлюють не тільки небезпечність, але й протиправність учинених діянь [3, с. 185]. Отже, ознака «завідомості» вимагає від суб'єкта затримання обізнаності з підставами затримання та його процедурою. Такі вимоги є неприйнятними для цивільних осіб у контексті застосування затримання.

Відповідно до положень кримінального процесуального закону кожен має право затримати будь-яку особу за таких умов: у разі вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення; безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його скоєнні. Дане правило не застосовується щодо осіб, зазначених у ст. ст. 482, 482² КПК України [10]. Зазначені правові положення стосуються кримінального процесуального затримання, яке можуть здійснювати «цивільні особи» (громадянське затримання), тобто ті особи, які не охоплюються поняттям «уповноважена службова особа».

Одним із найбільш значущих проблемних аспектів кваліфікації дій осіб, які здійснили завідомо незаконне затримання, є визначення кола осіб, які уповноважені на його здійснення (відповідно до положень КПК України – це уповноважені службові особи). У доктрині кримінального права є позиція, відповідно до якої, якщо незаконне затримання здійснили працівники правоохоронних органів, які не провадять досудове слідство, їхні діяння, за наявності необхідних ознак, треба розцінювати як службові злочини [9, с. 931]. У цьому контексті, дещо відходячи від основної проблематики, потрібно вказати на те, що особою, уповноваженою на здійснення кримінального процесуального затримання, є не суто особа, яка здійснює досудове розслідування. У зв'язку із цим убачається, що і суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України, мають бути не суто особи, які провадять досудове розслідування. Уважається, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 371 КК України, є будь-який працівник правоохоронного органу, право на затримання якому надано законом (Закон України «Про Національну поліцію», Закон України «Про

Національну гвардію України», Закон України «Про Державну прикордонну службу України» тощо).

Якщо вести мову про суб'єкта незаконного громадянського затримання, то, на наш погляд, суб'єкт має бути загальним. Як виняток, з огляду на особливості правозастосовної практики, натепер такими суб'єктами можуть бути і службові особи, які через звичаї правозастосовної практики не сприймаються як службові особи, уповноважені на здійснення кримінального процесуального затримання.

У разі протидії злочинцю кримінальний закон ставить під правовий захист тих, хто затримує злочинця, визнає правомірним завдання шкоди цим особам за дотримання умов [2, с. 11]. Відповідно до положень ст. 38 КК України не визнаються кримінально протиправними дії потерпілого й інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і доставлення її відповідним органам влади, якщо водночас не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи [11]. Так, якщо вести мову про криміналізацію незаконного громадянського затримання, варто чітко розмежувати (передусім хоча б на доктринальному рівні) законні дії потерпілого й інших осіб безпосередньо після скоєння посягання, спрямовані на затримання особи, від незаконних дій, які порушують порядок громадянського затримання та від протиправних дій, які охоплюються складом злочину, передбаченого ст. 146 КК України.

Положення ст. 207 КПК України встановлюють процедуру (алгоритм дій) для осіб, які здійснили громадянське затримання. Так, кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) і затримав відповідну особу в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 207 КПК України, зобов'язаний: негайно доставити її до уповноваженої службової особи; або ж негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється в учиненні кримінального правопорушення [10].

У кримінальному процесуальному законі відсутня вказівка та чіткі (граничні) строки такого доставлення або ж повідомлення. Однак під оціночним терміном «негайно», імовірно, законодавець мав на увазі розумний строк, тобто строк, який є об'єктивно необхідним для виконання процесуальної дії [10].

Уважаємо, що є доцільною регламентація граничних строків громадянського затримання (строків доставлення затриманої особи до уповноваженої службової особи або ж повідомлення про факт затримання). Пропонується такий граничний строк визначити в п'ять годин. Так, кожен, хто не є уповноваженою службовою особою і затримав особу за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, зобов'язаний негайно (не пізніше п'яти годин) доставити її до уповноваженої службової особи або негайно (не пізніше п'яти годин) повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у скоєнні кримінального правопорушення. Внесення таких змін до законодавства дозволить мінімізувати зловживання правами під час громадянського затримання та загалом підвищить рівень правової визначеності в регламентації обмеження свободи під час затримання [12, с. 191].

П.Л. Фріс пише, що криміналізація – це процес виявлення суспільно небезпечних видів людської

поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості та доцільності кримінально-правової боротьби з ними та закріплення їх у законі про кримінальну відповідальність як злочинів [13, с. 20]. Кримінальне законодавство Королівства Норвегія передбачає відповідальність за незаконний громадянський арешт. Так, особа, яка винна в позбавленні іншої особи свободи способом, який вона без достатніх підстав вважає законним, або в разі, коли арешт здійснено на законних підставах, однак особа, яка виконує такий арешт, нехтує законною процедурою, або хто допомагає та підбурює такий злочин – підлягає штрафу, арешту чи позбавленню волі на строк не більше трьох місяців [14, с. 218].

З огляду на вищевказане пропонуємо запровадити кримінальну відповідальність за незаконне громадянське затримання, тобто таке затримання, яке здійснюється всупереч установленим законом підставам або ж усупереч установленій законом процедурі.

Убачається, що така норма має міститися в розділі III Особливої частини КК України. Даний розділ присвячений охороні від злочинних посягань на волю, честь і гідність особи, які виступають родовим об'єктом включених до розділу складів злочинів [9, с. 338]. З огляду на суспільну користь такої процесуальної дії, як громадянське затримання, та санкцію ч. 1 ст. 371 КК України, уявляється, що незаконне громадянське затримання має бути кримінальним проступком.

Уважаємо за доцільне запропонувати внесення змін до даного розділу, доповнити його ст. 146² в такій редакції:

«Ст. 146². Незаконне громадянське затримання

1. Безпідставне затримання особи за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, учинене неуповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) або з порушенням процедури такого затримання – карається пробацийним наглядом на строк до трьох років або обмеженням волі на той самий строк».

Здійснення незаконного громадянського затримання може проявлятися у здійсненні затримання за відсутності законних підстав, однак із дотриманням законної процедури затримання (добросовісна помилка), або ж за наявності законних підстав, однак поза законною процедурою затримання.

Пропонуємо такий порядок розмежування законного громадянського затримання / незаконного громадянського затримання (ст. 146² КК України) / незаконного позбавлення волі (ст. 146 КК України) (табл. 1).

Особа, яка здійснює громадянське затримання, має суспільно корисну мету – затримує потенційного правопорушника. Беручи за основу наші пропозиції, за умови лише відсутності законних підстав для затримання або ж лише порушення процедури громадянського затримання, така особа буде нести відповідальність за ст. 146² КК України (кримінальний проступок), а не за ст. 146 КК України (нетяжкий злочин).

Висновки. Натепер особа, яка здійснює суспільно корисну дію – затримання потенційного правопорушника, підозрюваного у скоєнні кримінального правопорушення, за відсутності законних підстав для такого затримання (які тлумачаться надто обмежено) або з порушенням вимог процедури затримання, може понести кримінальну відповідальність за ст. 146 КК України.

Пропозиції щодо розмежування кваліфікації законного громадянського затримання/незаконного громадянського затримання/незаконного позбавлення волі

№ з/п	Наявність підстав для громадянського затримання (ч. 2 ст. 207 КПК України)	Доставлення до уповноваженої службової особи чи повідомлення уповноваженої службової особи	Відповідальність
1.	Законні підстави	Невідкладно	Кримінальна протиправність діяння виключена (ч. 1 ст. 38 КК України)
2.	Законні підстави	З порушенням процедури (вимоги невідкладності)	146 ² КК України
3.	Законні підстави	З порушенням процедури (вимоги невідкладності) протягом тривалого часу (довше 5 годин)	146 КК України
4.	Законні підстави відсутні	Невідкладно	146 ² КК України
5.	Законні підстави відсутні	Без доставлення та повідомлення	146 КК України

Пропонуємо внесення змін до КК України, доповнення його *ст. 146²* в такій редакції: «*Ст. 146². Незаконне громадянське затримання 1. Безпідставне затримання особи за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, учинене неуповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) або з порушенням процедури такого затримання – карається пробачійним наглядом на строк до трьох років або обмеженням волі на той самий строк*».

Здійснення незаконного громадянського затримання може проявлятися у здійсненні затримання за відсутності законних підстав, однак із дотриманням законної процедури затримання (добросовісна помилка), або ж за наявності законних підстав, однак поза законною процедурою затримання.

Перспективними напрямками подальших розвідок можуть бути дослідження кваліфікуючих ознак незаконного громадського затримання, дослідження міри примусу під час застосування кримінального процесуального затримання.

Список використаних джерел

1. Тимофеев Д. О., Бісюк О. С. Затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення: кримінально-правовий та кримінально-процесуальний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2024. Вип. 82 (3). С. 33–39.
2. Блинська С. Г. Кримінально-правова природа затримання особи, що вчинила злочин, як обставини, що виключає злочинність діяння : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 20 с.
3. Затолочний В. С. Кримінальна відповідальність за завідомо незаконне затримання, привід, домашній арешт, тримання під вартою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2022. 212 с.
4. Шнипко О. С. Кримінально-правове дослідження злочину завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 282 с.
5. Шнипко О. С. Суб'єкт злочину завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою. *Юридична наука*. 2017. № 6. С. 64–87.
6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.12.2024).
7. Конституційне (державне) право зарубіжних країн : навчальний посібник / В. Бесчастний та ін. Київ : Знання, 2007. 467 с.
8. Орел Ю. В. До питання про звільнення від кримінальної відповідальності за затримання особи, що вчинила злочин. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2017. Вип. 2 (2). С. 90–93.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі та ін. 2 вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком-Інтер, 2018. 1104 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 р. № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 05.12.2024).
11. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 р. № 2341–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.12.2024).
12. Потоцький М. М. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення : дис. ... докт. філософії : 12.00.09. Кропивницький, 2022. 275 с.
13. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. Вип. 1. С. 19–28.
14. Наумова О. С. Регламентация відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини в законодавстві України та окремих країн Європейського Союзу: порівняльний аспект. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 1. С. 215–221.

References

1. Tymofieiev, D. O., & Bisiuk, O. S. (2024). Zatrymannia osoby, shcho vchynyla kryminalne pravoporushennia: kryminalno-pravovyi ta kryminalno-protseualnyi aspekt [Detention of a person who has committed a criminal offense: criminal law and criminal procedure aspects]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia "Pravo"*. Vyp. 82 (3). S. 33–39 [in Ukrainian].
2. Blynska, S. H. (2006). Kryminalno-pravova pryroda zatrymannia osoby, shcho vchynyla zlochyn, yak obstavyny, shcho vykliuchaie zlochynnist diiania [The criminal-legal nature of the detention of a person who committed a crime as a circumstance that excludes the criminality of the act]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Zatolochnyi, V. S. (2022). Kryminalna vidpovidalnist za zavidomo nezakonne zatrymannia, pryvid, domashnii aresht, trymannia pid vartoiu [Criminal liability for knowingly unlawful detention, pretext, house arrest, detention]. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
4. Shnytko, O. S. (2017). Kryminalno-pravove doslidzhennia zlochynu zavidomo nezakonni zatrymannia, pryvid, domashnii aresht abo trymannia pid vartoiu (st. 371 KK Ukrainy) [Criminal legal investigation of the crime of knowingly illegal detention, pretext, house arrest or detention (Article 371 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Shnytko, O. S. (2017). Subiekt zlochynu zavidomo nezakonni zatrymannia, pryvid, domashnii aresht abo trymannia pid vartoiu [Subject of the crime knowingly unlawful detention, pretext, house arrest or detention]. *Yurydychna nauka*. № 6. S. 64–87 [in Ukrainian].
6. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28.06.1996 № 254k/96-VR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 08.12.2024) [in Ukrainian].
7. Beschastnyi, V. M., Filonov, O. V., Subbotin, V. M., Pashkov, S. M. (2007). Konstytutsiine (derzhavne) pravo zarubizhnykh krain [Constitutional (state) law of foreign countries]: navch. posib. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
8. Orel, Yu. V. (2017). Do pytannia pro zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti za zatrymannia osoby, shcho vchynyla zlochyn [On the issue of exemption from criminal liability for the detention of a person who committed a crime]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia "Yurydychni nauky"*. Vyp. 2 (2). S. 90–93 [in Ukrainian].
9. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine] / D. S. Azarov, V. K. Hryshchuk, A. V. Savchenko ta in.; za zah. red. O. M. Dzhuzhii, A. V. Savchenka, V. V. Chernieia. 2-he vyd., pererob. i dopov. (2018). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
10. Kryminalnyi protseualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651–VI [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of 13.04.2012 № 4651–VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (data zvernennia: 05.12.2024) [in Ukrainian].
11. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2341–III vid 5 kvitnia 2001 roku [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine № 2341–III dated April 5, 2001]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia: 05.12.2024) [in Ukrainian].
12. Pototskyi, M. M. (2022). Zatrymannia osoby za pidozroiu u vchynenni kryminalnoho pravoporushennia [Detention of a person on suspicion of committing a criminal offense]: dys. ... dokt. filosofii: 12.00.09. Kropyvnytskyi [in Ukrainian].
13. Fris, P. L. (2014). Kryminalizatsiia i dekriminalizatsiia u kryminalno-pravovii politytsi [Criminalization and decriminalization in criminal law policy]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*. Vyp. 1. S. 19–28 [in Ukrainian].
14. Naumova, O. S. (2016). Rehlementatsiia vidpovidalnosti za nezakonne pozbavlennia voli abo vykradennia liudyny u zakonodavstvi Ukrainy ta okremykh krain Yevropeiskoho Soiuzu: porivnialnyi aspekt [Regulation of liability for unlawful deprivation of liberty or kidnapping in the legislation of Ukraine and individual countries of the European Union: a comparative aspect]. *Istoryko-pravovyi chasopys*. № 1. S. 215–221 [in Ukrainian].

Pototskyi Myroslav,

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Criminal Law Disciplines

Faculty № 2 of Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2979-9114>

ON THE QUESTION OF CRIMINAL LIABILITY FOR ILLEGAL CIVIL DETENTION

The article is devoted to the study of the possibility of qualifying illegal civil detention. It is indicated that civil detention, as a type of socially beneficial treatment of citizens, excludes criminal liability only if the legal conditions for detention are observed. It is noted that the actions of "civilians" related to civil detention cannot be included in the composition of the criminal offense provided for in Part 1 of Article 371 of the Criminal Code of Ukraine. It is emphasized that the sign of "intention" requires the subject of detention to be aware of the grounds for detention and its procedure. Therefore, such requirements are unacceptable for civilians in the context of the application of detention. It is emphasized that the subject of illegal civil detention must be general. As an exception, given the peculiarities of law enforcement practice, today, such subjects may also be officials who, due to the customs of law enforcement practice, are not perceived as officials authorized to carry out criminal procedural detention. It is noted that it is worth distinguishing the lawful actions of the victim and other persons immediately after the commission of the offense, aimed at detaining a person, from illegal actions that violate the procedure for civil detention and from unlawful actions that are covered by the crime provided for in Article 146 of the Criminal Code of Ukraine. It is proposed to introduce criminal liability for illegal civil detention, that is, such detention that is carried out contrary to the grounds established by law or contrary to the procedure established by law. Considering

the possibility of introducing criminal liability for illegal civil detention of a person, it is seen that such a norm should be located in Section III of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. A proposal is made to supplement the Criminal Code of Ukraine with Article 146² as follows: “Article 146². Unlawful civil detention 1. Unjustified detention of a person on suspicion of committing a criminal offense, committed by an unauthorized official (a person who is granted the right by law to carry out detention) or in violation of the procedure for such detention, is punishable by probationary supervision for a term of up to three years, or restriction of liberty for the same term”.

Key words: *detention, civil detention, lawful detention, unlawful detention, citizen's arrest.*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.9.016.2+343.98.06 (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-4-12-10>

Богучарова Олена Іванівна,

доктор психологічних наук, доцент,

професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5617-9175>

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТАКТ: ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДОПИТУ

У статті порушується проблема незгодженості наукових підходів до концептуального визначення явища «психологічний контакт» у контексті криміналістики, юридичної (правової)/судової психології та комунікативістики. Наголошується, що наявне розмаїття дефініцій стосується як розуміння сутності концепту, так і процесу налагодження психологічного контакту. Дані суперечності призводять до невизначеності в теорії дослідження явища психологічного контакту та складнощів у практичній діяльності слідчого, зокрема низької ефективності результативності допиту. Автором обґрунтовується необхідність використання міждисциплінарного комплексу знань і рекомендацій криміналістики, психологічної науки, комунікативної теорії та практики, що мають бути адаптовані до специфіки слідчої діяльності, у якій вони реалізуються, та підвищуватимуть успішність і ефективність таких слідчих дій, як допит.

Ключові слова: психологічний контакт, допит, слідчі дії, комунікативістський підхід, криміналістичний підхід, психологічний підхід.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану в Україні загострюється протистояння розслідуванню з боку суб'єктів злочинної діяльності. Досить часто це проявляється в тому, що кримінальні провадження не мають перспективи завершення. Труднощі в розслідуванні злочинів зазвичай зумовлені наявністю нездоланих суперечностей у показаннях учасників кримінального процесу, сумнівів у їхній достовірності, численних відмовах від попередніх свідчень, наданих начебто під тиском сторони обвинувачення, а також браком речових доказів і неможливістю остаточно встановити винних у злочині осіб. Звідти підвищується «ціна» криміналістичної тактичної майстерності слідчих у проведенні допиту, їхньої комунікативної компетентності в налагодженні психологічного контакту з допитуваними, що стає одним із важливих запобіжників «розвалу» справи в суді.

Допит є одним із найбільш поширених засобів отримання доказової інформації в системі слідчих дій. Очевидно, питання майстерності проведення допиту, ефективності встановлення контакту з допитуваною особою, отже, і балансу інтересів боротьби зі злочинністю, з одного боку, та забезпечення прав і свобод людини і громадянина, з іншого, мають обов'язково бути включеними до порядку денного слідчих, прокурорів, суддів. Недарма обвинувальний підхід, вплив силової логіки й тактики ще й досі, попри сформований гро-

мадянський запит на захист прав, честі й гідності, простежуються в діяльності органів дізнання. Для усунення, принаймні зменшення застосування поліцейських заходів примусу у Правилах етичної поведінки поліцейських і фахових наукових рекомендаціях з питань професійного спілкування наголошується, що поліцейським необхідно розвивати в собі якості розсудливості, відкритості, плекати почуття справедливості, комунікативної компетентності [1; 2]. Отже, нині провідним завданням для слідчих органів Національної поліції України, що постає як у край актуальне, стає вдосконалення практики розкриття та розслідування злочинів, запровадження сучасних видів і методів криміналістичної тактики проведення допиту з урахуванням того, що допит є найбільш психологізованою слідчою дією.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Психологічні особливості проведення допиту, зокрема проблема його контактності, неодноразово висвітлювалися у працях криміналістів, правників і психологів. Вітчизняними дослідниками в галузі криміналістики приділено багато уваги питанням методики й тактики проведення допиту, особливостям установа психологічного контакту з допитуваною особою, зокрема й залежно від її процесуального статусу. Проте дослідження останніх десятиріч у сфері судової, юридичної психології та комунікативістики у правоохоронній діяльності [3; 4], практика європейських правоохоронних органів [5]

свідчать про необхідність перегляду концептуальних підходів до допиту, особливо в частині його психологічної, комунікативної та правової ефективності.

Мета статті. Опис номенклатури тих ознак явища «психологічного контакту» з допитуваною особою, що підвищують ефективність допиту – слідчої (розшукової) дії як такої.

Виклад основного матеріалу. Допит – це багатоаспектна слідча (розшукова) дія, яка містить процесуальний, організаційний, криміналістичний, психологічний і тактичний плани. Допит є однією з найбільш інформативних, але водночас складних і потенційно психічно витратних слідчих (розшукових) дій. Правильна й чітка організація та планування проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії суттєво впливають на процес розслідування, уможливають з'ясування всіх обставин кримінального правопорушення. У ст. ст. 223–226, 232, 256 чинного Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України визначено загальні правила проведення допиту у кримінальному провадженні [6]. Проте, звісно, слідча практика набагато складніша. З огляду на визначення допиту у криміналістиці («регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, що спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі» [7, с. 280]), очевидно, що контакти, взаємодія, стосунки, поряд із речовими доказами, мають виступати одним із вирішальних чинників його ефективності. Загалом завдяки процесуальній і непроцесуальній діяльності учасників кримінального провадження в розпорядженні слідчого опиняються як матеріальні, так і ідеальні сліди злочину. Звісно, кожен слідчий/слідча хотіли б мати повну картину злочину, складену суто тільки на підставі матеріальних слідів. Та, на жаль, це майже неможливо в сучасних умовах. Зовнішні обставини, умисел, підозрювані, самі жертви, сторонні люди часто стають на заваді цьому. Тому слідчі змушені звертатися до показань жертви, очевидців події, свідків, потерпілих, підозрюваних, тобто застосовувати ідеальні сліди злочину. Це тим більш необхідно, якщо злочин учинено в умовах неочевидності або матеріальні сліди зруйновано, пошкоджено, знищено. Та й законодавець у ч. 1 ст. 84 КПК чітко сформулював конкретну вимогу про те, що доказами залежно від способу і процесуального режиму отримання можуть бути тільки показання, речові докази, документи, висновки експертів, незалежно від того, отримані вони в результаті гласних чи негласних слідчих (розшукових) дій [6, с. 226].

Отже, окрім речових доказів, документів, висновків експертів існує й інший спосіб отримання відомостей, що мають значення для досудового розслідування, а саме – показання від осіб, що володіють цими відомостями. Тобто йдеться, зокрема, про тактичні прийоми встановлення психологічного контакту з допитуваною особою.

У вітчизняній науці встановлення психологічного контакту – невід'ємний етап робочої стадії допиту. Психологічний контакт, на думку вчених, – це найбільш сприятлива психологічна атмосфера допиту, що позитивно впливає на взаємодію та стосунки між учасниками, налаштування на спілкування [8]. Як відомо, робоча стадія допиту має два етапи: «вільної розповіді» та «запитання – відповіді». Зауважимо, зарубіжна модель робочої стадії допиту дещо відрізняється від вітчизняної [9]. У психологічному аспекті основними завдан-

нями слідчих на стадії допиту «вільної розповіді» є, по-перше, діагностика допитуваної особи, принаймні оцінювання типу її особистості; по-друге, початкове випробування системи тактико-психологічних прийомів, що сприяють одержанню правдивої інформації. Звичайно, зазначені прийоми «працюють» у системі сприятливого емоційного тла – обов'язкового компонента психологічного контакту, що має бути створений слідчим. Основними завданнями слідчих на стадії допиту «запитання – відповіді» є: заповнення прогалин вільної розповіді з уточненням деяких висловлювань і усуненням суперечностей; підтримка мнемічної активності допитуваної особи для найповнішого відтворення окремих епізодів; одержання контрольних даних для перевірки й оцінювання показань; детекція причин замовчування окремих обставин події зі сприянням у подоланні «бар'єрів замовчування» і «зняттям» його мотивації; викриття завідомо неправдивих показань зі здійсненням правомірного психологічного впливу на допитувану особу з метою одержання правдивих показань. На заключній стадії допиту враховуються обставини, пов'язані як із психологічними особливостями, так і із законодавчими приписами. Закон (ч. 3 ст. 145, ч. 2 ст. 170 КПК України) [6] вимагає фіксації у протоколі допиту всіх одержаних показань «за можливості дослівно».

Водночас для слідчих на всіх стадіях допиту головне – це майстерна фахова робота з людиною як допитуваною особою, щоб отримати якомога правдиві показання, вірогідні свідчення, надійні підтвердження слідчих версій. Зміст цієї фахової роботи слідчих становлять: впорання із завданням вивчення й оцінювання допитуваних осіб, встановлення та налагодження з ними психологічних контактів, вправне застосування психологічного впливу. Під час допиту, звичайно, найбільшою проблемою є також те, як добре збереглися в пам'яті жертви або свідків подробиці події; наскільки підозрювана особа йде на контакт, бажає розповісти обставини події. Отже, ефективність допиту, де слідчий має зберігати ініціативу, залежатиме від усіх вищезазначених процесів.

Попри, здавалося б, очевидну необхідну однозначність у дефініціях явища психологічного контакту, у науковій літературі він визначається по-різному. Тому і з показниками ефективності допиту не все так однозначно. Наприклад, якщо суть психологічного контакту, на думку правника, полягає в тому, що контакт виступає чинником успішного досягнення цілей спілкування та виникнення відчуття задоволення, зняття напруження в його учасників [10] унаслідок заходів «вентильовання» атмосфери допиту, релаксації та відновлення довіри [11], то, очевидно, слідчі та правники орієнтуються передусім на критерії нормалізації взаємин із людьми як учасниками провадження, з якими вони вступають у контакт. Але наскільки обставини кримінального правопорушення, що підлягають з'ясуванню в досудовому розслідуванні, буде викрито в такому тлумаченні контакту, неочевидно. Так, припустимо, ідеться про винуватість судді в одержанні неправомірної вигоди. Зазвичай наголошується, що в жодному разі слідчому, прокурору під час проведення першого допиту необхідно з тактичних міркувань застосувати прийоми викриття брехні, оскільки це може зумовити суттєві труднощі з можливістю встановлення психологічного контакту з підозрюваним і отриманням належних доказів, які б підтверджували винуватість судді у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної ви-

годи. Тобто тут «контакт» у практиці діяльності слідчого пов'язується не з викриттям вини підозрюваного «по гарячих слідах» як найбільш доказового елементу факту правопорушення, а з імовірністю встановлення «гарних відносин» та з позитивною атмосферою проведення допиту. Коли автори наводять такі міркування щодо зазначеного, вони зазвичай нехтують використанням психологічних і тактичних можливостей ефектів раптовості, несподіванки та визнанням своєї провини підозрюваними за цих умов. Тому вільне й неправдиве розкриття всіх обставин учиненого злочину саме на першому допиті може стати на заваді успішному завершенню провадження [12].

У тому ж ключі подано не менш відомий опис психологічного контакту як способу, що зумовлює отримання доказової інформації, яка сприяє встановленню об'єктивної істини та високої культури судочинства, що відображає демократичні принципи останнього [8, с. 34]. Справді, встановлення об'єктивної істини – провідне завдання слідчих. Проте занадто часто слідчим не вистачає речових доказів, показання неправдиві, а злочин учинено за нез'ясованих обставин. Тому «оголений» – поза належними доказовими матеріальними слідами психологічний контакт навряд чи сприятиме встановленню істини у відкритому провадженні.

Інший поширений підхід. Криміналісти понад усе схильні визначати допит як прийом, що скеровують окремі тактичні методи, які містять психологічну складову частину [13; 14]. Одним із таких тактичних прийомів, зокрема, виступає налагодження психологічного контакту з допитуваною особою. Іноді психологічний контакт залежно від етапів і стадій слідчих дій – це і прийом, чи комбінація прийомів, і операція, й підхід [15]. Проте коли говорять про тактичний прийом, завжди є посилання на його раціональність, ефективність і доцільність, що відображено в наукових доробках різних криміналістів [16; 17]. Водночас явище психологічного контакту не обмежується сферою правосуддя, навпаки, досить поширене, тому й має емоційну, побутову та навіть корегуально-психотехнічну компоненту. Зовсім не дивно, що під час допиту з опорою на використання психологічного контакту як тактичного прийому часто бракує раціональності й ефективності. Досить буде підрахувати типові помилки слідчих, що супроводжують допит, як-от: намагання дізнатися в найкоротший термін якомога найбільше; втручання в розповідь, постійне виправлення; надмірна емоційність, нагнітання страху, залякування; акцент на сугестивних запитаннях, які підказують відповідь; використання конформізму особи як чутливості до групових утисків, натиску більшості проти меншості тощо [18]. Проте помилок припускаються не лише слідчі, а й допитувані особи. Дехто з них із важкістю йде на контакт, у деякого труднощі із запам'ятовуванням, виникають упередження й ілюзії, а дехто навмисно приховує важливі відомості [19]. Загалом, з огляду на технологічний підхід, за якого психологічний контакт – це тактична операція, що поєднує серію тактичних прийомів, які забезпечують формування правильної позиції допитуваного під час надання правдивих і повних показань, слідчим потрібно докласти значних зусиль, щоб довести допитуваним важливість надання правдивих показань. Здійснюється це зазвичай за допомогою, наприклад, демонстрації фотографій і предметів, пов'язаних зі злочиним, його наслідками, переконання в невідворотності покарання, застосування заходів безпеки тощо [20]. Інші правники відзначають, що встановлення психологічного кон-

такту – це не самостійний криміналістичний прийом, а умова й основа застосування спеціальних прийомів, розроблених криміналістичною наукою [21]. Однак використання спеціальної криміналістичної термінології у визначенні психологічного явища контакту вносить часто плутанину, формулює такі дефінітивні визначення, що є взаємовиключними.

У криміналістичному підході під встановленням психологічного контакту розуміється також і ділова угода, взаємодія для отримання інформації в рамках слідчих дій [22] або узгоджені ділові взаємини слідчого та допитуваної особи, які виникають на основі правильної процесуальної позиції слідчого та відповідної поведінки допитуваної особи. Тож поряд із суто криміналістичним підходом частина правників убачає в терміні «контакт» універсальне поняття, концепт, що є аналогом професійної комунікації слідчих зі зворотним зв'язком. Так, В. Баранчук під «психологічним контактом» розуміє «ситуаційно зумовлений двосторонній (багатосторонній) взаємозв'язок між особами, що беруть участь у проведенні слідчих (розшукових) і судових дій» [22, с. 14]. Далі автор конкретизує: такий зв'язок «утворений за допомогою психологічного механізму скерованого впливу на підставі сприятливої психологічної атмосфери спілкування, що має на меті досягнення взаєморозуміння, подолання негативного психологічного ставлення та змінення обраної позиції в бік узгодженості» [22, с. 14]. Припустимо, що сталася кримінальна подія – убивство. Однак, оскільки в більшості кримінальних проваджень про вбивства свідки-очевидці відсутні, винні зазвичай вдаються до різних дій для приховування або інсценування вбивств і їхніх слідів. Як-от внесення змін в обстановку, надання їй такого вигляду, який би, на думку інсценувальника, відповідав модельованій події. Очевидно, що не всі ознаки уявної моделі з об'єктивних причин вдається «підігнати» під реальність і знищити чи змінити всі ознаки реальної події. За таких умов слідчі переважно мають рухатись не в бік узгодженості позицій із підозрюваною особою, а радше, спираючись на власні інтелектуальні ресурси, намагатися побудувати моделі реальної події, перевірити їх на доказовість і ухвалювати рішення про завершення розпізнавання події з усіма правовими наслідками [23]. До того ж очікувати на вірогідні свідчення навряд чи доцільно, бо вбивцям особливо притаманні егоїзм, агресивність, жорстокість, упертість, цинізм, побутова розбещеність, риси нехтування почуттями, громадським обов'язком. Доречним тут є й зауваження, що психологічний контакт не є взаємодією в точному значенні цього терміна, оскільки не має якоїсь площини спільного виконання будь-яких дій. Ясна річ, психологічний контакт не обов'язково приводить до згоди допитуваного давати свідчення. Контакт лише створює відповідну ділову атмосферу допиту, необхідну для подальшої взаємодії [8]. Українські правники замість опису психологічного контакту посилаються на терміни «комунікативний» і «емоційний», розглядають їх як різновид ділової міжособистісної комунікації зі зворотним зв'язком. Указують на відмінності та зазвичай підкреслюють, що термін «психологічний» передбачає загальне емоційне налаштування на допит, а емоційний/комунікативний – обмін інформацією, почуттями, настановами у процесі допиту [8; 11; 14; 15].

У науковій літературі, окрім криміналістичного підходу до дефініції контакту, трапляються спроби співвіднесення тактичних прийомів із феноменологією психічних явищ, що мають місце під час допиту. Ува-

жається, що психологічний контакт іноді важливіший, ніж підготовлена тактика допиту. Зазвичай психологи підкреслюють, що під час проведення допиту не потрібні складні психологічні міркування, бо вистачить практичних спостережень (боязкий, агресивний, спритний, «профі»). Із цим пов'язаний вибір індивідуального підходу під час допиту (як-от нейтральна тема з метою заспокоєння боязкого; директивне, підкреслене та рішуче переміщення від загальних розмов до події зі зловмисником-професіоналом). Тут психологічний контакт – це взаємозв'язок і взаємодія слідчого з допитуваними у вигляді емоційного, психологічного, інтелектуального впливу слідчого [24]. Психологічна інтерпретація в такому разі дозволяє зрозуміти мотивацію допитуваної особи, її бажання йти на контакт і взаємодіяти. На думку Л. Мороз і С. Яковенка [18], установлення психологічного контакту – це цілеспрямована, запланована діяльність слідчого з організації й управління рухом інформації у процесі спілкування, що має на меті створення умов, які забезпечують розвиток контакту в потрібному для досягнення поставленої мети напрямі. Розрізняючи психологічний контакт від процесу його встановлення, зазначимо, що процес заснований на довірі, переконанні, що допит буде проведений об'єктивно, попри те, що допит не є спілкуванням рівних. Справді, допит передбачає перевагу слідчого, яка підтримується його/її владною позицією, спеціальними знаннями, дотриманням закону і поліцейської етики [1–3; 8]. Тоді змістом діяльності щодо налагодження контакту є відносини співробітництва та взаєморозуміння (довіри), засновані на прагненні до єдиної мети (принаймні збігу цілей на окремих етапах), взаємній повазі під час обміну інформацією [15]. У такому розумінні допит максимально наближається до західних моделей процесуального інтерв'ю [25], які ґрунтуються на «фазовому підході», де чітко розмежовуються необовинувальну й обвинувальну моделі – інтерв'ю та допит. Необовинувальні – це бажані, обвинувальні – необхідні під час допиту чи інтерв'ю, але лише тоді, коли є беззаперечні докази вини. Існування «культури визнання винуватості» (“confession culture of guiltiness”) у системах правоохоронної діяльності та кримінального правосуддя в багатьох країнах поряд із відсутністю підготовки слідчих, досвіду використання правниками різних методів розслідування злочинів і гуманних способів отримання інформації щодо обставин, що мають значення для кримінального провадження, усе ще є звичним явищем, яке стимулює практику зловживання правами особи з метою одержання від неї швидкого визнання вини.

Тому однією з найскладніших залишається проблема, пов'язана із тлумаченням і застосуванням ст. 373 Кримінального кодексу (далі – КК) України [6]. Сутність цієї статті є відмежування згаданих у ній незаконних дій як способу вчинення примушування давати показання від різноманітних тактичних і психологічних прийомів проведення допиту, що спрямовані на зміну позиції допитуваного і не є водночас кримінально караним примушуванням. Допоки можливість відмежувати погрози від «іншого незаконного психологічного впливу» щодо суті способу злочинного примушування давати показання, хоч і зменшується, але цілком не усувається.

Отже, очевидне багатоголосся у визначенні явища контакту, що можна було б пояснити конкурентністю підходів, змагальністю шкіл, платформ, якщо б не одне «але». Дотепер під час проведення слідчих дій правоохоронні органи різних країн, зокрема й України, продовжують використовувати методи, основою яких є психологічні маніпуляції з підозрюваними, жертвами, свідками, що націлені на спонукання підозрюваних до визнання своєї провини [5; 25; 26]. У дослідженнях зарубіжних науковців перелічено номенклатурний список із примусових допитувальних технік, що використовуються в поліцейському розслідуванні [25]. Загалом дослідники довели, що слідчі різних країн західного світу, зокрема правових систем США, Великої Британії, спираються на різні маніпулятивні методи психологічного впливу, тиску, примусу. І хоча в Україні зізнання не остаточний довід у визначенні міри покарання, однак слідчі зацікавлені в ньому. У таких випадках явище психологічного контакту під час допиту перетворюється на одну з маніпулятивних технік [27]. У зв'язку із цим як західна, так і вітчизняна системи кримінального правосуддя наводять незаперечні докази того, що кінцевим результатом застосування примусових маніпулятивних методів допитування є помилкові обвинувачення.

Висновки:

1. Отже, процесуальні, тактичні, психологічні аспекти допиту потребують подальшої концептуалізації з метою вдосконалення слідчих дій і формулювання криміналістично та психологічно обґрунтованих рекомендацій працівникам органів дізнання та досудового слідства для підвищення ефективності допиту як однієї з основних слідчих дій.

2. Відомо, що особливої значущості допиту надає контактність, яка перетворює його на найбільш психологізовану слідчу дію, бо у процес допиту органічно включено психологічний компонент – особистісні риси допитуваної особи та слідчого, особливості взаємодії та взаємовпливу, соціальний контекст, тип кримінального правопорушення. Психологічний контакт як важливий елемент отримання вірогідних свідчень зумовлює складність допиту як процесуальної дії, тому що встановлення контакту з допитуваними передбачає не лише індивідуальний підхід до людини під час вирішення оперативно-службових завдань, а й також потребує від слідчих майстерного опанування методики і тактики проведення допиту.

3. Психологічний контакт із допитуваними у науковій літературі визначається по-різному. Узагальнюючи наукові напрацювання, підкреслимо, що досі немає єдиного підходу до розуміння явища психологічного контакту. Незважаючи на належну розробленість теми, залишається низка суперечливих питань. Передусім вони стосуються, з одного боку, дефініції та тлумачення сутності психологічного контакту, закономірностей процесу його встановлення та підтримання, з іншого – визначення критеріїв його ефективності під час допиту. Звісно, складнощі спричинені міждисциплінарністю явища, застосування якого перебуває в межах криміналістики, але неможливе без використання знань і досягнень психологічної науки, теорії комунікативних практик.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Правил етичної поведінки політиків від 09.11.2016 р. № 1576–16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text>.
2. Пам'яті прем'єр-міністра Національної політики України: Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійної діяльності політичних діячів МВС України / І. Клименко та ін. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2017.

3. Цільмак О. Складові комунікативної компетентності слідчих органів національного розслідування Національної поліції України. *Причорноморські психологічні студії*. 2017. № 2. С. 85–90.
4. Мілорадова Н. Психологічні основи професіогенезу слідчих : монографія. Харків : ФОП Бровін, 2018.
5. *Investigative Interviewing Explained* / T. Green et al. Lexis : Nexis Butterworths, 2004.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 р. № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
7. Шепітько В. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : Харків юридичний, 2007. 432 с.
8. Шепітько В. Юридична психологія : підручник. 2-ге вид., переробл. і доп. Харків : Право, 2008. 240 с.
9. From interrogations to investigative interviewing. *Rule of Law*. UiO : University of Oslo. URL: https://www.jus.uio.no/smr/om/ia/dok/invest_int_concept_note.pdf.
10. Кубарев І. Сутність поняття психологічного контакту. *Право України*. 2020. № 11. С. 46–54.
11. Чорний Г., Кравець К. Особистісні характеристики реалізації попиту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 580–582.
12. Досудове розслідування кримінальних проступків : методичні рекомендації / С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019.
13. Давченко Т. Тактика допиту у кримінальних провадженнях доведення до банкрутства (ст. 219 КК України). *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 310–316.
14. Єфімов М. Особливості встановлення психологічного контакту при проведенні допиту під час розслідування злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 200–204.
15. Синоверська Т. Тактичні прийоми допиту під час розслідування жорстокого поведіння з тваринами. *Юридична психологія*. 2021. № 2 (29). С. 53–60.
16. Головкін С., Іщенко А. Криміналістична характеристика шахрайства відносно власності особи та її використання на початковому етапі розслідування : монографія ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013.
17. Черноус Ю. Психологічні основи реалізації тактичних прийомів. *Юридична психологія*. 2020. № 1 (26). С. 13–22.
18. Практична психологія у правоохоронній діяльності : навчально-методичні матеріали / П. Сопек ; перекл. із чеськ. Р. Магамедової ; за ред. Л. Мороз, С. Яковенко. Київ : Міжн. фонд «Відродження» та «Схід – Схід: партнерство без кордонів», 2005.
19. Колеснікова І. Проблеми виникнення ілюзій у показаннях потерпілих під час сприйняття події злочину. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2016. № 20. С. 181–184.
20. Мальгіна А., Горбаньов І. Тактичні особливості допиту підозрюваних у створенні терористичної групи чи терористичної організації. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 272–277.
21. Серкевич І., Дільна З. Психологічні основи використання тактичних прийомів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 360–363.
22. Баранчук В. Проблеми побудови системи тактичних прийомів, що спрямована на встановлення психологічного контакту під час допиту. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2016. № 6 (1). С. 127–133.
23. Черечукіна Л., Теленков В. Особливості організації кримінального провадження за фактами вбивств на попередньому етапі розслідування : методичні рекомендації для практичних працівників ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013.
24. Смоков С. Психологічний вплив як необхідний елемент слідчої діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 148–152.
25. *Investigative Interviewing for Criminal Case*. CTI (Convention Against Torture Initiative) Training Tools by the Norwegian Center for Human Rights. University of Oslo in cooperation with the Norwegian Police University College. 2017. Vol. 1. P. 1–12. URL: https://cti2024.org/content/docs/CTI-Training_Tool_1-Final.pdf.
26. Осипенко І., Пророченко В. Використання можливостей невербальної інформації в розслідуванні злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 392–395.
27. Поліванова І. Психологічні і тактичні засади одночасного допиту кількох вже допитаних осіб. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2017. № 23. С. 155–157.

References

1. Pro zatverdzhennia Pravyl etychnoi povedinky politseiskykh [On the approval of the Rules of Ethical Behavior of Politicians] vid 09.11.2016 № 1576–16 (2016). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text> [in Ukrainian].
2. Klymenko, I. V., Shvets, D. V., Yevdokimova, O. O., & Posokhova, Ya. S. (2017). Pamiatka pratsivnyka Natsionalnoi polit-sii Ukrainy: Informatsiino-dovidkovi materialy z pytan profesiinoho spilkuvannia politseiskykh MVS Ukrainy [In memory of the Prime Minister of the National Policy of Ukraine: Information and reference materials on the professional activities of political figures of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. Kharkiv: Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].
3. Tsilmak, O. M. (2017). Skladovi komunikativnoi kompetentnosti slidchykh orhaniv dosudovoho rozsliduvannia Natsio-nalnoi polit-sii Ukrainy [Components of communicative competence of investigative bodies of the national investigation of the National Police of Ukraine]. *Prychornomorski psykhologichni studii*, 2, 85–90 [in Ukrainian].
4. Miloradova, N. E. (2018). Psykhologichni osnovy profesiogenezu slidchykh [Psychological foundations of the profession of investigators]: monohrafiia. Kharkiv: FOP Brovin [in Ukrainian].

5. Green, T., Ord, B., Shaw, G. (2004). *Investigative Interviewing Explained*. Lexis: Nexis Butterworths [in English].
6. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] vid 13.04.2012 № 4651-VI (2012). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
7. Shepitko, V. Yu. (2007). Kryminalistychna taktyka (systemno-strukturnyi analiz) [Forensic tactics (systemic and structural analysis)]: monohrafiia. Kharkiv: Kharkiv yurydychnyi [in Ukrainian].
8. Shepitko, V. I. (2008). *Yurydychna psykholohiia* [Legal psychology]: pidruchnyk. 2-he vyd., pererobl. i dopov. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
9. From interrogations to investigative interviewing. *Rule of Law*. UiO: University of Oslo. Retrieved from: https://www.jus.uio.no/smr/om/ia/dok/invest_int_concept_note.pdf [in English].
10. Kubariiev, I. V. (2020). Sutnist poniattia psykholohichnoho kontaktu [The essence of the concept of psychological contact]. *Pravo Ukrainy*, 11, 46–54 [in Ukrainian].
11. Chornyi, H. O., Kravets, K. O. (2023). Osobystisni kharakterystyky realizatsii popytu [Personal characteristics of demand realization]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 11, 580–582 [in Ukrainian].
12. Dosudove rozsliduvannia kryminalnykh prostupkiv [Pretrial investigation of criminal misdemeanors]: metod. rek. (2019) / S. S. Cherniavskiyi, M. S. Tsutskiridze, R. M. Dudarets ta in. Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
13. Davchenko, T. (2020). Taktyka dopytu u kryminalnykh provadzhenniakh dovedennia do bankrutstva (st. 219 KK Ukrainy) [Interrogation tactics in criminal bankruptcy proceedings (Article 219 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, 8, 310–316 [in Ukrainian].
14. Yefimov, M. M. (2020). Osoblyvosti vstanovlennia psykholohichnoho kontaktu pry provedenni dopytu pid chas rozsliduvannia zlochyniv proty moralnosti [Peculiarities of establishing psychological contact during interrogation during the investigation of crimes against morality]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnurishnikh sprav*, 1, 200–204 [in Ukrainian].
15. Synoverska, T. I. (2021). Taktychni pryimy dopytu pid chas rozsliduvannia zhorstokoho povodzhennia z tvarynamy [Tactical interrogation techniques during animal cruelty investigations]. *Yurydychna psykholohiia*, 2 (29), 53–60 [in Ukrainian].
16. Kryminalistychna kharakterystyka shakhraistva vidnosno vlasnosti osoby ta yii vykorystannia na pochatkovomu etapi rozsliduvannia [Forensic characteristics of fraud in relation to a person's property and its use at the initial stage of the investigation]: monohrafiia / S. V. Holovkin, A. V. Ishchenko; MVS Ukrainy, Luhan. derzh.un-t vnutr. sprav im. E. O. Didorenka (2013). Luhansk: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka [in Ukrainian].
17. Chornous, Yu. M. (2020). Psykholohichni osnovy realizatsii taktychnykh pryiomiv [Psychological foundations of the implementation of tactical techniques]. *Yurydychna psykholohiia*, 1 (26), 13–22 [in Ukrainian].
18. Praktychna psykholohiia u pravookhoronni diialnosti [Practical psychology in law enforcement]: navch.-metod. matly / P. Sopek (perekl. z chesk. R. P. Mahamedovoi); L. Moroz, S. Yakovenko; za red. L. I. Moroz, S. I. Yakovenko (2005). Kyiv: Mizhn. fond "Vidrodzhennia" ta "Skhid – Skhid: partnerstvo bez kordoniv" [in Ukrainian].
19. Kolesnikova, I. A. (2016). Problemy vynyknennia illiuzii u pokazanniakh poterpilykh pid chas spryiniattia podii zlochynu [Problems of the appearance of illusions in the testimony of the victims during the perception of the event of the crime]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Ser. "Pravo"*, 20, 181–184 [in Ukrainian].
20. Malhina, A. S., Horbanov, I. M. (2020). Taktychni osoblyvosti dopytu pidozriuvanykh u stvorenni terorystychnoi hrupy chy terorystychnoi orhanizatsii [Тактичні особливості допиту підозрюваних у створенні терористичної групи чи терористичної організації]. *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys*, 4, 272–277 [in Ukrainian].
21. Serkevych, I. R., Dilna, Z. F. (2023). Psykholohichni osnovy vykorystannia taktychnykh pryiomiv [Psychological foundations of the use of tactical techniques]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 5, 360–363 [in Ukrainian].
22. Baranchuk, V. V. (2016). Problemy pobudovy systemy taktychnykh pryiomiv, shcho spriamovana na vstanovlennia psykholohichnoho kontaktu pid chas dopytu [Problems of building a system of tactical techniques aimed at establishing psychological contact during interrogation]. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia ta praktyka*, 6 (1), 127–133 [in Ukrainian].
23. Osoblyvosti orhanizatsii kryminalnoho provadzhennia za faktamy vbyvstv na poperednomu etapi rozsliduvannia [Peculiarities of the organization of criminal proceedings on the facts of murders at the preliminary stage of the investigation]: metod. rekom. dlia prakt. pratsivn. / L. V. Cherechukina, V. H. Telenkov; MVS Ukrainy, Luhan. derzh.un-t vnutr.sprav im. E. O. Didorenka (2013). Luhansk: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka [in Ukrainian].
24. Smokov, S. M. (2015). Psykholohichni vplyv yak neobkhidnyi element slidchoi diialnosti [Psychological influence as a necessary element of investigative activity]. *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys*, 1, 148–152 [in Ukrainian].
25. *Investigative Interviewing for Criminal Case. CTI (Convention Against Torture Initiative) Training Tools by the Norwegian Center for Human Rights*, University of Oslo in cooperation with the Norwegian Police University College (2017). Vol. 1. P. 1–12. Retrieved from: https://cti2024.org/content/docs/CTI-Training_Tool_1-Final.pdf [in English].
26. Osypenko, I. P., & Prorochenko, V. V. (2019). Vykorystannia mozhlyvostei neverbalnoi informatsii u rozsliduvanni zlochyniv [Using the possibilities of non-verbal information in the investigation of crimes]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 6, 392–395 [in Ukrainian].
27. Polivanova, I. O. (2017). Psykholohichni i taktychni zasady odnochasnoho dopytu kilkokh vzhe dopytanykh osib [Psychological and tactical principles of simultaneous interrogation of several already interrogated persons]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Ser. "Pravo"*, 23, 155–157 [in Ukrainian].

Bohucharova Olena,

Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Social and Humanitarian
Disciplines Faculty № 1

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5617-9175>

PSYCHOLOGICAL CONTACT: TERMINOLOGICAL ISSUES AND INTERROGATION EFFECTIVENESS

The article problematizes the inconsistency scientific approaches to conceptual definition of the “psychological contact” phenomenon in the context of criminalistics, legal/ forensic psychology and communicativistics. Criminalistics’ approach defines the interrogation as tactical series and psychological contact as one of the tactics with psycho-behavioral components. Psychological approach defines the psychological contact as cooperative activity between the investigator and the “guilty” person with emotional, intellectual, psychological impacts of the investigator on the process and the results of the interrogation. Finally, communicative approach defines the psychological contact as ways of resolving conflict and the major factor determining its relevant interrogation’s effects. It is emphasized that the existing variety of definitions relates to both the understanding of the concept essence and the process of establishing the psychological contact. These contradictions between the approaches lead to uncertainty in the theory of studying the psychological contact’ phenomenon and to difficulties in the practical investigative activity in particular, low effectiveness of the interrogation results. It is found out that among factors, which determine whether psychological contact will have constructive or destructive impact on the process and the results of the interrogation, crucial is the type of relations between the investigator and the “guilty” person before their involvement in cooperative activity. Besides this follows from the fact that in the context of cooperative activity the type of relations between both interrogation’s parties as subjects of the legal relations is mediating investigator’s denying of the “confession culture of guiltiness”. The author substantiates the need to use the interdisciplines complex of knowledge and recommendations of criminalistics, psychological science, communicative theory and practice which should be adapted to the specifics of investigative activities in which they are implemented and they make it successful and effective interrogation.

Key words: *psychological contact, investigative activities, interrogation, communicative approach, criminalistics approach, psychological approach.*

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ОБМІН ДОСВІДОМ

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-4-12-11>

Зубенко Сергій Євгенович,

аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання
кримінальним правопорушенням факультету № 3

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4565-6552>

ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Статтю присвячено вивченню національного законодавства та міжнародних договорів і угод з метою визначення компетентних правоохоронних органів і їхніх повноважень у сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Встановлено, що до центральних органів України, уповноважених на здійснення міжнародного співробітництва, розгляд і направлення звернень про надання правової допомоги під час кримінального провадження, належать Офіс Генерального прокурора, зокрема підрозділ міжнародного співробітництва Офісу Генерального прокурора, відповідні підрозділи обласних прокуратур, які співпрацюють з компетентними установами іноземних держав і міжнародними організаціями, зокрема, здійснюють заходи щодо дотримання міжнародних договорів і угод України з питань міжнародного співробітництва, організують виконання та безпосередній розгляд запитів і клопотань про надання правової допомоги як від компетентних органів іноземних держав, так і національних правоохоронних органів, що провадять досудове розслідування, а також здійснюють координацію й організаційне забезпечення роботи компетентних органів України у сфері міжнародного співробітництва. До компетентних правоохоронних органів, що здійснюють міжнародне співробітництво належать:

1) компетентні установи іноземних держав, визначені міжнародними договорами й угодами (окружні суди, прокуратура, юстиція, поліція), а також міжнародні організації (Європол, Інтерпол, Міжнародний кримінальний суд);

2) правоохоронні органи України, уповноважені на надання правової допомоги та міжнародне співробітництво:

– центральні органи (Офіс Генерального прокурора, Міністерство юстиції України, Національне антикорупційне бюро України);

– органи, які відповідно до покладених на них обов'язків здійснюють міжнародне співробітництво (Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України тощо).

Ключові слова: міжнародне співробітництво, правова допомога, кримінальне провадження, досудове розслідування, правоохоронні органи, компетентні органи іноземних держав.

Постановка проблеми. Взаємодія держав щодо реалізації можливостей міжнародного співробітництва під час кримінального провадження здійснюється в особі компетентних правоохоронних органів, установ і міжнародних організацій. Співпраця в межах провадження досудового розслідування є важливим аспектом, що дозволяє протидіяти транснаціональним злочинам, забезпечувати кримінальне переслідування й удосконалювати механізми та методики розслідуван-

ня кримінальних правопорушень. Зважаючи на те, що міжнародне співробітництво здійснюється відповідно до національного законодавства, міжнародних договорів і угод, ратифікованих Україною, актуальним є визначення компетентних правоохоронних органів у сфері міжнародного співробітництва та надання правової допомоги, а також вивчення їхніх повноважень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правове регулювання міжнародного співробітництва Наці-

ональної поліції досліджене в науковій праці Є.В. Зозулі «Нормативно-правове регулювання міжнародного співробітництва органів Національної поліції України». Питання міжнародного співробітництва як складової частини протидії транснаціональній злочинності, зокрема взаємодія правоохоронних органів з компетентними органами іноземних держав і міжнародними організаціями, комплексно досліджене в дисертації Г.П. Жаровської «Теорія та практика протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні». Аналіз національного законодавства й участі України у формуванні міжнародно-правового механізму протидії транснаціональній злочинності проведено в дисертаційному дослідженні І. М. Леган «Теоретико-правові засади міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії транснаціональній злочинності».

Під час написання статті використовувалися загальнонаукові методи пізнання, зокрема методи аналізу та синтезу.

Мета статті. Проаналізувати національне законодавство та міжнародні договори й угоди з метою визначення компетентних правоохоронних органів і їхніх повноважень у сфері здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Компетенція національних правоохоронних органів, уповноважених на здійснення міжнародного співробітництва, визначена у Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України, законами, міжвідомчими та підзаконними актами, а також міжнародними договорами й угодами.

Відповідно до КПК України центральними органами, які мають повноваження у сфері міжнародного співробітництва, зокрема надання взаємної правової допомоги, є:

1) Офіс Генерального прокурора (звертається із запитом про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів);

2) Національне антикорупційне бюро (далі – НАБ) України (здійснює функції центрального органу України в досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, що віднесені до підслідності НАБ України);

3) Міністерство юстиції України (звертається із запитом судів про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час судового провадження та розглядає відповідні запити судів іноземних держав) [9].

Міжнародне правове співробітництво під час кримінального провадження здійснюється органами прокуратури України відповідно до Конституції України, чинного законодавства та міжнародних договорів, а також без договору у випадках, коли для належної реалізації завдань і функцій прокуратури необхідне застосування норм міжнародного права або взаємодія з іноземними державними інституціями чи міжнародними організаціями. Одним із досить важливих напрямів взаємодії органів прокуратури України з компетентними установами іноземних держав і міжнародними організаціями є виконання в межах компетенції прокуратури зобов'язань України за міжнародними договорами про міжнародно-правове співробітництво під час кримінального провадження, зокрема кримінальне провадження в порядку перейняття [10, с. 87]. Офіс Генерального прокурора виконує функції центрального органу України у сфері міжнародного співробітництва, який забезпечує реалізацію міжнародних договорів і угод щодо надання

правової допомоги, що полягає в отриманні та направленні запитів про надання правової допомоги, розгляд запитів органів досудового розслідування України щодо надання правової допомоги компетентними органами іноземних держав.

Згідно з наказом Офісу Генерального прокурора «Про організацію роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва» від 12 вересня 2023 ро. № 258, основними напрямками міжнародного співробітництва органів прокуратури України визначено:

1) виконання в межах компетенції органів прокуратури зобов'язань України за міжнародними договорами, які регулюють питання міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, зокрема щодо надання міжнародної правової допомоги, видачі осіб (екстрадиції), перейняття кримінального провадження та з інших питань, передбачених такими договорами;

2) співробітництво з Міжнародним кримінальним судом під час здійснення ним розслідування та судового розгляду, а також виконання інших повноважень, що випливають із зобов'язань України у зв'язку з визнанням Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду;

3) встановлення, підтримання та розвиток контактів із компетентними установами іноземних держав і міжнародними організаціями, проведення заходів міжнародного характеру (зустрічей, переговорів, конференцій, семінарів, круглих столів, тренінгів тощо), а також реалізацію проєктів і програм міжнародного співробітництва;

4) участь у підготовці міжнародних договорів України у сфері міжнародно-правового співробітництва під час кримінального провадження й актів законодавства із цих питань, а також удосконалення практики міжнародно-правового співробітництва, механізмів і процедур надання правової допомоги [17].

Виконання завдань щодо міжнародного співробітництва й організацію роботи у сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження покладено на підрозділ міжнародного співробітництва Офісу Генерального прокурора, відповідні підрозділи обласних прокуратур або уповноважених працівників обласних прокуратур, у яких такі підрозділи не створені [17]. Доцільно зазначити, що на Офіс Генерального прокурора як центральний орган, уповноважений на здійснення міжнародного співробітництва, зокрема на підрозділ міжнародного співробітництва Офісу Генерального прокурора, покладено досить широкі повноваження щодо співпраці з компетентними установами іноземних держав і міжнародними організаціями, зокрема, здійснення заходів щодо дотримання міжнародних договорів і угод України з питань міжнародного співробітництва, організацію виконання та безпосередній розгляд запитів і клопотань про надання правової допомоги як від компетентних органів іноземних держав, так і від національних органів, що здійснюють досудове розслідування, а також координацію й організаційне забезпечення роботи компетентних органів України щодо здійснення міжнародного співробітництва.

Кримінальним процесуальним законодавством не визначено повноваження правоохоронних органів України щодо здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, а тому пропонуємо розглянути міжвідомчі нормативно-правові акти та міжнародні угоди з компетентними установами іноземних держав і міжнародними організаціями.

Повноваження Державного бюро розслідувань (далі – ДБР) щодо міжнародного співробітництва визначені Законом України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 р. № 794–VIII, згідно з яким ДБР є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції. ДБР відповідно до покладених на нього завдань та в межах своєї компетенції:

1) уживає заходів для повернення в Україну з-за кордону коштів та іншого майна, одержаних унаслідок учинення кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності ДБР;

2) здійснює виконання запитів про надання правової допомоги, які надійшли від компетентних органів іноземних держав;

3) розробляє пропозиції до проєктів міжнародних договорів України та забезпечує дотримання і виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України;

4) здійснює співробітництво з поліцейськими й іншими відповідними органами іноземних держав згідно із законами та міжнародними договорами України [15].

ДБР є державним правоохоронним органом, який має повноваження на здійснення міжнародного співробітництва з компетентними органами й установами іноземних держав шляхом виконання запитів про надання правової допомоги, дотримання і виконання зобов'язань відповідно до міжнародних договорів України, а також у межах своїх повноважень проводить роботу щодо повернення в Україну грошових коштів і майна, отриманих унаслідок злочинної діяльності.

Відповідно до Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878, Міністерство внутрішніх справ України (далі – МВС України) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України (у частині повноважень з координації розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та вирішення інших пов'язаних із цим питань відповідно до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»).

У сфері міжнародного співробітництва МВС України в межах своїх повноважень:

1) забезпечує міжнародне співробітництво, бере участь у розробленні проєктів і укладенні міжнародних договорів України з питань, що належать до його компетенції, забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, виконання укладених міжнародних договорів України;

2) здійснює інформаційну взаємодію з іншими державними органами, правоохоронними органами іноземних держав і міжнародними організаціями;

3) забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, приймання-передачу осіб, які перебувають під вартою на державному кордоні України або за її межами [13].

Варто підкреслити, що в межах своїх повноважень МВС України здійснює інформаційне співробітництво з компетентними органами іноземних країн щодо протидії злочинності, обміну досвідом у правоохоронній сфері, співпрацює з міжнародними організаціями щодо участі у спільних міжнародних операціях і підготовки

фахівців з питань захисту прав людини, кримінального переслідування та боротьби з організованою злочинністю.

Г.П. Жаровська вивчала питання міжнародного співробітництва у протидії транснаціональній злочинності та зазначає, що МВС України бере дієву участь у реалізації пріоритетних напрямів зовнішньої політики України і, відповідно до своєї компетенції, є виконавцем приблизно двадцяти заходів у галузі «Юстиція, свобода і безпека», проводить активну роботу у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції. МВС України розпочало реалізацію спільного проєкту технічної допомоги «Міжнародне співробітництво у сфері кримінальних справ в Україні (UPIC)», започаткованого РЄ та фінансованого Єврокомісією. Метою проєкту є посилення можливостей України у здійсненні міжнародного співробітництва в межах європейських конвенцій та інших міжнародних договорів у сфері кримінального судочинства [6, с. 447–448].

Законом України «Про Національну поліцію» № 580–VIII від 2 липня 2015 р. визначено, що Національна поліція (далі – НП) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Відповідно до ст. 4 Закону відносини у сферах діяльності поліції з відповідними органами інших держав і міжнародними організаціями базуються на міжнародних договорах, а також на установчих актах і правилах міжнародних організацій, членом яких є Україна. Поліцейські можуть направлятися до міжнародних організацій, іноземних держав як представники поліції з метою забезпечення координації співробітництва з питань, що належать до повноважень поліції. Поліцейські можуть залучатися до участі в міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки [14].

Зважаючи на вищевикладене, можемо зробити висновок, що повноваження НП у сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є досить обмеженими. Як зазначає Є.В. Зозуля, основними завданнями органів НП щодо розвитку міжнародного співробітництва є формування та вдосконалення нормативно-правової бази, спрямованої на організацію, координацію та взаємодію із правоохоронними органами інших держав, міжнародними правоохоронними організаціями в боротьбі зі злочинністю [7, с. 153].

Це одним нормативно-правовим актом, який формує систему законодавчого регулювання міжнародної діяльності НП, є Положення про Національну поліцію, затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 877 від 28 жовтня 2015 р. У ньому більш предметно визначено завдання НП у сфері міжнародного співробітництва, а також закріплено деталізований спектр завдань на цьому важливому напрямі діяльності. Зокрема, ідеться про те, що НП здійснює в межах повноважень, передбачених законом, міжнародне співробітництво, бере участь у розробленні проєктів і укладенні міжнародних договорів України з питань боротьби зі злочинністю й інших питань, що належать до її компетенції, а також забезпечує їх виконання. Окрім того, здійснює представництво та забезпечує виконання зобов'язань України в Інтерполі та Європолі. Наступним напрямом є організація взаємодії правоохоронних та інших державних органів України з Інтерполом, Європолом, а також компетентними органами інших держав із питань, що належать до сфери діяльності Інтерполу та

Європолу [7, с. 154; 14]. Також, відповідно до вказаного Положення, НП в межах своєї компетенції виконує запити уповноважених органів іноземних держав про надання правової допомоги та звертається із запитом про надання правової допомоги до уповноважених органів іноземних держав у межах національного законодавства, а також міжнародних договорів і угод.

Угодою між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво від 14 грудня 2016 р. (ратифіковано Законом України № 2129-VIII від 12 липня 2017 р.) визначено, що національним контактним пунктом для України, який діє як центральний контактний пункт між іншими компетентними органами України та Європолом, визначено відділ із взаємодії з Європолом Національної поліції України. Компетентними органами в Україні, які згідно з національним законодавством відповідають за запобігання та боротьбу із кримінальними правопорушеннями, є:

- 1) НП;
- 2) МВС України;
- 3) Адміністрація Державної прикордонної служби України;
- 4) Департамент захисту національної державності Служби безпеки України та Штаб Антитерористичного центру при Службі безпеки України;
- 5) Бюро економічної безпеки України;
- 6) Державна служба фінансового моніторингу України;
- 7) Національне антикорупційне бюро України;
- 8) Офіс Генерального прокурора України;
- 9) ДБР;
- 10) Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів;
- 11) Національне агентство з питань запобігання корупції України [21].

Метою цієї Угоди є встановлення відносин співробітництва між Україною та Європолом для підтримки України та держав – членів Європейського Союзу (далі – ЄС) у запобіганні та боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом та іншими формами міжнародної злочинності у сферах злочинності, зокрема шляхом обміну інформацією між Україною та Європолом. Окрім обміну інформацією, співробітництво може включати, відповідно до визначених рішенням Ради Європолу завдань Європолу, обмін спеціальними знаннями, загальними зведеннями, результатами стратегічного аналізу, інформацією щодо процедур кримінальних розслідувань, інформацією про методи запобігання злочинності, участь у навчальних заходах, а також надання консультацій та підтримки в окремих кримінальних розслідуваннях [21].

Місія Європолу полягає в наданні підтримки державам – членам ЄС у запобіганні та боротьбі з усіма формами серйозної міжнародної й організованої злочинності, кіберзлочинності та тероризму. Європол також співпрацює з багатьма країнами-партнерами, що не входять до ЄС, і міжнародними організаціями [11]. Тобто це правоохоронна інституція ЄС, до сфери повноважень якої належать боротьба із транснаціональною злочинністю, торгівлею людьми, нелегальною міграцією, тероризмом, незаконною торгівлею автотранспортом, розповсюдженням порнографії, виготовленням фальшивих грошей та інших платіжних засобів, відмивання грошей, а також кіберзлочинами. Співробітництво з Європолом включає як обмін інформацією, так і об-

мін спеціальними знаннями, загальними зведеннями, результатами стратегічного аналізу, інформацією щодо процедур кримінальних розслідувань, інформацією про методи запобігання злочинності, участь у навчальних заходах, надання консультацій і підтримки в окремих кримінальних розслідуваннях [12]. Співпраця підрозділів НП з Європолом надасть можливість отримувати правову допомогу й обмін інформацією та досвідом у сфері розслідування кримінальних правопорушень, використовувати методології Європолу щодо протидії злочинності та брати участь у спеціальних правоохоронних операціях.

Велике значення у здійсненні міжнародного співробітництва під час кримінального провадження відіграє співпраця правоохоронних органів України з Інтерполом. Відповідно до Статуту Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол (вступ України до Інтерполу затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 555 від 30 вересня 1992 р.), цілями Інтерполу є:

- 1) забезпечувати та підтримувати найширшу взаємну допомогу між усіма органами кримінальної поліції в межах законодавства різних країн і в дусі Загальної декларації прав людини;
- 2) створювати та розвивати всі інституції, які можуть ефективно сприяти запобіганню загальнокримінальним злочинам і їх припиненню [19].

Міжнародне співробітництво правоохоронних органів України з органами Інтерполу, компетентними органами іноземних держав і міжнародними установами з використанням інформаційної системи Інтерполу здійснюється у формах, визначених правилами Інтерполу, та регулюється Інструкцією про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол, затвердженої спільним наказом МВС України, Офісу Генерального прокурора України, НАБ України, Служби безпеки України, ДБР, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України № 613/380/93/228/414/510/2801/5 від 17 серпня 2020 р., у якій визначено, що цілями міжнародного співробітництва з використанням інформаційної системи Інтерполу є:

- 1) установлення місцезнаходження осіб, які розшукуються, з метою їх затримання, арешту, обмеження свободи пересування та подальшої видачі (екстрадиції);
- 2) установлення місцезнаходження осіб чи об'єктів, що становлять інтерес для правоохоронних органів України чи інших держав – членів Інтерполу;
- 3) надання чи отримання інформації, що стосується розслідування злочинів, кримінального минулого або злочинної діяльності осіб;
- 4) надання чи отримання інформації з метою попередження про осіб, події, об'єкти, способи вчинення злочинів, що становлять реальну загрозу публічній безпеці та порядку й можуть завдати істотної шкоди майну чи громадянам;
- 5) ідентифікація осіб чи невідомих трупів;
- 6) проведення криміналістичних досліджень;
- 7) надання чи отримання інформації з питань публічної безпеки і порядку;
- 8) ідентифікація загроз, організованих груп і злочинних організацій, тенденцій розвитку злочинності;
- 9) обмін досвідом з питань боротьби зі злочинністю та правоохоронної діяльності [8].

Отже, співпраця з Інтерполом та використання інформаційної системи Інтерполу надає правоохоронним

органам України можливості доступу до банків даних, які можуть містити інформацію про осіб, речі або предмети, що має значення для розслідування та може бути використана у кримінальному провадженні. Окрім того, така інформація може слугувати підґрунтям для здійснення спільних розслідувань компетентних органів і міжнародних організацій або розроблення сучасних механізмів розслідування кримінальних правопорушень і кримінального переслідування осіб.

Варто відзначити набрання чинності Римським статутом Міжнародного кримінального суду, державою-учасницею якого стала Україна (Статут ратифіковано Законом України № 3909–ІХ від 21 серпня 2024 р.). Міжнародний кримінальний суд є установою, що постійно діє, та має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, та доповнює національні системи кримінального правосуддя. Згідно зі ст. 14 Статуту держава-учасниця може передати прокурору ситуацію, у якій імовірно було вчинено один або декілька злочинів, що підпадають під юрисдикцію суду, шляхом звернення до прокурора із проханням провести розслідування цієї ситуації для визначення того, чи доцільно висунути обвинувачення одній чи декільком конкретним особам за вчинення таких злочинів. Наскільки це можливо, під час передачі ситуації зазначаються конкретні відповідні обставини та додається така підтвердна документація, яка є в розпорядженні держави, що передає ситуацію [18].

Натепер співпраця України з Міжнародним кримінальним судом надасть можливість забезпечити взаємодію в розслідуванні міжнародних злочинів, а саме надання до Міжнародного кримінального суду інформації та доказів, що підтверджують учинення міжнародних злочинів на території України, здійснення співпраці під час збирання та вивчення доказів, проведення спільних розслідувань і обмін досвідом і сучасними методиками розслідування міжнародних злочинів.

У результаті проведення аналізу міжнародних договорів і угод України, якими визначено окремі аспекти взаємодії та надання взаємної правової допомоги, відзначимо, що до центральних компетентних органів іноземних держав у сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження належать:

- 1) голови окружних судів (Польща) [4];
- 2) Міністерство юстиції та Прокуратура (Молдова) [3];
- 3) Міністр юстиції чи визначена Міністром урядова особа (Канада) [1];
- 4) Федеральне міністерство внутрішніх справ; Федеральне відомство кримінальної поліції; Президія федеральної поліції (Німеччина) [20];
- 5) Міністерство юстиції, Генеральна прокуратура (Литва) [2];
- 6) Міністр юстиції або особа, призначена Міністром юстиції (США) [5].

Висновки. До компетентних правоохоронних органів, що здійснюють міжнародне співробітництво під час кримінального провадження, належать:

- 1) компетентні установи іноземних держав, визначені міжнародними договорами й угодами або на які покладено повноваження щодо міжнародного співробітництва (окружні суди, прокуратура, юстиція, поліція), а також міжнародні організації (Європол, Інтерпол, Міжнародний кримінальний суд);
- 2) правоохоронні органи України уповноважені на надання правової допомоги та міжнародне співробітництво:
 - центральні органи (Офіс Генерального прокурора, Міністерство юстиції України, Національне антикорупційне бюро України);
 - органи, які відповідно до покладених на них обов'язків здійснюють міжнародне співробітництво (МВС України, НП, ДБР, Державна прикордонна служба України, Бюро економічної безпеки України).

Список використаних джерел

1. Договір між Україною та Канадою про взаємодопомогу у кримінальних справах : Закон України від 17.12.1997 р. № 740/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_003#Text (дата звернення: 21.11.2024).
2. Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах : постанова ВР України від 17.12.1993 р. № 3737–ХІІ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_002#Text (дата звернення: 21.11.2024).
3. Договір між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах : Закон України від 10.11.1994 р. № 238/94-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_604#Text (дата звернення: 21.11.2024).
4. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах : постанова ВР України від 04.02.1994 р. № 3941–ХІІ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#Text (дата звернення: 21.11.2024).
5. Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах : Закон України від 10.02.2000 р. № 1438–ІІІ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_019#Text (дата звернення: 21.11.2024).
6. Жаровська Г. П. Теорія та практика протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 593 с. URL: <http://criminology.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/Disertatsiya-ZHarovskoyi-G.P.pdf>.
7. Зозуля С. В. Нормативно-правове регулювання міжнародного співробітництва органів Національної поліції України. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2022. № 1 (3). С. 151–160.
8. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол, затв. спільним наказом МВС України, Офісу Генерального прокурора, НАБ України, СБ України, ДБР, М-ва фінансів України, М-ва юстиції України від 17.08.2020 р. № 613/380/93/228/414/510/2801/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text> (дата звернення: 07.12.2024).
9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651–VІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.12.2024).

10. Курбатова І. С. Міжнародне співробітництво прокуратури України під час кримінального провадження в порядку перейняття. *Приватне та публічне право*. 2020. № 1. С. 87–91. URL: https://web.archive.org/web/20220309141748id_/http://pp-law.in.ua/archive/1_2020/20.pdf (дата звернення: 28.11.2024).
11. Офіційний сайт Європолу. URL: <https://www.europol.europa.eu/about-europol> (дата звернення: 28.11.2024).
12. Офіційний сайт МВС України. Співробітництво з ЄС. URL: <https://mvs.gov.ua/ministry/projekti-mvs/jeuropeiska-integraciya-ukrayini/spivrobotnictvo-z-jes-23626> (дата звернення: 17.12.2024).
13. Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затв. постановою КМ України від 28.10.2015 р. № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
14. Положення про Національну поліцію, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.11.2024).
15. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 21.11.2024).
16. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 21.11.2024).
17. Про організацію роботи органів прокуратури України у сфері міжнародного співробітництва : наказ Офісу Генерального прокурора від 12.09.2023 р. № 258. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0258905-23#Text> (дата звернення: 30.11.2024).
18. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Закон України від 21.08.2024 р. № 3909–IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 30.11.2024).
19. Статут Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_142#Text (дата звернення: 28.11.2024).
20. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю, тероризмом та іншими злочинами середньої тяжкості, тяжкими та особливо тяжкими злочинами : постанова КМ України від 20.04.2011 р. № 427. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276_085#Text (дата звернення: 21.11.2024).
21. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво : Закон України від 12.07.2017 р. № 2129–VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16#Text (дата звернення: 21.11.2024).

References

1. Dohovir mizh Ukrainoiu ta Kanadoiu pro vzaiemodopomohu u kryminalnykh spravakh [Treaty between Ukraine and Canada on Mutual Assistance in Criminal Matters]: Zakon Ukrainy vid 17.12.1997 № 740/97-VR. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_003#Text (data zvernennia: 21.11.2024) [in Ukrainian].
2. Dohovir mizh Ukrainoiu i Lytovskoiu Respublikoiu pro pravovu dopomohu ta pravovi vidnosyny u tsyvilnykh, simeinykh i kryminalnykh spravakh [Treaty between Ukraine and the Republic of Lithuania on legal assistance and legal relations in civil, family and criminal matters]: postanova VR Ukrainy vid 17.12.1993 № 3737–XII. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_002#Text (data zvernennia: 21.11.2024) [in Ukrainian].
3. Dohovir mizh Ukrainoiu i Respublikoiu Moldova pro pravovu dopomohu ta pravovi vidnosyny u tsyvilnykh i kryminalnykh spravakh [Treaty between Ukraine and the Republic of Moldova on legal assistance and legal relations in civil and criminal cases]: Zakon Ukrainy vid 10.11.1994 № 238/94-VR. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_604#Text (data zvernennia: 21.11.2024) [in Ukrainian].
4. Dohovir mizh Ukrainoiu i Respublikoiu Polshcha pro pravovu dopomohu ta pravovi vidnosyny u tsyvilnykh i kryminalnykh spravakh [Treaty between Ukraine and the Republic of Poland on legal assistance and legal relations in civil and criminal cases]: postanova VR Ukrainy vid 04.02.1994 № 3941–XII. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#Text (data zvernennia: 21.11.2024) [in Ukrainian].
5. Dohovir mizh Ukrainoiu ta Spoluchenymy Shtatamy Ameryky pro vzaiemnu pravovu dopomohu u kryminalnykh spravakh [Treaty between Ukraine and the United States of America on Mutual Legal Assistance in Criminal Matters]: Zakon Ukrainy vid 10.02.2000 № 1438–III. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_019#Text (data zvernennia: 21.11.2024) [in Ukrainian].
6. Zharovska, H. P. (2019). Teoriia ta praktyka protydii transnatsionalnii orhanizovanii zlochynnosti v Ukraini [Theory and practice of combating transnational organized crime in Ukraine]. *Doctor's thesis*. Kyiv. Retrieved from: <http://criminology.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/Disertatsiya-ZHarovskoyi-G.P.pdf> (data zvernennia: 17.11.2024) [in Ukrainian].
7. Zozulia, Ye. V. (2022). Normatyvno-pravove rehuliuвання mizhnarodnoho spivrobotnytstva orhaniv Natsionalnoi politsii Ukrainy [Regulatory and legal regulation of international cooperation of the National Police of Ukraine]. *Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka*. № 1 (3). S. 151–160 [in Ukrainian].
8. Instrukttsiia pro poriadok vykorystannia pravookhoronnymy orhanamy Ukrainy informatsiinoi systemy Mizhnarodnoi orhanizatsii kryminalnoi politsii – Interpol [Instructions on the procedure for using the information system of the International Criminal Police Organization – Interpol], zatv. spilnym nakazom MVS Ukrainy, Ofisu Heneralnoho prokurora, NAB Ukrainy, SB Ukrainy, DBR, M-va finansiv Ukrainy, M-va yustyttsii Ukrainy vid 17.08.2020 № 613/380/93/228/414/510/2801/5. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text> (data zvernennia: 07.12.2024) [in Ukrainian].
9. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651–VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 07.12.2024) [in Ukrainian].
10. Kurbatova, I. S. (2020). Mizhnarodne spivrobotnytstvo prokuratury Ukrainy pid chas kryminalnoho provadzhennia v poriadku pereiniattia [International cooperation of the prosecutor's office of Ukraine during criminal proceedings in the order of

- takeover]. *Pryvatne ta publichne pravo*. № 1. S. 87–91. Retrieved from: https://web.archive.org/web/20220309141748id_/http://pp-law.in.ua/archive/1_2020/20.pdf (data zvernennia: 28.11.2024) [in Ukrainian].
11. Ofitsiyni sait Yevropolu [Official website of Europol]. Retrieved from: <https://www.europol.europa.eu/about-europol> (data zvernennia: 28.11.2024) [in English].
 12. Ofitsiyni sait MVS Ukrainy [Official website of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine] / Spivrobitnytstvo z YeS. Retrieved from: <https://mvs.gov.ua/ministry/projekti-mvs/jevropiska-integraciya-ukrayini/spivrobitnictvo-z-jes-23626> (data zvernennia: 17.12.2024) [in Ukrainian].
 13. Polozhennia pro Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy [Regulations on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine], zatv. postanovoioi KM Ukrainy vid 28.10.2015 № 878. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%B-F#Text> (data zvernennia: 20.11.2024) [in Ukrainian].
 14. Polozhennia pro Natsionalnu politsiiu [Regulations on the National Police], zatv. postanovoioi Kabinetu Ministriv Ukrainy № 877 vid 28.10.2015. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 20.11.2024) [in Ukrainian].
 15. Pro Derzhavne biuro rozsliduvan [On the State Bureau of Investigation]: Zakon Ukrainy vid 12.11.2015 № 794–VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (data zvernennia: 21.11.2024) [in Ukrainian].
 16. Pro Natsionalnu politsiiu [On the National Police]: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 № 580–VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (data zvernennia: 21.11.2024) [in Ukrainian].
 17. Pro orhanizatsiiu roboty orhaniv prokuratury Ukrainy u sferi mizhnarodnoho spivrobitnytstva [On the organization of the work of the prosecutor’s office of Ukraine in the field of international cooperation]: nakaz Ofisu Heneralnoho prokurora vid 12.09.2023 № 258. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0258905-23#Text> (data zvernennia: 30.11.2024) [in Ukrainian].
 18. Rymnyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu [Rome Statute of the International Criminal Court]: Zakon Ukrainy vid 21.08.2024 № 3909-IKh. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (data zvernennia: 30.11.2024) [in Ukrainian].
 19. Statut Mizhnarodnoi orhanizatsii kryminalnoi politsii – Interpol [Statute of the International Criminal Police Organization – Interpol]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_142#Text (data zvernennia: 28.11.2024) [in Ukrainian].
 20. Uhoda mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy ta Uriadom Federatyvnoi Respubliki Nimechchyna pro spivrobitnytstvo u sferi borotby z orhanizovanoiu zlochynnistiu, teroryzmozom ta inshymy zlochynamy serednoi tiazhkosti, tiazhkymy ta osoblyvo tiazhkymy zlochynamy [Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Federal Republic of Germany on cooperation in combating organized crime, terrorism and other crimes of medium gravity, serious and especially serious crimes]: postanova KM Ukrainy vid 20.04.2011 № 427. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276_085#Text (data zvernennia: 21.11.2024) [in Ukrainian].
 21. Uhoda mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym politseiskym ofisom pro operatyvne ta stratehichne spivrobitnytstvo [Agreement between Ukraine and the European Police Office on operational and strategic cooperation]: Zakon Ukrainy vid 12.07.2017 № 2129–VIII. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16#Text (data zvernennia: 21.11.2024) [in Ukrainian].

Zubenko Serhiy,

Postgraduate Student of the Research Laboratory on the Problems of Preventing Criminal Offenses of the Faculty № 3
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4565-6552>

LAW ENFORCEMENT AUTHORITIES IN THE FIELD OF INTERNATIONAL COOPERATION DURING CRIMINAL PROCEEDINGS

The article is devoted to the study of national legislation and international treaties and agreements in order to determine the competent law enforcement agencies and their powers in the field of international cooperation during criminal proceedings.

It is established that the central bodies of Ukraine authorized to carry out international cooperation, consider and send applications for legal assistance during criminal proceedings include the Office of the Prosecutor General, in particular the international cooperation unit of the Office of the Prosecutor General, the relevant units of regional prosecutors’ offices, which cooperate with competent institutions of foreign states and international organizations, in particular, carry out measures to implement international treaties and agreements of Ukraine on international cooperation, organize the implementation and direct consideration of requests and petitions for legal assistance from both competent bodies of foreign states and national law enforcement agencies conducting pre-trial investigations, and also coordinate and organize the work of competent bodies of Ukraine in the field of international cooperation.

The competent law enforcement agencies that carry out international cooperation include:

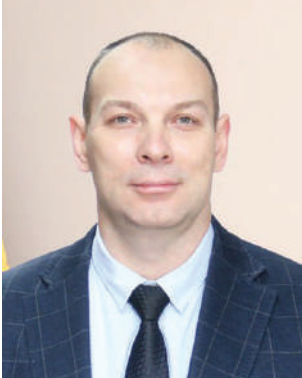
1) competent institutions of foreign states, determined by international treaties and agreements (district courts, prosecutor’s office, justice, police), as well as international organizations (Europol, Interpol, International Criminal Court);

2) *law enforcement agencies of Ukraine authorized to provide legal assistance and international cooperation:*

- *central bodies (Prosecutor General's Office, Ministry of Justice of Ukraine, National Anti-Corruption Bureau of Ukraine);*
- *bodies that, in accordance with their duties, carry out international cooperation (Ministry of Internal Affairs of Ukraine, National Police, State Bureau of Investigation, Bureau of Economic Security of Ukraine).*

Key words: *international cooperation, legal assistance, criminal proceedings, pre-trial investigation, law enforcement agencies, competent authorities of foreign states.*

ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 351.74:614.8:351.86 (477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2024-4-12-12>

Веселов Микола Юрійович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності
факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3963-2764>

Єднак Дар'я Дмитрівна,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету №2
Криворізького навчально-наукового інституту
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6835-0787>

ЛІКВІДАЦІЯ НАСЛІДКІВ ВОРОЖИХ АТАК НА ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

У статті висвітлено особливості вжиття заходів із ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених ворожими атаками на об'єкти цивільної інфраструктури в Україні, силами поліції й інших оперативно-рятувальних служб цивільного захисту. Дослідження розширює теоретичне та практичне уявлення про стан небезпеки та наслідки атак, а також порядок і проблеми реагування на надзвичайні ситуації, зумовлені такими атаками, з метою ліквідації їхніх наслідків і забезпечення учасників цих заходів.

Ключові слова: аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, цивільна безпека, надзвичайна ситуація, ліквідація наслідків надзвичайної ситуації, оперативно-рятувальна служба цивільного захисту, діяльність Державної служби України з надзвичайних ситуацій, тактика діяльності поліції в умовах війни.

Постановка проблеми. За два останні роки цивільне населення нашої держави зазнало суттєвих страждань і величезної шкоди. Моніторингова місія ООН із прав людини в Україні підтвердила, що через пов'язане з конфліктом насильство за період війни загинуло понад 10 тис. цивільних осіб, майже 20 тис. були поранені [1]. Під підступні атаки ворога у своїх домівках чи на робочих місцях потрапляють мирні громадяни, поліцейські, рятувальники, медичні працівники (під час виконання професійних завдань). Ліквідація наслідків таких надзвичайних ситуацій (далі – НС), які супроводжуються значними руйнуваннями, пожарами тощо, в умовах воєнної агресії, що триває, як виявилось, має свою специ-

фіку, особливо в районах, наближених до зони активних бойових дій, що зумовлює наявність низки додаткових вимог до заходів безпеки організації та проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт (далі – АРІНР).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти цивільного захисту (далі – ЦЗ), зокрема ліквідації наслідків НС, було викладено в деяких навчальних і наукових публікаціях, зокрема: І. Зозулі [2], А. Клочка та В. Собиної [3], І. Мартинова та М. Гончаренко [4], Л. Полякова [5]. Цікавим дослідженням стало вивчення фахівцями громадської організації “Truth Hounds” тактики та хронології подвійних ударів збройних сил Ро-

сійської Федерації (далі – зсрф) в Україні тощо [6]. Ця робота стала логічним продовженням раніше досліджуваної нами проблематики щодо ЦЗ населення в умовах воєнного стану [7] та навчання поліцейських діям у НС в умовах війни [8]. Водночас умови війни, що триває, з постійними обстрілами ворогом території України, ескалація терору мирного українського населення зумовлюють необхідність подальшого вивчення наявних проблем, пов'язаних з ліквідацією наслідків ворожих атак на об'єкти цивільної інфраструктури, з метою підвищення рівня їхньої ефективності та безпеки проведення.

Мета статті. З'ясувати стан і властивості небезпек, спричинених ворожими атаками на об'єкти цивільної інфраструктури на території України, і розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності та безпеки ліквідації наслідків таких НС в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. За неофіційними даними (згідно з повідомленнями в ЗМІ), від початку війни в Україні було зафіксовано 13 456 вибухів воєнного походження. Найбільша їх кількість припадає на південь і схід України (Херсонщина, Сумщина, Донецчина, Харківщина, Запоріжжя, Дніпропетровщина, Одещина) [9]. Більшість втрат серед цивільного населення (80%) – у районах, найбільших до лінії бойового зіткнення, переважно внаслідок авіабомбардувань, артилерійських обстрілів, ударів з реактивних систем залпового вогню та безпілотних літальних апаратів (далі – БпЛА) ближнього радіуса дії ($\approx 72\%$), 28% припадає на ракетні атаки й атаки з використанням БпЛА дальнього радіуса дії (баражуючі боеприпаси).

За офіційною інформацією, з початку війни, станом на 19 листопада 2024 р. (1 000 днів повномасштабного вторгнення зсрф в Україну), силами Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) здійснено 185,58 тис. виїздів для ліквідації наслідків ворожих атак, ліквідовано майже 22 тис. пожеж, врятовано 5 673 особи, надано психологічну допомогу понад 67 тис. цивільних осіб [10]. Лише протягом однієї доби (на прикладі 19 лютого 2024 р.) підрозділами ДСНС здійснено 176 виїздів на ліквідацію наслідків обстрілів окупантами населених пунктів і об'єктів інфраструктури, ліквідовано 17 пожеж, надано психологічну допомогу 65 особам [10]. Кількість врятованих під час ліквідації наслідків ворожих атак на об'єкти цивільної інфраструктури життів мирних громадян по Україні в середньому за місяць становить 5 183. Ескалація воєнних дій на лінії зіткнення та постійні повітряні атаки цивільних об'єктів ворогом по всій території України неминуче призводять до щомісячного зростання зазначених показників роботи ДСНС та інших екстрених служб.

Вражаючими чинниками для об'єктів цивільної інфраструктури та цивільного населення від ворожих атак стають: вибух (процес виділення енергії за стислий проміжок часу, включно з вибуховою хвилею); ураження уламками й осколками бойового снаряда (ракет), уламками (частинами) зруйнованих конструкцій; пожежа; щільне задимлення (загазованість); блокування постраждалих людей під завалами, негативний вплив посилюють різні несприятливі погодні чинники (холод, спека) [11, с. 9–11]. Зазвичай для порятунку тих людей, які опинилися під завалами (залежно від наявності та характеру їхніх травм, того стану, у якому вони перебувають), особливо якщо є загроза поширення пожежі, вирішальне значення мають перші декілька годин аварійно-рятувальних заходів.

З огляду на терористичні способи війни країни-агресорки, актуальною проблемою під час проведен-

ня ліквідації наслідків атак зсрф стає загроза завдання повторного ураження в цьому ж місці з боку ворога. За даними української громадської організації “Truth Hounds”, від початку повномасштабного вторгнення в Україну до 31 серпня 2024 р. вдалося верифікувати 36 випадків подвійних ударів, завданих зсрф. Ця кількість охоплює лише ті випадки, що були підтвержені згідно з методологією дослідження, яка передбачає верифікацію місця удару, інтервалу від п'яти хвилин до кількох годин між ударами по одній локації (залежно від контексту нападу), а також підтвердження прибуття служб швидкого реагування. Загальна ж кількість відстежених Truth Hounds інцидентів, що мають ознаки подвійних ударів, перевищує 60. До цього числа входять також ті випадки, коли не вдалося підтвердити хоча б один із критеріїв верифікації, описаних вище [6, с. 2]. Виявляється чітка закономірність у цих нападах, які зазвичай характеризуються інтервалом від кількох десятків хвилин до однієї – півтора години між ударами: майже в усіх випадках другий удар призводить до жертв переважно серед тих, хто першими прибувають на місце події, зокрема рятувальників, поліцейських, медиків та інших осіб [6, с. 3]. В Україні подвійні удари були зафіксовані в низці областей. Переважна їх частина була завдана різними видами ракет (46%) та БпЛА (21%). Різниця в часі між першою та повторною атаками та приблизна частота таких випадків представлені на *рис. 1*.

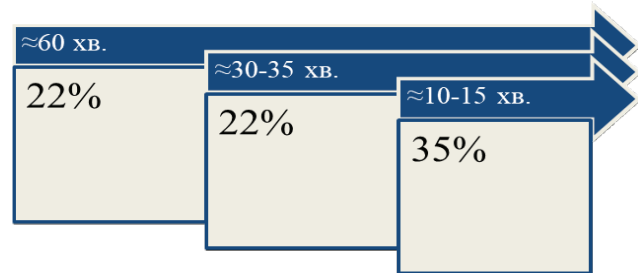

Рис. 1. Різниця в часі між першою та повторною атаками ворога місць ліквідації наслідків НС

Джерело: за результатами авторського аналізу відомостей ГО “Truth Hounds”, 2024 р. [6]

Найбільшу за чисельністю категорію постраждалих від повторної атаки становили такі цивільні особи (49%), проте значна кількість загинилих і травмованих і серед рятувальників (28%), поліцейських (12%), медиків (6%) і представників медіа та пресслужб (5%).

За результатами проведеного в межах цього дослідження анкетування поліцейських і рятувальників Криворіжжя було з'ясовано, що серед проблем, які в умовах війни заважають ефективно виконувати завдання із ЦЗ населення та підтримання громадської безпеки і правопорядку в умовах ліквідації наслідків НС, спричинених ворожими атаками на об'єкти цивільної інфраструктури, фахівці звернули увагу на: 1) загрозу повторного ураження зони ліквідації наслідків від першої ворожої атаки (65,4% респондентів оцінили актуальність цієї проблеми на «4» та «5»); 2) брак придатних і доступних захисних споруд цивільного захисту (інших укриттів) у найближчому радіусі проведення заходів ліквідації наслідків (44,4% респондентів оцінили актуальність цієї проблеми на «3», ще 42% – на «4» та «5»); 3) наявність сторонніх транспортних засобів, що були припарковані в зоні враження до «прильоту» (42% респондентів оцінили актуальність цієї проблеми на «3», ще

48% – на «4» та «5»); 4) скупчення в зоні проведення аварійно-рятувальних робіт сторонніх цивільних осіб (37% респондентів оцінили актуальність цієї проблеми на «3», ще 53% – на «4» та «5»); 5) намагання представників медіа, журналістів, блогерів потрапити до зони проведення аварійно-рятувальних робіт (33% респондентів оцінили актуальність цієї проблеми на «3», ще 55,6% – на «4» та «5»); 6) низький рівень готовності до дій в екстремальній ситуації та паніка серед цивільних осіб, постраждалих від ворожої атаки (44% респондентів оцінили актуальність цієї проблеми на «3», ще 42% – на «4» та «5»).

Варто наголосити, що українське законодавство містить Інструкцію (затверджену наказом МВС України від 22 серпня 2016 р. № 859), яка визначає порядок взаємодії між ДСНС, Національною поліцією (далі – НПУ) та Національною гвардією України у сфері запобігання і реагування на НС, пожежі та небезпечні події. Зазначена вище Інструкція окреслює основні завдання сторін, що взаємодіють у ліквідації наслідків НС. Ще одним правовим актом, який на підзаконному рівні визначає підстави взаємодії сил, задіяних у ліквідації НС в умовах війни, є Інструкція, затверджена наказом МВС України від 31 жовтня 2016 р. № 1129. Вона визначає порядок взаємодії ГУНП областей і м. Києва та міжрегіональних територіальних органів НПУ, а також їхніх структурних і відокремлених підрозділів під час реагування на НС, проведення АРІНР. Детальне ознайомлення із цими наказами свідчить, що їхній зміст (беручи до уваги те, що вони видані ще до повномасштабного вторгнення зсрф в Україну), не враховує всіх особливостей ліквідації НС в умовах війни. На відміну від наведених інструкцій, Статут дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (далі – ОРС ЦЗ), затверджений наказом МВС України від 26 квітня 2018 р. № 340, із квітня 2024 р. враховує частину тих проблем, з якими зіткнулися рятувальники під час виконання даних завдань в умовах війни, зокрема у гл. 2 розд. IV визначено особливості виконання органами управління та підрозділами ОРС ЦЗ завдань за призначенням у населених пунктах та/або на територіях, що

потрапляють у зону артилерійських обстрілів, ракетних і авіаційних ударів, ударів БпЛА, ударів реактивними системами залпового вогню під час збройної агресії [12]. Але водночас одного з основних учасників заходів з ліквідації наслідків НС – підрозділи НПУ – безпосередньо до сил ОРС ЦЗ (ст. 22 Кодексу цивільного захисту України) законодавець не відносить.

У зв'язку зі збільшенням кількості масованих обстрілів території України агресором, для посилення стійкої роботи підрозділів поліції, забезпечення публічного порядку та безпеки, протидії злочинності, своєчасного надання поліцейських послуг, а також убезпечення поліцейських під час виконання службових обов'язків в умовах підвищеної небезпеки для життя та здоров'я НПУ було розроблено низку методичних рекомендацій: Алгоритм реагування працівників Національної поліції на події, пов'язані з обстрілами населених пунктів, унаслідок яких сталися масштабні руйнування цивільної інфраструктури, насамперед критичної, та/або значні людські втрати [13]; Алгоритм дій особового складу в разі надходження інформації про загрозу масованого обстрілу території України й оперативного реагування під час ліквідації їхніх наслідків [14].

У сукупності зазначені нормативно-правові та методичні приписи натеper визначають низку особливих умов, які мають урахувувати та яких мають дотримуватись основні суб'єкти під час ліквідації наслідків ворожих атак на об'єкти цивільної інфраструктури (див. рис. 2 та 3).

Тож, розставимо акценти: усі практичні заходи повинні реалізовуватися з урахуванням *ризиків нанесення повторного ураження об'єкту та необхідності неухильного дотримання правил особистої безпеки* поліцейськими, рятувальниками та медичними працівниками під час виконання відповідних завдань на місці й у зоні ліквідації наслідків ворожої атаки. Під час перебування в небезпечній зоні представники екстрених служб повинні чітко уявляти розташування доступних і придатних захисних споруд ЦЗ (інших укриттів) у найближчому радіусі та визначати (з урахуванням об'єктивної ситуації) оптимальні маршрути руху (для себе та для цивільного населення) до таких укриттів. Варто наго-

Рис. 2. Особливі умови участі поліцейських у ліквідації наслідків ворожої атаки на об'єкти цивільної інфраструктури

Джерело: на підставі узагальнення алгоритмів реагування (дій) працівників Національної поліції ... НПУ, 2023/2024 [13; 14]

Рис. 3. Особливі умови участі особового складу підрозділів ОРС ЦЗ у ліквідації наслідків ворожої атаки на об'єкти цивільної інфраструктури

Джерело: на підставі узагальнення Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту [12]

лосити, що наявність поблизу місця проведення АРІНР навіть первинних (мобільних) укриттів і їх тимчасове використання учасниками ліквідації наслідків НС, у разі повторної атаки, здатні захистити життя та здоров'я людей (за умови непрямого влучання ракети чи БпЛА в захисну споруду). На підтвердження цього маємо навести приклад одного з останніх (грудень 2024 р.) обстрілів

ворогом міста Кривого Рогу, де балістична ракета влучила в радіусі до 300 м від місця розташування мобільного укриття, – його присипало землею, уламками будівельних матеріалів, але основне призначення воно (це укриття) виконало, – його стіни і дах витримали вибухову хвилю і були б здатні захистити від осколків і уламків тих, хто перебував у середині (див. рис. 4).

Рис. 4. Зовнішній і внутрішній вигляд первинного (мобільного) укриття блочного типу після влучання поблизу (до 300 м поруч) балістичної ракети

Джерело: фото зроблено авторами статті

Висновки. Аналіз різних (офіційних і неофіційних) джерел вказує на збільшення інтенсивності атак зсрф на об'єкти цивільної інфраструктури по всій території України, що неминуче призводить до зростання негативних наслідків від таких атак у вигляді загибелі та травмування цивільного населення, а також руйнування цивільної інфраструктури. Ліквідація цих наслідків, залежно від масштабів НС, потребує залучення значних людських ресурсів і технічних засобів, організації їх взаємодії й забезпечення.

Отже, заходами *реагування для мінімізації цих проблем* мають стати: навчання різних категорій населення способів дій у надзвичайних ситуаціях, правил користування засобами захисту та пожежога-сіння, надання самопомочі та необхідної допомоги

постраждалим у невідкладному стані; проведення профілактичної роз'яснювальної роботи серед населення та представників медіа про особисту небезпеку та створення додаткових перешкод для екстрених служб у разі безпідставного перебування сторонніх цивільних осіб у зоні наближеній до місця ліквідації наслідків ворожої атаки; надання актуальної інформації поліцейським, рятувальникам, медикам, які прибувають для ліквідації наслідків ворожої атаки, про розташування в радіусі дії придатних і доступних для використання захисних споруд цивільного захисту чи споруд подвійного призначення; вирішення проблеми хаотичного паркування транспортних засобів, а також облаштування доріг смугами для екстреного руху оперативних транспортних засобів (у межах пер-

спективних планів забудови (відновлення) населених пунктів і реконструкції автомобільних доріг, а також організації руху на вулично-дорожній мережі). Проте характерною ознакою й водночас однією із суттєвіших загроз для учасників ліквідації наслідків НС в умовах війни є ризики та небезпека повторних уражень місць проведення АРІНР. Отже, під час перебування в небезпечній зоні представники аварійно-рятувальних служб мають чітко уявляти розташування доступних і придатних захисних споруд цивільного

захисту в найближчому радіусі; визначати оптимальні маршрути руху до таких укриттів; постійно моніторити безпекову ситуацію в регіоні; не нехтувати інформацією про повітряну загрозу тощо.

Уважаємо, що наступним кроком для подальших досліджень має стати розроблення порядку першочергових і наступних дій (взаємодії) правоохоронних органів і ОПС ЦЗ у разі отримання інформації про надзвичайну ситуацію, спричинену ворожою атакою на об'єкти цивільної інфраструктури.

Список використаних джерел

1. UN Office of the Human Rights Commission. (2024). Two-year update. Protection of civilians: impact of hostilities on civilians since 24 February 2022. URL: <https://ukraine.ohchr.org/en/two-year-update-protection-civilians-impact-hostilities-civilians-24-february-2022-EN>.
2. Зозуля І. Правові підходи до організації ліквідації наслідків спричиненого воєнними діями руйнування інфраструктури та її відновлення. *Форум права*. 2024. № 3 (80). С. 91–109. <http://doi.org/10.5281/zenodo.12591874>.
3. Ключко А., Собина В. Формування правових основ взаємодії органів правоохорони, місцевого самоврядування та Державної служби України з надзвичайних ситуацій. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія «Державне управління». 2018. № 1 (8). С. 424–432. DOI: 10.5281/zenodo.1240814.
4. Організація роботи штабу з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій в умовах воєнного стану / І. Мартинів та ін. *Grail of Science : international scientific journal*. 2024. № 35. С. 136–139. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.01.2024.021>.
5. Polyakov L. Ukrainian civil defence is integral to the response to Russia's invasion. *The Strategist – The Australian Strategic Policy Institute Blog*. 6 Oct 2023. URL: <https://www.aspistrategist.org.au/ukrainian-civil-defence-is-integral-to-the-response-to-russias-invasion/> (дата звернення: 23.11.2024).
6. Каскад жорстокості: Аналіз тактики російських подвійних ударів в Україні : звіт. Київ : ГО “Truth Hounds”, 2024. 111 с. URL: <https://truth-hounds.org/cases/kaskad-zhorstokosti/> (дата звернення: 26.11.2024).
7. Веселов М., Забеділіна А. Цивільний захист населення в умовах воєнного стану. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2023. № 129 (4). С. 98–114. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(129\)09](https://doi.org/10.31617/3.2023(129)09).
8. Навчання поліцейських діям у надзвичайних ситуаціях в умовах війни / М. Веселов та ін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2024. Вип. 83. Ч. 2. С. 164–169. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.23>.
9. Air-alarms.in.ua. Статистика повітряних тривог : інтерактивний сайт. URL: https://air-alarms.in.ua/#google_vignette (дата звернення: 21.11.2024).
10. Оперативна інформація ДСНС щодо наслідків ведення бойових дій російською федерацією. *Державна служба України з надзвичайних ситуацій : вебпортал*. Новини: 19.11.2024. URL: <http://surl.li/esrvwn> (дата звернення: 21.11.2024).
11. Дії підрозділів ДСНС України в умовах воєнного стану : навчальний посібник / за заг. ред. М. Ковалю. Львів : ЛДУ БЖД, 2023. 306 с.
12. Про затвердження Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та Статуту дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час гасіння пожеж : наказ МВС України від 26.04.2018 р. № 340. Дата оновлення: 10.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-18#n17> (дата звернення: 24.11.2024).
13. Алгоритм реагування працівників Національної поліції на події, пов'язані з обстрілами населених пунктів, унаслідок яких сталися масштабні руйнування цивільної інфраструктури, насамперед критичної, та/або значні людські втрати. Київ : НПУ, 2023. 11 с.
14. Алгоритм дій особового складу в разі надходження інформації про загрозу масованого обстрілу території України та оперативного реагування під час ліквідації їх наслідків. Київ : НПУ, 2024. 5 с.

References

1. UN Office of the Human Rights Commission (2024). Two-year update. Protection of civilians: impact of hostilities on civilians since 24 February 2022. Retrieved from: <https://ukraine.ohchr.org/en/two-year-update-protection-civilians-impact-hostilities-civilians-24-february-2022-EN> [in English].
2. Zozulia, I. V. (2024). Pravovi pidkhody do orhanizatsii likvidatsii naslidkiv sprychynenoho voiennoho diiamy ruinvannia infrastruktury ta yii vidnovlennia [Legal approaches to the organization of liquidation of the consequences of the destruction of infrastructure caused by military actions and its restoration]. *Forum prava*, 3 (80), 91–109. <http://doi.org/10.5281/zenodo.12591874> [in Ukrainian].
3. Klochko, A. M., & Sobyna, V. O. (2018). Formuvannia pravovykh osnov vzaiemodii orhaniv pravookhorony, mistsevoho samovriaduvannia ta Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii [Formation of legal foundations of interaction between law enforcement agencies, local self-government and the State Emergency Service of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. Seriya "Derzhavne upravlinnia"*, 1 (8), 424–432. DOI: 10.5281/zenodo.1240814 [in Ukrainian].
4. Martynov, I. M., Honcharenko, M. O., & Loik, V. B. (2024). Orhanizatsiia roboty shtabu z likvidatsii naslidkiv nadzvychainykh sytuatsii v umovakh voiennoho stanu [Organization of the work of the headquarters for the elimination of the conse-

quences of emergencies in the conditions of martial law]. *International scientific journal "Grail of Science"*, 35, 136–139. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.01.2024.021> [in Ukrainian].

5. Polyakov, L. (Oct 2023). Ukrainian civil defence is integral to the response to Russia's invasion. *The Strategist – The Australian Strategic Policy Institute*, Blog. 6. Retrieved from: <https://www.aspstrategist.org.au/ukrainian-civil-defence-is-integral-to-the-response-to-russias-invasion/> [in English].

6. Public organization "Truth Hounds" (2024). Kaskad zhorstokosti: Analiz taktyky rosiiskykh podviinykh udariv v Ukraini [Cascade of Brutality: Analysis of Russian Double Strike Tactics in Ukraine]. Report. Kyiv, 111. URL: <https://truth-hounds.org/cases/kaskad-zhorstokosti/> [in Ukrainian].

7. Veselov, M., & Zabiedilina, A. (2023). Tsyvilnyi zakhyst naseleння v umovakh voiennoho stanu [Civil Protection of the Population in Conditions of Martial Law]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, 129 (4), 98–114. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(129\)09](https://doi.org/10.31617/3.2023(129)09) [in Ukrainian].

8. Veselov, M. Yu., Pylypiv, R. M., & Yednak, D. D. (2024). Navchannia politseiskykh diiam u nadzvychainykh sytuatsiiakh v umovakh viiny [Training of police officers in emergency situations in wartime]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii "Pravo"*, 83/2, 164–169. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.23> [in Ukrainian].

9. Air-alarms.in.ua (2024). Statystyka povitrianykh tryvoh [Air alarm statistics]. Retrieved from: https://air-alarms.in.ua/#google_vignette [in Ukrainian].

10. Derzhavna sluzhba Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii (2024). Operatyvna informatsiia DSNS shchodo naslidkiv vedennia boiovykh dii rosiiskoiu federatsiieiu [Operational information of the State Emergency Service of Ukraine on the consequences of hostilities by the russian federation]. News: 11/19/2024. Retrieved from: <http://surl.li/esrvwn> [in Ukrainian].

11. Koval, M. (ed.) (2023). Dii pidrozdiliv DSNS Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Actions of the State Emergency Service of Ukraine units under martial law]. Lviv : LDU BZhD, 306 [in Ukrainian].

12. Pro zatverdzhennia Statutu dii u nadzvychainykh sytuatsiiakh orhaniv upravlinnia ta pidrozdiliv Operatyvno-riatuvalnoi sluzhby tsyvilnoho zakhystu ta Statutu dii orhaniv upravlinnia ta pidrozdiliv Operatyvno-riatuvalnoi sluzhby tsyvilnoho zakhystu pid chas hasinnia pozhezh : nakaz MVS Ukrainy vid 26.04.2018 № 340. Data onovlennia: 10.05.2024 [On approval of the Charter of actions in emergency situations of management bodies and units of the Operational and Rescue Service of Civil Protection and the Charter of actions of management bodies and units of the Operational and Rescue Service of Civil Protection during fire extinguishing: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 04/26/2018 № 340. Update date: 05/10/2024]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-18#n17> [in Ukrainian].

13. NPU (2023). Alhorytm reahuvannia pratsivnykyv Natsionalnoi politsii na podii, pov'iazani iz obstrilamy naselenykh punktiv, unaslidok yakykh stalysia masshtabni ruinuvannia tsyvilnoi infrastruktury, nasampered krytychnoi, ta/abo znachni ljudski vtraty [Algorithm of response of National Police officers to events related to shelling of settlements, which resulted in large-scale destruction of civilian infrastructure, primarily critical, and/or significant human losses]. Kyiv, 11 [in Ukrainian].

14. NPU (2024). Alhorytm dii osobovoho skladu u razi nadkhodzhennia informatsii pro zahrozu masovanoho obstrilu terytorii Ukrainy ta operatyvnoho reahuvannia pid chas likvidatsii yikh naslidkiv [Algorithm of actions of personnel in the event of receipt of information about the threat of massive shelling of the territory of Ukraine and operational response during the elimination of their consequences]. Kyiv, 5 [in Ukrainian].

Veselov Mykola,

Doctor of Law, Professor,

Professor at the Department of State and Legal Disciplines and Life Safety of the Faculty № 2 of Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3963-2764>

Yednak Dar'ya,

Student of the First (Bachelor's) Level of Higher Education

Faculty № 2 of Kryvyi Rih Educational and Scientific Institute

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6835-0787>

ELIMINATION OF THE CONSEQUENCES OF HOSTILE ATTACKS ON CIVIL INFRASTRUCTURE OBJECTS OF UKRAINE

The focus of this article is on the specifics of carrying out measures to eliminate the consequences of emergencies caused by hostile attacks on civilian infrastructure in Ukraine by the police and other operational rescue services of civil protection. The study expands the theoretical and practical understanding of the state of danger and the consequences of attacks, as well as the procedure and problems of responding to emergencies caused by such attacks in order to eliminate their consequences and protect the participants in these measures. An increase in the intensity of Russian attacks on civilian infrastructure throughout Ukraine has been noted, which inevitably leads to an increase in the negative consequences of such war crimes in the form of death and injury to the civilian population. A systematization of individual problems has been carried out that, in wartime, prevent the effective implementation of tasks for civil protection of the population and maintenance of public safety and law and order in the context of eliminating the consequences of hostile attacks on civilian infrastructure, in particular, an attempt has been made to determine their relevance through the prism of the practical

experience of the main subjects of emergency and rescue operations. Specific conditions for the participation of police officers and personnel of the operational-rescue service of civil protection in the elimination of the consequences of an enemy attack on civilian infrastructure facilities in wartime conditions have been determined. It has been established that in wartime conditions all practical measures must be implemented taking into account the risk of repeated damage to the facility and the need for strict compliance with personal safety rules by police officers, rescuers and medical workers when performing relevant tasks on site and in the zone of elimination of the consequences of an enemy attack. It has been established that, being in a dangerous zone, representatives of emergency and rescue services must clearly imagine the location of available and suitable protective structures of civil protection (other shelters) in the nearest radius and determine (taking into account the objective situation) the optimal routes to such shelters.

Key words: *emergency-ritual and other non-serious work, civil safety, emergency situation, liquidation of legacy of emergency situation, operational-ritual service of civil protection, activity of State Service of Ukraine in emergency situations, tactics of police activity in minds of war.*

ЗМІСТ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Груздь О. І., Квашук О. Д., Воробійов М. В.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ
ВИКОРИСТАННЯ IMSI-CATCHER.....3

Комісарчук Р. В.
КРИМІНАЛІСТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ТЕХНОЛОГІЇ БОРОТЬБИ
ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ (ЗАПРОШЕННЯ ДО ДИСКУСІЇ).....9

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Волобуєва О. О.
СПОСОБИ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ
ПРО СТАТЕВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ
(ОГЛЯД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ).....14

Колода А. А.
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОМИЛКИ СЛІДЧОГО ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ:
ОКРЕМІ АСПЕКТИ.....20

Кубарєв І. В., Барган С. С.
ДІАГНОСТИКА ВЧИНЕННЯ ВБИВСТВА ГРУПОЮ ОСІБ.....25

Пилипенко Д. О.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....29

**ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ
ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ**

Буга В. В., Єдаменко І. В.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ.....35

Драгоненко А. О.
ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ:
МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР.....40

Потоцький М. М.
ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА НЕЗАКОННЕ ГРОМАДЯНСЬКЕ ЗАТРИМАННЯ.....47

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Богучарова О. І.
ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТАКТ:
ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДОПИТУ.....53

**МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ:
ОБМІН ДОСВІДОМ**

Зубенко С. Є.
ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....60

ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Веселов М. Ю., Єднак Д. Д.
ЛІКВІДАЦІЯ НАСЛІДКІВ ВОРОЖИХ АТАК
НА ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ.....68

CONTENTS

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF THE NATIONAL POLICE ACTIVITY

Hruz O., Kvashuk O., Vorobyov M.

LEGAL REGULATION AND ETHICAL ASPECTS OF THE USE OF IMSI-CATCHER.....8

Komisarchuk R.

CRIMINALIST IDEOLOGY AS AN ELEMENT OF CRIME FIGHTING TECHNOLOGY
(INVITATION TO DISCUSSION).....13

PROBLEMS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION

Volobuieva O.

WAYS OF COLLECTING EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS
ABOUT SEXUAL CRIMINAL OFFENSES (REVIEW OF COURT PRACTICE).....18

Koloda A.

PROCEDURAL ERRORS OF THE INVESTIGATOR DURING A SEARCH:
CERTAIN ASPECTS.....24

Kubariev I., Barhan S.

DIAGNOSIS OF MURDER BY A GROUP OF PERSONS.....28

Pylypenko D.

PROTECTION OF THE VICTIM'S RIGHTS AND INTERESTS
IN CRIMINAL PROCEEDINGS.....34

PREVENTION OF CRIMINAL AND ADMINISTRATIVE OFFENSES

Buha V., Yedamenko I.

LEGAL REGULATION OF MEDICAL PROVISION OF TRANSPORT SAFETY.....38

Dragonenko A.

PREVENTION AND COMBAT TRAFFICKING IN HUMAN BEINGS:
INTERNATIONAL AND NATIONAL DIMENSIONS.....46

Pototskyi M.

ON THE QUESTION OF CRIMINAL LIABILITY FOR ILLEGAL CIVIL DETENTION.....51

PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR POLICE ACTIVITIES

Bohucharova O.

PSYCHOLOGICAL CONTACT: TERMINOLOGICAL ISSUES
AND INTERROGATION EFFECTIVENESS.....59

INTERNATIONAL COOPERATION OF THE NATIONAL POLICE: EXCHANGE OF EXPERIENCE

Zubenko S.

LAW ENFORCEMENT AUTHORITIES IN THE FIELD OF INTERNATIONAL COOPERATION
DURING CRIMINAL PROCEEDINGS.....66

LAW ENFORCEMENT DURING MARTIAL LAW

Veselov M., Yednak D.

ELIMINATION OF THE CONSEQUENCES OF HOSTILE ATTACKS
ON CIVIL INFRASTRUCTURE OBJECTS OF UKRAINE.....73

НОТАТКИ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА: ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА

UKRAINIAN POLYCEISTICS: THEORY, LEGISLATION, PRACTICE

Випуск № 4(12) 2024

Коректор – Н.В. Славогородська
Комп'ютерна верстка – Ю.В. Ковальчук

Підписано до друку 25.12.2024 р.
Гарнітура Times New Roman. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 9,07. Обл. вид. арк. 9,45.
Зам. № 0325/203. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.